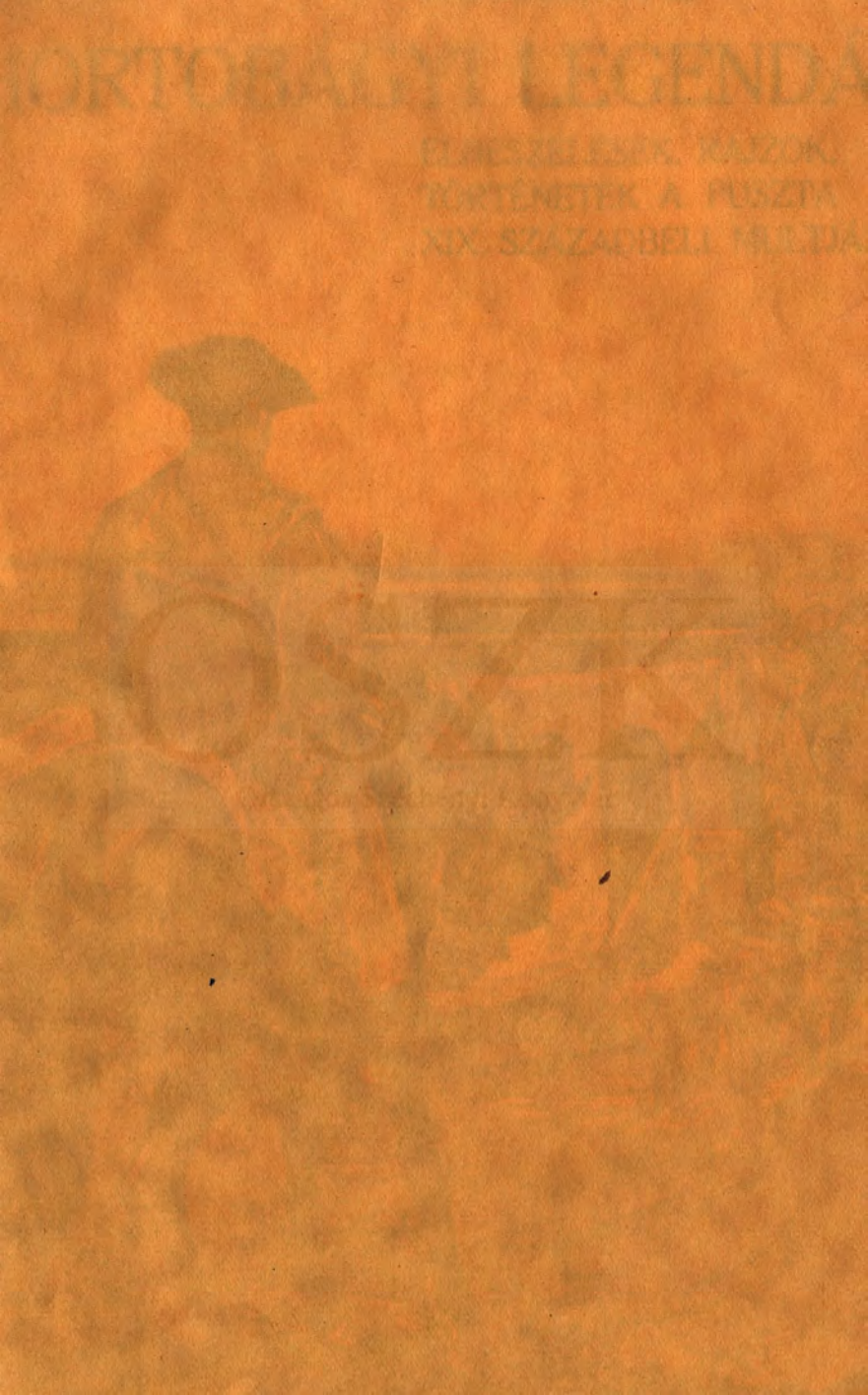
61287

MÓRICZ

Hortobágyi
legendák

OSZK

61287

MÓRICZ PÁL

HORTOBÁGYI LEGENDÁK

ELBESZÉLÉSEK, RAJZOK,
TÖRTÉNETEK A PUSZTA
XIX. SZÁZADBELI MULTJÁBÓL.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

MÓRICZ PÁL

HORTOBÁGYI LEGENDÁK

ELBESZÉLÉSEK, RAJZOK, TÖRTÉNETEK A PUSZTA XIX. SZÁZADBELI MULTJÁBÓL

VÁROSI NYOMDA DEBRECEN

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

61287

P. o. lung

4,363

R 1965

M. N. MUZEUM KÖNYVTÁRA
I. Nyomt. Növedékszám 46
1928 évi 228 sz.

R 2

AJÁNLOM

MAGOSS GYÖRGY doktor őméltóságának,

kedves bátyámnak, a városépítő debreceni nagy polgármesternek, a hortobágyi pásztor-birodalom mélyenérző fő-pásztorának, a hortobágyi pásztornép jóságos apjának, a magyar puszta, erdő, mezők igaz barátjának régi meleg szeretetem és ragaszkodásom szerény emlékéül

(1927.)

Fohászkodás

Jó Istenem!... Amidőn „Hortobágyi Legendák" könyvemet közrebocsátom, Hozzád fohászkodom. Imádságos hálát mondok Néked, Uram, a soha többé már fel nem található és nem élvezhető fájdalmas gyönyörűségekért, hogy olyan korban engedtél születni magyarnak, amikor a büszke régi magyarok — a titokzatosan fenyegető pusztulás és elmúlás, a kicserélődések és elváltozások aláásott síraknái felett, a szántogató munka, tomboló jókedv, a felfoghatatlan új veszedelmeket sejdítő bánkódások között — még élték érintetlennek tetsző, külön ősi zamatú, hímes, őszinte magyar életüket.

Voltak, de ma már nincsenek többé ilyen magyarok. A keresztfa tüskéivel teleszurdalt, a keresztfa hulló vércseppjeitől megpecsételt kincses, fájó örökségem ez a sok, sok drága emlékezés, hagyomány, melyeket ezen időelőtt eltemetkező, hibáiban rokonszenves, erényeiben ragyogó, eredetiségében páratlan magyar korból, mint annak egyik gondtalan kis részese, a nagyon szomorú, összeomlott magyar világunkba átmentettem... Jó Istenem! A Te megkülönböztetett kegyelmedből én, ki csont, velő, vér, izom, hús, ideg és lélek vagyok ebből a mulandóságnak feláldozott régi tiszta magyar népből, fájó gyönyörűségeimet, lelkem kincseit — tovább megőrzendő örökségül — írásba foglalom. Könyvem tárgyául, a szent Tisza hullámaitól csókolgatott földünk legeredetibb magyar részét: a Hortobágy-pusztát választottam... Hiszen, e föld nékem az eszmélni kezdő piciny gyermeki kortól mostani fehéredő férfi koromig regés szent földem volt s maradt... Ez az aranysárga tuzokoktól járt puszta ezerévelőtti sok szokást, hagyományt megőrizett. Az elzárkózó büszke, szófukar, bölcs magyar pásztorok áthatható tekintetükkel a Napba belenéztek itt. A felkelő Nap és a csillagok holdaslelkű Úr-népe ez az én fajtám. A Nyu-

gattól irtództak, mert ösztönszerűleg érezték, hogy a vészhozó setétség, a rontás mindig onnét szakadt reánk.

Itt a Hortobágyon azonban a zizegő nádasoknál, a hófehér keleti gulyák, táncos aranysárga ménesek, lompos szelíd juhok, szurtos fekete disznók falkái és nyájai mellett, az ázsiai fehér komondorok és titokzatos szőrpamacs pulik vakogó őrhangjaira, az árnyéknélküli napsütésen, a Délibáb rejtelmének varázsos hullámképeiben a keleti őshaza megszentelt darabja tükröződik... Ilyen földje, ilyen pásztornépe, ilyen jószágvilága más hazai résznek sehol nem volt. E pusztai pásztoréletnek és pásztornépnek egy, a papi-rendhez húzó igazi főpásztora is volt, a Tiszapolgáron nyolcvannyolcadik életévében elhunyt öreg hortobágyi állatorvos: Dely Mátyás volt ez... A Délibáb, mely folyót fakasztott, nádkunyhóból palotát emelt, a mozgolódó gulyát városképévé varázsolta, a szikfűvirágot szedegető kis pusztai gyermekeket rémítő óriásoknak megnőttette, — csodavilágának csodálatos tüneményei közé beavatta és teve-hátas élő karavánnak megfestette a Dely Mátyás szüntelenül a pusztát járó fogatját is... „Bogár" nevezetű kis fekete lovacskái húzták a zötyögős kis paraszti kocsit.

— Hopp! Itt megálljunk! — Zám-teleken, a sok százéve pusztult falu templomromjának helyén ölnyi magasra burjánzott a szamártövis... Itt feküdt el a füstösnyakú, óriási darab szarvasmarha... Döglött, vagy tán inkább „döglesztett" jószág-é ez?.... A gyanakvó állatorvos ostorcsapására szörnyítő váratlanul felugrott a vérző jószág... Csupán egyet csapott szörnyű szarvával, mire az orvos ráeszmélt, már a dühödt bika nyakán ült... Élet-halálra menő lovagolás volt ez a bika átkulcsolt nyakán. Végre a vérző barom kimerülten vágódott a földre... Dely Mátyást Debreczeni Ferenc becsületes gulyásszámadóék állították talpra.

— No, orvos úr!... Ezt nem hittük volna, hogy maga élve szabadul! — Az orvos, bár nagyon fájlalta a hasát, mégis így, tréfásan visszaszólt:

— Ferenc bátyám!... Az ördög nem hagyja a maga fiát!

— No, mán ez igaz, uram!... Most csakugyan meggyőződtünk róla! — Akkortájt a hortobágyi-pusztán a Dely Mátyáshoz hasonlatos ember, ha nem is ördög, de legalábbis ördöngős hírébe ment... A Pázmán Péter imádságos könyvéből imádkozó orvos ám magához szelídítette a puszta szilaj pásztor népét. A vad jószágok

titokzatos erőktől és indulatoktól mozgatott tömegei felett is úr lett a hortobágyi orvos... Ebben a „Hortobágyi Legendák" könyvemben az ősi híres magyar pusztának éppen az ilyen különös életéről, különös alakjairól, különös történeteiről írogattam keresetlenül, minthacsak a magam lelke elmélyítésére — imádkoznék... E könyv egyszerű magyar lapjait forgatva, imádkozzunk is, hát, a veszendőleg elmult régibb jó magyarokért.

(Rákosszentmihály, 1927.)

Móricz Pál.

A hortobágyi híres fogadós

pesti és bécsi nagykereskedőknek hajdan nagy országútja volt a Hortobágy. A pesti és bécsi nagykereskedők Debrecenbe, a Felső-Tisza-vidék nagyobb vásárjaira a Hortobágyon keresztül fuvarozták a különfélébb drága vásári portékáikat. Akkortájt négy-négy hétig eltartott Debrecen város négy országos vásárja. A környékbeli hajdúk, kunok e vásárok külön pogány magyar szórakozásaira, vigadalmaira, látványosságaira tekintettel „debreceni nagy szabadságnak" nevezték ezeket a vásárokat. Debrecen város iparűző, kereskedő népének és a gazdálkodó civisnek óriási hasznot, jövedelmet forgalmaztak az ilyen „nagyszabadságok". Már a jövő-menők és jószágaik tízezre, százezre ellátásából és elszállásolásából tengersok sűrű garas, forint csordult a civiseknek. Nem csoda, ha tehát a vásári helypénzekből, vámokból dúsan szüretelő nemes város előljárósága is rendkívül megbecsülte vásározó vendégeit és kint a nagy pusztán a Hortobágy-folyó nádbokrétás vizének kilenclábú kőhídja mellé hét óriási vendégszobával, külön úri és paraszti ivótermekkel, templomnagy konyhával, kamrával, vendéglősi lakóhelyiségekkel, alápincézett óriási csárdát, lent az aljban, a két végén nehéz szárnyas kapuval óriási „kő-állást" építtetett a kocsi-fuvarok befogadására, amelyek a böszörményi nemes hajdú, Kathy nemzetes úr vendégfogadóskodása idején az 1800-as évek első felében sokszor szűknek bizonyultak. A büszke csárdás-gazda akárhányszor a csárdaház megetti saját gazdasági épületeiben is igyekezett helyet szorítani, védőfedelet nyujtani a némelykor felettébb összetorlódott vásárosoknak, fuvaros népségeknek.

Kathy nemzetes úr, a híres hortobágyi fogadós, rendkívül nagyerejű, büszke böszörményi hajdúember volt. A hortobágyi vendéglősködést nem tekintette a rendkívüli

alkalmakat kihasználó fejőstehéni üzérkedésnek, inkább nemes úri szórakoztatásául szolgált. A gazdálkodás, a jószágtartás volt neki a főbb. Szerette a sok, a nagy vendégjárást. Nem mint garasleső és garasrágó üzletember, hanem önérzetes házigazda módjára fogadta vendégeit. A legnagyobb kitüntetés volt, ha valakinek maga vitt az asztalra egy-egy üveg piros visontait, vagy keserűmandula zamatú, aranyzöldes sárga diószegi bakart... Azt tartotta Kathy nemzetes úr, hogy ő „a csárdában nem szolga, hanem — gazda!"... A vendégek kiszolgálására mind a férfi, mind a női cselédekből éppen eleget tartott ő; hát azokkal parancsoljon az, aki fizetni köteles!... Számolni sem számolt soha senkivel; hanem a szeme annálinkább ott figyelt az elszámoló öreg legénye — krétáján... Jaj lett volna annak, akit egyszer csaláson ért. A büszke böszörményi hajdú Kathy nemzetes úrnak a szavajárása is az volt:

— Az én nemesi becsületem van most hozzákötve ehhez a vendéglőhöz s kálvinista ember létemre ezt az egyet szentnek tartom...

Aki egyszer egyenes járatú ember, Kathy nemzetes úrnál megfordult, ha útja arrafelé vezetett, többé nem kerülte el a hortobágyi csárdát. A vasút akkor még nem piszkította be kormos füstjével az Alföld virágos szűz mezőit. A kocsi- és szánkókaravánok a nagyvásárok következtekor mozgalmassá tették a magános nagy pusztai csárdát. Kathy uram egy-egy jólsikerült debreceni téli vásár után a sok pénzzel, jókedvűen hazatérő pesti, bécsi nagykereskedőknek valóságos bálokat rendezett. Ha pedig áprilisban, a Szent György-napi vásár előtt a máramarosi havasokon hirtelen olvadásnak indult a hólé, ez az úgynevezett „zöldárja" önkéntelen vendégeket is beszorított a hortobágyi csárdába. A kanyargós medréből kiáradt Tisza tengernyi vizébe süppesztette ilyenkor az óriási Hortobágy-pusztát... A debreceni vásározás helyett negyven-ötven négylovas, rakott fuvarjaikkal nyolc, tíznapig, sőt hétszámra a hortobágyi csárdába szorultak a vásári haszontól teljesen elesett szerencsétlen kereskedők... Kathy nemzetes úr, mint kiszolgált katona, valamicskét értett németül. A pesti, bécsi kereskedők közül is került valaki, akit eladni nem lehetett volna — magyarul. A szűkszavú fogadóssal tehát megértették egymást. Az bizony, a szontyolodott kalmároknak őszintén kimondta:

— Ez a zöldárja bizony most legalább nyolc-tíz

napig ideragasztotta az urakat... Ezen változtatni a vizek apadtáig nem lehet... Sőt a víztenger nyomában még egy sártenger is következik... Azért nyugodjanak meg sorsukban... A hét vendégszobám szerencséjükre, mind üres. Enni, inni, hál' Istennek, magoknak, a boltoslegényeknek, kocsisoknak lesz mit!... A lovaik se' látnak szükséget, hm!

— De a vásár?! A vásár?!... Vendéglős uram! — feljajdultak a bécsi németek.

— Annak már a végére sem érkeznek be! — Gyenge vígasztalás volt bizony ez. A nagy szomorúságban, amikor a vizektől körülzárt pusztai csárdából az árvíz vígasztalan zajlását nézték, fenyegetően morajló zúgását hallgatták, örömet hozott az a messziről a csárdafelé himbálódzó csónak is, amelyről a tajtékpipából pöfékelő Kathy nemzetes úr megjegyezte: — Csodálom, hogy nem a cigányok fedezték fel Amerikát!...

A csónak vakmerő hajósai, ugyanis a nádudvari nemes urak cigányai voltak. Ezek a cigányok „tajcsot" is tudtak muzsikálni. Nótaszó mellett símábban eltelt a zöldárjától ostromolt hortobágyi csárdában a muszájvendégség... A tizenkettedik napra mégis elment az árvíz. A puszta széles vidéke, ám, a beláthatatlanságig szörnyű sártengerré vált.

— Hát most azután mitévők legyünk? — A bécsi német nagykereskedők izgultan tudakolták a hidegvérű magyar fogadóst.

— A vásárnak már úgyis vége van! — Felelte Kathy nemzetes úr. — A portékát különben se' lehetne innét most sem előre, sem hátra elszállítani... Ezeket tehát az egyik nagyszobába — a legközelebbi vásárig — berakják, lezárják kalmár uraimék... Az üres kocsikat meg akár mindjárt haza indíthatják, legalább azoknak sem kell tovább fizetni a napszámot!

— Jó, jó, Kathy urambátyám! — Az egyik magyarul jól tudó bécsi német főnök szorongva megszólalt. — De, most már szeretnénk a kontónkat is kifizetni?! — Nagy gondok között, elkomorultan nyögte ki ezt a német; merthogy vásárt nem láttak s ki tudná, hogy ennek a seregnek beillő karavánnak az ellátásáért most majd mennyit kell fizetni?... Kathy nemzetes a pipacsutorát éppenhogy csak kiemelte a fehér, kemény foga közül:

— Jól van, öcsém!... Ezzel hamar készen leszünk... Héjh! Jutka! Panna! Sári! Klári! (Ezek voltak a szolgálólányai.) ...Hijjátok csak be Sándor bátyátokat!

(Ez az öreg ember meg a nemzetes úr hites számadólegénye volt.) ...Te, ni lányok!... Kérjétek be a feleségemet is!...

— Parancsára, nemzetes uram! — Az öreg Sándor, a hortobágyi csárda öreg számadója, gazdájától háromlépésre megállott.

— Mit gondolsz, fiam?... Ezek a vendégek mennyi bort ittak meg? !... A summát számítsd annyival, mint amennyibe a bor nekünk van, ugyanígy a pálinkát is!... De, jól vigyázz, hogy a krétád meg ne billenjen; mert itt a magyar vendégszeretetről, a magyar becsületről van szó! — Majd a feleségéhez fordult a nemzetes úr. — Te pedig, lelkem párom, úgyis tudod... Amit megettek, számítsd fel... Sokat fáradtál ugyan, hanem ne felejtkezzél meg, hogy az a szép egészség meg, ami orcád rózsáiról rám virul, a Jehova Úristen adománya...

— Értelek, édes uram... Úgy lészen! — Felelte a jó feleség. A számadás mihamar elkészült. A meglepetéstől majd elájultak a németek, tizedrésze sem volt annak az összegnek, amit ők maguktól kiszámítottak. Hálálkodva meg akarták köszönni ezt a váratlan jóságot, de már nem volt kinek... Akkorra Kathy nemzetes úr csónakon — megszökött... Kathyné nemzetes asszony meg csak annyit felelt a mindenképpen köszöngetni akaró elérzékenyült bécsieknek: — Urak, úgy van az jól, hogy egy az Isten az égben... Egy parancsolója van a hortobágyi vendéglőnek is, ez pedig Kathy jóuram! Én rám azért nem tartozik tovább semmi, Isten hordozza békével, a jövő vásárkor szívesen várjuk az urakat! — Amikor aztán a megilletődött, elámult bécsi vendégek kiléptek a szobából, a nemzetes asszony égfelé emelte szemét, kezét összekulcsolta és így fohászkodott: — Én Istenem! Én jó Istenem! Hálát adok neked, hogy ilyen becsületes, jó, igaz magyar embernek rendeltél feleségül...

*

A nagyerejű, hatalmas Kathy nemzetes úr máskülönben felesége, szeretett életpárja kivételével, egész környezetének vak engedelmességet követelő kényura volt. Hanem az is igaz, hogy felfelé sem igen hajlott meg a nemzetes úr kemény dereka... A hortobágyi regősök szerint az áprilisi futóárvíz egyszer az ifjú Ferdinánd főherceget, a későbbi magyar királyt is beszorította a Kathy nemzetes úr pusztai fogadójába. A debreceni szenátor urak már előre jelezték Kathy nemzetes úrnak a főherceg

majdani megérkezését. Késő este még is érkezett Debrecen felől; de éjszaka megérkezett a futó-árvíz is, úgyhogy a főherceg három nap, három éjszaka szintén nem tudott kimozdulni a hortobágyi csárdából. Mert ilyen kisebb árvizek alkalmával a Hortobágyon igen körülményes volt az utazás. Csak teherhordó nehéz szekeren lehetett utazni úgy, hogy mikor vizen gázolt keresztül a fogat, az utasnak a szekéroldal tetején kötéllel megkötött deszkaülésre fel kellett állani, másként alsó testrészével a kocsival együtt a hideg, zavaros vízbe süppedt a boldogtalan utas... Kathy nemzetes úr a főherceget a tornác lépcsőjénél fogadta. Régi katonához illőleg így jelentkezett:

— Fenséges Uramnak, nemes Kathy Bálint, e pusztai csárda vendéglőse alázatosan bemutatom magamat... Kérem a főherceget, ne mint vendéglőst, hanem mint boldog házi gazdát tekintsen engemet!... És legyen az én szeretett vendégem!

— Köszönöm! Szép! Szép! — A fiatal főherceg keveset magyarul is beszélt s mosolyogva bólintotta meg a fejét... Am, éjszaka megérkezett a futó-árvíz.

Kathy nemzetes úr és életpárja tőlök telhető szívességgel és bőséggel igyekeztek ellátni a csárdába rekedt főherceget és kíséretét. Az ellátás ellen nem is volt panasz. Harmadnap multán a főherceg egyik tisztjével hivatta Kathy nemzetes urat:

— Vendéglős gazda, most már kérem, adja be a számlát! — Kathy nemzetes meghökkenve fogadta a nemvárt parancsot, majd figyelmeztetően megjegyezte:

— Hiszen én a főhercegnek előre megmondtam, hogy vendégemül tekintem, ennélfogva fizetést nem is fogadok el...

— Jó, jó!... De, hát az én tartózkodásom meg a számítottnál jóval hosszabbra nyult! — Felelte a főherceg. — Éppen azért fizetni akarok... A gazda szívességét nem fogadhatom el.

— Ahogy parancsolja a főherceg! — A hatalmas magyar ember hangja egész fagyosra dermedt. A nyitvamaradt ajtón kiszólt az éppen arrafelé settengő öreg Sándor számadójának. — Héjh, te Sándor, gyere be!... Mivel a főherceg úr nem akarja elfogadni az én vendégszeretetemet, gyere fiam és számolj meg ezzel a vendéggel! — Mindjárt fejére is csapta bőrsüvegét, majd katonásan tisztelgett és kemény jobbraát-tal kifordult a szobából. A főherceg még magához sem tért meglepődésé-

ből, az öreg Sándor már elébe állott a számolótáblájával... Ferdinánd főherceg némileg elfogódott ezektől a neki eddig ismeretlen hortobágyi szokásoktól. Kissé felindultan kérdezte a hortobágyi csárda öreg számadóját:

— Magát hívják Sándornak?

— Igenis fenség!

— Akkor menjen!... Nézze meg, hogy hol találom Kathy uramat?

— Azt én magamtól is tudom... A szobájában van.

— Vezessen hozzá! — Megindult az öreg számadó után. Sándor, szokásosan kopogtatva, a benyitott ajtón maga elé bocsátotta a főherceget. Kathy nemzetes úr az érkező fejedelmi vendég láttán kemény vigyázz-állásba helyezkedett és csak akkor engedett hideg merevségéből, amikor a mosolygó főherceg kezét felé nyujtotta.

— A hibámat jóvátenni jöttem ide...

— Miként értsem ezt, fenséges uram? — A főherceg még mindig nem engedte el az óriási magyar szörnyű nagy kezét, nekipirultan, kérlelőleg nevetni kezdett:

— Úgy értsen meg Kathy uram, hogy az öreg Sándor most már csakugyan elmehet a számolótáblájával... Mert én nagyon örvendek, hogy Kathy uramban ilyen erélyes, becsületes magyar nemes embert megismerhettem... Köszönöm, nagyon köszönöm, soha el nem felejtem a kedves, őszinte magyar vendégszeretetét...

— Fenséges uram! — Kathy nemzetes úr komoly barna arcáról egyszeriben elsimultak a ráncok. Megenyhült a hangja. — Köszönöm, hogy megtisztelt... De, ez a vendégfogadás minálunk az ősöktől örökölt régi, szép szent magyar szokás!

Igaza volt a híres hortobágyi fogadósnak. Akkor még más pusztai csárdákban, a hajdú és kun városkákban is sürjen kerültek a Kathy Bálint nemzetes úrhoz hasonlatos szokású, lelkű magyarok, akik a majdan fejfájokra írandó: „A Boldog Fel Támadás Reménye Alatt (A B. F. T. R. A.)" élték az ő ősi hagyományokhoz ragaszkodó becsületes, erős, eredeti szép magyar életöket. És boldog és büszke és a fajtáját szerető igazi nemes nép is volt akkor a magyar.

A hortobágyi puszta remetéje

Nádudvaron a kuriális nemesek között első vagyonos, vezető ember volt nemes Szegedy János. 1848-ban, amikor a pap a templomból meghirdette a haza veszedelmét s az épkézláb magyarok mind felcsaptak honvédnek, nemes öreg Szegedy János, a templomból hazamenet, karikába állította fiait és így szólt hozzájuk:

— Kedves fiaim! ami igaz, az igaz!... Ezzel az új szabadsággal mi nemesek nem nyertünk semmit. A robotos paraszté lett a haszon és dicsőség. Ezentúl minékünk is parasztmódra fizetni kell réven-vámon. Ezentúl a paraszt bíró minket is kiparancsol közmunkára és egyenlők leszünk a rongyos ködmönű zsellér Ujvárosi Balázzsal... Most hát azért mi is azt mondhatnánk, hogy az új szabadságot védelmezzék meg a felszabadult parasztok... Azonban, kedves fiaim, ez szamár, gonosz beszéd volna és mi csakugyan másként is cselekszünk... Mert, hiszen egy Isten teremtményei vagyunk mindnyájan. A születésben nincsen érdem, a becsületes munkás érdemli a jutalmat. Különben is közös a magyar családfánk, közös az édes magyar hazánk... Ami eddig volt, az elmult... Ha, a mi őseink megszerezték, századokon át fegyverrel védelmezték a drága hazát, mi harcosvérű leszármazóik jópéldával mutassuk meg a felszabadult parasztnak, hogy miként kell megvédeni ezentúl is a nemzeti szabadságot... Én, mint afféle rokkant, vén ember, felcsapok nemzetőrnek, most pedig tőletek is megkérdem, fiaim, hát ti hogy és mint akarjátok?!

— Édes apám, mi honvédek leszünk!

Még az öt esztendős legkisebbik Andris fiú is odakiáltotta:

— Elmegyünk, édes apám!

A hat nagyobbik Szegedy-fiú csakugyan mind elment a táborba... Az öreg Szegedy János később még annyit

hallott felőlük, hogy mint veressipkás honvédek, Szent-Tamás körül a sáncoknál, a rácokkal vívott harcban, egyszálig elestek... Nemes öreg Szegedy János inkább a haza veszendőre vált sorsát siratta. Elesett fiai helyett megmaradtak az unokái és most már ezeket nevelte a hazának... Esztendők multával, már a zsandáros német világban, egyik zivataros éjszaka lopvást bekopogtattak az ősi Szegedy-ház ablakán, az öreg Szegedy János valósággal elrémült az ablakot beárnyékozó arctól.

— Te vagy az, Mihály ? ! — kérdezte elfulladt hangon.

— Én vagyok, apám-uram !

— Hát, te nem haltál meg ?! Hiszen midőn többi testvéred odaveszett és halálhíreteket hallottam, azzal vigasztaltam magamat, hogy a te véred is kiömlött a magyar szabadságért ! — mondotta a kemény ember.

— Édes apám, akkor engem halálrasebesülten szedtek fel... De, én már csakugyan afféle hazajáró lélek vagyok ! — a Mihály fiú szomorodottan felelte. Más fogadtatásra számított. Nem is sokáig lézengett az apai háznál, pár hét mulva örökre eltünt Nádudvarról.

*

A Hortobágy-folyó mellékén félelmetes, titokzatosan zúgó rengetegként terült el a nádas. Régentébb a réti farkasok meglakták a hortobágyi nádasokat... Egyszer híre futamodott a pusztán, hogy a nádasokban valami hosszú hajú hosszú szakállú torzonborz ember lappang. A pásztorok némely holdas estén látták, meglesték, mikor a nádasokból redves csónakján előcsúszott és a folyó tisztás vizén halászgatott... Óvatosan kerülte a kiváncsiakat. Hajnalban egy-egy zsák hallal belopózkodott a szomszédos tanyákra, falvakba, a sót, kenyeret, hagymát, szalonnát, egyéb apró szükségletét ilyenkor szerezte be... A zord tél sem szorította ki a nádasból. Télen át léket vágva halászgatott... A zuzmarás nádrengetegből ki-kifelhődzött a tüzelgetésének füstje.

A hortobágyi nádas remetéje az 1860-as években már őszes ember volt s bár folyton változgatta a nádasban lakótanyáját, Dely Mátyás, a hortobágyi állatorvos, minden rejtekhelyén felkereste a különös pusztalakót... 1865-ben utoljára találkoztak. Nádkunyhója előtt, a gyepre terített juhászbundán feküdt a beteg remete. Ezúttal közlékenyebben fogadta az orvost.

— Honvéd voltam én, orvos úr ! — Mondotta. — Szegedy Mihály a nevem ! A nádudvari nemes Szegedy

János gazda fia vagyok. Negyvennyolcban öt testvéremmel Nádudvarról kerültem le a délvidéki honvédseregbe. A piros sapkások között szolgáltam. Öt testvéremet megölték a rácok. Szenttamásnál magam is súlyosan megsebesültem, amikor pedig újból lábrakaptam, a Bem-apó erdélyi seregéhez kerültem... Majd a honvédvilág letüntével Törökországba bujdostam, ahonnét azonban hazakergetett a honvágy... Vesztemre jöttem haza. Édes apám vígasztalás helyett szemrehányással fogadott, pedig hiszen váltig keserített engem is az öt testvérem halála... Búcsúzatlan ott hagytam a barátságtalan apai házat... Azóta belevettem magamat itt a nádasba... Sok bujdosónak menhelyet adtam én itt... A vadmadarak is jól ismernek... De, ha mégis nagyon rámnehezedett az egyedüllét, megvígasztaltak a könyveim...

— Így hát olvasgatni is szokott ?! — A hortobágyi orvos ámultán kérdezte.

— Bizony !... Olvasgatni is szoktam én ! — A beteg réti ember feltápászkodott a bundáról, a kunyhóból kihozott két vastag könyvet... A biblia volt az egyik könyv. A másik oktató írást meg egy régi debreceni prédikátor, Szikszai István tiszteletes írta : „A keresztyén embernek imádkozni kell" címen...

— És most majd így betegen mire számít, Mihály bácsi ?! — Az orvos meghatottan tudakolta.

— Bizony elbetegesedtem... Most már csakugyan itt kell hagynom a kedves magányt... Túl a Dunán lakik egy gazdag földesúri barátom... Mint bujdosó honvéd főtisztet két évig rejtegettem itt a nádasban, majd most hát hozzá mengyek meghalni... Jó éjszakát orvos úr ! — Ócska bundáján, fejét a zsombékra téve, mihamar elaludt a beteg ember, az orvos többé nem látta a különös remetét. A kunyhót, csónakját, halász-szerszámait gazdátlanul elhagyta... Ó, te rejtelmes Hortobágy ! Ó, te titokzatos magyar életünk... A Hortobágyról nyomtalanul eltünt a remete... Hová lett ?!... Hová ment ?!... Többé bizony hírét sem hallották a napbanéző, csillagokból olvasó, szófukar hortobágyi pásztorok.

A hortobágyi kondások

1.

reg Szabó András kondásszámadó, Debrecenből jövet, a hortobágyi csárda előtt megállította talyigás Hóka lovát. Leistrángolt. Abrakos tarisznyát húzott a Hóka fejére... Öreg Szabó kondás az asszonynál bent Debrecenben járt. Az asszony hortobágyi finom eledelekkel, mint: szalonna, száraztészta (másként lebbencs), sárga kása, vereshagyma, paprika, só és kenyér, — megduggatta a kasfart. A gondos feleség a széna közé, mázas szilkében, fehér ecetest, másként kanecetest (savanyú hagymaleves disznóhússal) is rejtett. A lőcsfőre akasztott szeredás (miskolci szőrtarisznya) főtt disznólábtól, foszlós, fehér lágycipótól dagadozott... Az öreg számadó szeme érzékenyülten csillogott. Némileg lekajlult a bajusza. A hatvan utcai kapunál, nemzetes Váradi uram polgári bormérésében, a nevezetes hírű „pipagyujtó" csárdánál, teletöltette a kulacsot, sőt útravalóul jól felkortyintott a kondás.

— A Váradi uram borát már csak megkóstoltatom Kathy úrral! — Magában így hömmögött az öreg s ezért, no meg az ősi pásztorszokás szerint tisztességes számadó ember módjára betért a Hortobágyi csárdába. Bevitte a kulacsot és disznólábbal bélelt tarisznyáját. Illő köszöntés és kézfogás után letelepedett a tölgyfaasztalhoz. Megcsavarta a kulacskupakot, minek után jóízűt szippantott és a bornyuszájú bőinguijjal becsülettudóan letörülte a kulacs léleklyukát, a nemes italt odakínálta Kathynak: — Kóstolja már no, kegyelmed is... Ezt még a városban, a pipagyujtó-fogadóban töltettem tele.

Kathy úr, a hortobágyi fogadós, tisztességből elfogadta a kínálást.

— Jól csúszik! Nem akad görcsre az ember torkán! — Véleményezte a pusztai vendéglős.

— Kágyon szűrték ezt! — Mondta a kondás. —

Kathy fogadós a kiparancsolt meszelybor helyett egész icést szolgált fel tisztességből, sőt az asztalhoz is leült, éppen Szabó gazdával szemben. Töltött a poharakba.

— Isten hozta Szabó uramat!... Hát, mi újság a városban?

— Gyászba borult már nékem a világ! — Szabó keserveset sóhajtott, majd előkereste félméteres zsebbevalóját, elborult szemét végigtörülte a kockáskendővel.

— Talán csak nem az asszonynak esett baja? — szólt részvéttel Kathy úr.

— Az Úr adta, el is vette! — Könyékre támasztotta bús fejét a kondás. — Node azért legyen áldott az ő szent neve... Hetedik gyermeke volt Sárámnak... Meghalt ez is. Mindnyájan elmentek... Idősek vagyunk már mink, többhöz nincsen reményünk! — sóhajtozott a kondás. Közben a főtt disznólábat a puha búzacipóval az asztalra helyezte. Kathy úr még az első koccintás után felállott, Szabó kondás pedig, bár szomorodott szívvel, falatozni kezdett... Falatozgatás közben a csárdaszoba egyik sarkából kiéhezett, lerongyolt gyermek tünt szemébe... Felhujjántott a kondás: — Jaj, édes teremtőm, ilyen korában halt meg az én Jóska fiam!... Gyere közelebb no, te kis ágrólszakadt. — A rongyos fickó egy hívó-szóra az elérzékenyült, pityókos (átmeneti állapot a józanságból a részegségbe!) kondáshoz húzódott. A vén kondás könnyezve ölelte magához a gyermeket: — Ugy-e, kis fiam, árva vagy?

— Az vagyok én, bátyámuram!

— Jaj! — A fájdalomtól megcsuklott a kondás hangja. — Nem vagy te mán többé árva, kis fiam!... Mától fogvást gyermekemnek fogadlak. Felnevellek... Ha pediglen majd meghalok, minden keresetem rád marad! — Fájdalmasat csuklott az öreg kondás hangja, magához ölelte, megcsókolta az ágrólszakadt kis csavargót. Kathy úr, a böszörményi karakán hajdú, bár meghatottan nézte a nem mindennapi örökbefogadást, odaszólt a kondásnak:

— Szabó uram, hét a baj!... Zsidó ez a gyerek!...

— Az nem hiba, — Szólt a kondás. — Hiszen zsidó volt a Jézus Krisztus urunk is... Kis fiam, mától fogvást Szabó Jóska a neved... Most pedig egyél-igyál, amennyi jólesik. Azután viszlek a nyájhoz! — Azon módon történt. A vén számadó embernek nevelte a hazátlan kis csavargót és a hortobágyi pusztán idővel Szabó vagy másként Zsidó Jóska lett az első, a legügyesebb, leghíresebb kondás.

Olyan idők következtek Debrecenben, hogy közmegbotránkozással a bégánybeli zsidó korcsmáros is disznóhízlalónak felcsapott... A Bégány-csapszék csárdásgazdája szép haszonra számított ezekkel a hízókkal, ámde számításaiba lecsapott a mennykő. A Bégány-csárdás negyven darab hízóját ugyanis egy éjszaka eltérítették valamiféle zsivány atyafiak; nosza támadt nagy óbégatás a Bégányban. A hithű zsidók és keresztyének ám nevetve mondták:

— Úgy kell neki!... Ez a Jehova büntetése... Zsidó létére minek hízlalt disznót?!

Medgyesháti Mihály úr volt ekkortájt nemes Debrecen város főfiskálisa. Négyszáz forint évi fizetés mellett szolgálta ki a debreceniek törvénykezését. Hangos szavú, hamari kezű belsőember volt Medgyesháti úr. Már kezdettől nem isteni feddésnek, hanem a legvakmerőbb zsiványcsínynek ítélte a negyven darab hízó eltüntetését... Minthogy pedig a Bégány-csárdás az illő jutalmazást megígérte, még inkább felbuzdult a főfiskális és a pandurkomiszárust hat legényével menten lóra ültette. Sőt, az elveszett jószágok keresésére nemcsak a pandurokat, hanem Veszprémi László mezőrendőrbiztos urat is útnak indította. Veszprémi László mezőrendőrbiztos, a volt 48-as honvédhuszár-főhadnagy az ilyen félkézkalmárdolgokban nagy tudós volt, egyenesen a Kanahán-földjének fordult, — a pásztorok a Hortobágy-folyó mellékét nevezték így... Abban az időben az ilyen eltérített jószágok sűrűn előfordultak a Hortobágy-pusztán. Vendégjószágnak nevezték az ilyeneket... Gulyánál, ménesnél, birkafalka s disznónyáj között megoszlottak, pihenőhelyet találtak addig, míg veszélytelenebbül továbbíthatták őket. Ha azután hálából pár darabot ott felejtettek, ebből nem kerekedett baj, az ezernyi tömeg között fel sem tüntek. S ha még nyomra is jött a károsult, urát nem találta a zsiványságnak; hiszen széles a hortobágyi puszta, setétek a hortobágyi éjszakák és bizonyossággal sohasem lehetett ellenőrizni, honnét s merre tévelyegnek el a jószágok?!... Veszprémi László mezőbiztos a bégánybeli negyven darab disznókat illetőleg Zsidó Jóska számadó nyájára vetett gyanut. Szép estendet kulacsborokkal terhelt kocsin kiszekerezett a kondástanyához. Barátságosan kezelt a híres számadóval:

— Szabó uram, most én itt kifogatok. Megpihentetek.

— Jobbkor nem jöhetett volna, tekintetes uram...
— Mire értsem ezt, József gazda ?!
— Hát, csak egy véletlen eset ez, uram... A bojtárom úgy hajintott meg egy gyenge malacot, menten eltört a malac lába... Hát, leszúrtam a malacot, ennélfogva most így malactokányt főzök vacsorára...
— No, ez mán igazán finom hortobágyi csemege lesz; hanem a bort meg majd én adom a vacsorához... Igaz, hogy veszekedettül is éhes vagyok. Kifáradtam, nagyon kifáradtam a sok hajtatásban! — Szabó József a „hajtatás" szóra fülelni kezdett.
— Hm! — köszörült a torkán, s a malactokányos bográcsalatt megigazította a tüzet. Veszprémi biztos folytatta a puhatolódzó beszédét:
— Tán Szabó gazda is hallott mán afelől?... A Bégány-csapszék csárdásával a mult napokban mi történt?!
— Messze esik Debrecentől a Nagyhortobágy, tekintetes uram. — A kondás kitért a kérdés elől. Veszprémi azonban tovább járta a magáét.
— Én nem is mondom, hogy meg nem érdemelte... Mert, ha olyan szent zsidó, minek hízlal disznót... De, azért negyven darab disznó mégis szép csapat disznó.
— Az bizony szép csapat, tekintetes uram!
— Bánná a fene, hogy eltérítették tőle... Ámde, én is élővel élek és az a zsidó két disznót igért, ha nyomra vezetem...
— Nehéz sor lesz az, uram! — hummintotta a kondás. — Noha tekintetes uram érti a dolgát...
— Egy ember mégis csak egy ember! — Sunyította óvatosan a mezőbiztos. Mindjárt más beszédre is tért át; mert ihol a tanyához lovagolt Barcza Dániel tolvajkergető komiszárus is két pandurlegényével... Minthacsak hívó szóra érkeztek volna. Ekkorra elkészült a kitünő malactokány. Midőn pedig kiürültek a kulacsok, Róka Gergő lovaspandurt elugratták a hortobágyi csárdába visontai pirosért... Hajnalig fennbeszélgettek az urak a kondással, aki reggelre színt vallott és a negyven darab disznót kiterelte a nyájból...
— Hanem tovább ne firtassanak a tekintetes urak!... Mert én csak vendégjószágelfogadó voltam! — mondotta Szabó kondás. — Éjszaka hajtották ide ezeket a jószágokat... Itt meg, hiszen úgyis tetszenek tudni, szélen lakunk... Ennél többet nem tudok... Ha tudnék: sem mondhatnám el, mert az én fejem bánhatná meg! — Azzal

végződött a dolog, hogy a Bégány-csárdás az előkerült disznókból mind a főfiskálisnak, mind a két komiszárusnak leadta a dézsmát, sőt a főfiskális Zsidó Jóskát is külön megszorongatta.

— Barátom! — Mondta a kondásnak. — Kendnél találták a disznókat... Bár, elhiszem kendnek, hogy a nyájába csak vendégjószágként kerültek ezek a disznók, hanem én tiszti ember is vagyok egy személyben, tehát a törvényt alkalmaznom kell... Hm, hát izé, azért majd én most...

— Tekintetes uram! — Szabó kondás szontyolodottan csóválta meg fejét. — Ne folytassuk tovább... Belátom, hogy itt már nékem is osztozkodni kell a kárból... Az a Bégány-zsidó ugyan visszakapta a magáét, hanem mivel az ilyen magamféle embernek mindig megölője volt a törvénybejárás, csakhogy békességben maradjak és végérvényesen befejezzük ezt a disznósort, magam jószántából én is felajánlok öt darab hízni való nagy disznót tekintetes uramnak... — Amit így megigért, beváltotta Zsidó-Szabó József, a főfiskális hiánytalanul megkapta a disznókat.

3.

A Medgyesháti Mihály főfiskális úr kondásának Kömpöly Bálint volt a neve, Szoboszlóról, a hajdúföldről származott át a debreceni határba. Rendes, helytálló kondásembernek ismerte meg a gazdája. Később, újesztendő közeledtével nagyon megváltozott Kömpöly Bálint. Földnek horgasztott fejjel gyakran elhagyogatta nyáját. Búsan kóborgott el erre és arra is, pedig a főfiskális már többekszer szidalmazta csavargásaiért. Bálint hallgatag tűrt el minden feddést, csupán nagyokat sóhajtozott... Bálint bús jövés-menéseinek, fájdalmas sóhajtozásainak titka végül mégis kipattant a karácsonyi jószágolvasásnál. Medgyesháti főfiskális dühösen förmedt Bálintra:

— Tyüh, te fakutya! Hát, hová tetted a disznókat?!

— Mindenfelé kerestem már őket! — hebegte Kömpöly Bálint. A karácsonyi jószágolvasásnál ugyanis kiderült, hogy a nyájból szőrén-szálán elveszett öt disznó, amelyek után azóta hiába kutakodott Bálint.

— Ha elő nem kerülnek azok a disznók, a te béred bánja meg, Bálint! — Ez volt a főfiskális utolsó szava... És végre is elkövetkezett az esztendőutólja, de bizony csak nem kerültek elő a disznók. Kömpöly Bálint kondás alázatos búsan somfordált fel a tornácra. Megállott a

konyhaajtó előtt. A szelid lelkű, jóságos főfiskálisné asszony megsajnálta Bálintot, azért beszólította a hideg tornácról:

— Már csak ne búsuljon annyira, fiam, majd szólok az uramnak... Én azt hiszem, hogy kis kártérítésben kiegyezhetnek?... Addig is, fiam, itt ez a dézsa moslék és a szolgálóval vigyék ki a hízóknak...

Midőn Bálint a hízlalónál felnyitotta a vályu csapós ajtaját, a disznók röfögve nyomultak a rácshoz... Bálint nem akart hinni szemének. Szeme, szája tátva maradt. Megvakarta a füle tövét. Megdörzsölte szemét... Azt hitte, hogy álmodik... Hitetlenkedve dünögte a bajusz alól:

— Hát, itt meg már miféle csoda történt?! — A hízók között felismerte a nyájból elveszett öt disznót... Vigasztalódottabban lódult tehát vissza; de a tornácról már ugyancsak harsogott a főfiskális hangja... Nekiveresedetten toporgott a kondás felé:

— Itt vagy hát, te zsivány!... Vasra veretlek, ebadta!... Mert zsivány voltál, zsivány maradsz!... Te loptad el, te adtad el a disznókat... Nesze!... Te, ebadta! — Nyakon cserdítette a kondást. — Nesze! — újból csattant a főfiskális tenyere. — Hát, már még meg is némultál?... Hogy nem szólsz, ha kérdezlek?!...

— Jaj, tekintetes uram! — Kömpöly Bálint arrébb kapta a fejét. — Jaj, szólok mán!.... Megkerültek a disznók, sőt mán meg is híztak, de valami takarosan...

— Kedves Bálint fiam, hiszen te akkor ember vagy a talpadon!... — lelkendezte örömmel a főfiskális. — Anyjokom te!... Édes galambom, feleségem, jó früstököt adjál ennek a Bálintnak... Fiam te, Bálint te, mondjad már, van-e vagyona annak az embernek, akinél az én disznóim meghíztak?

— Tekintetes uram! — Kömpöly Bálint a konyhaasztal mellől jámborul felsunyított az izguló főfiskálisra. — Van annak vagyona... Még disznója is van vagy másfélszáz darab!...

— Ejnye, te Bálint, beh derék ember vagy te!... Ezért urasan megkapod a fáradságdíjat... De, mondsza mán fiam, kiféle s miféle Istentől elrugaszkodott gazember az az illető?...

— Höm! — Kömpöly Bálint lecsapta fejét s kahintott. — Höm! Mégis, tekintetes uram, ne tessék olyan vastagon ítélni...

— Ami igazság: igazság!... Hát mán miért nem mondanám ki, fiam Bálint?!

— Höm! — a kondásnak pillanatig felvillant a sárga macskaszeme, azután halkan kibökkentette, — mert azok a disznók éppen itt rejtőznek a tekintetes uram hízlalójában!... Aki tőlem ellopta, höm!... Ide lopta, vagy ha nem is lopta, höm!... Akkor is itt vannak a disznók!... Háláh Istennek, hogy megkerültek.

— Tyüh, te Bálint! — Nagyot nyelt, nagyot fújt a főfiskális. — Tyüh!... A Zsidó Jóska munkája ez... Ilyen huncutságot csakis ez a zsidó kondás találhatott ki.

A Rab László úr hízói

Tekintetes Rab László úrnak mindjárt a Hortobágy szélen, a nádudvari határ szomszédságában feküdt a tanyája. Kösélyszegnek nevezik ezt a pusztát, már a Hortobágy közelfekvése miatt is jószágtartásra különösen alkalmatos föld ez. Tekintetes Rab László úrnak a debreceni polgárjusson szép számú nagyjószága volt kiverve a Hortobágyra is. Disznai is voltak. Szép, nagy falka disznók. A göndörszőrű, konyafülű, fecskehasu sereg után tisztes haszonra számított a tekintetes úr. Ám, a tekintetes úr számításaiba, 1863-ban közbevágott a szomorú emlékű szárazság. Ez az aszályos szárazság már az 1862-ik esztendőben kezdette terpesztgetni ízzó szárnyait a magyar rónák felett s, ameddig a szárnyavége elért, gyökerestől kiégett a növényzet a földből. A tavakból, erekből, hűs kutakból is kiszürcsölte a vizet.

A pásztorok híradásain Rab László tekintetes úr felettébb elszomorodott. Lehorgasztotta fejét. Szomorodottan kocsizott ki a Hortobágyhoz, hiszen a gulyákba a keleti marhavész is belekapott. A tekintetes Rab László úr százöt darab nagyjószágából mindössze huszonötöt hagyott meg, a többit szőröstől-bőröstől elásták. Rab László tekintetes még búsabb kedvvel hajtatott a sertéseit „felnézni". A disznóknak, szerencsére, nem volt semmi bajuk. Némileg felindult a tekintetes úr. Vídámabban szólította az öreg Zsidó Jóska hortobágyi híres kondás számadót:

— No Józsi bácsi, a csapásaim között legalább megvígasztalnak ezek a gyönyörű darab disznók.

— Biz' ezeknél, tekintetes uram, a harmatos szilva sem szebb.

— Hál' Istennek, a Cserén termett makk, így valahogyan majd csak kitelelnek... Hanem a szalonnával, nem tudom, hogy leszünk a jövő nyáron, József bácsi?

— Zsidó Józsi, bütykös hüvelykújjával, a pipában lenyomkodta a sercegő dohányt. Elmosolyodott:

— Szalonna ?... Disznótor ?... Ehe, hen !... Senkinél sem lesz több, mint tekintetes uramnál.

— Hiszen kapavágásnyi kukorica nem sok, annyim sincsen, Józsi bácsi ! — A vén számadó pipájából felszakadt a bodor füst...

— Ehe ! — Az öreg József halkan kahintott. — Tekintetes uram csak bízza kondására ezt a dolgot... Mink mán a Gyurkával elvégeztük ezt ! — Tekintetes Rab László úr ismerte a hortobágyi pásztorkodást, tudniillik, hogy pásztor uramék nem szeretik a sok felesleges szót, még kevésbé a kérdezgetést, azért a búcsúzásnál az öreg Józseffel kurtán kezetfogott:

— Isten áldja kendet !

— Isten áldja meg tekintetes uramat is.

*

Az aszályos esztendő az egész Hajdúságot gyászbaborította, csupán a nádudvari hajdúknak hozott nem remélt áldásokat, 1863 tavaszán ugyanis annyira kiszáradtak a sekélyebb vizű nádudvari rétek, hogy a nádudvariak a máskor inkább csíkban, halban gazdag tófenekeket felszántogatták. Ahol azelőtt a „buzogány" rázogatta haragos setét fejét, a szélben bokrétás nádszálak lengedeztek, most mindenütt pántlikás levelű, kövérzöld tengeri szálak sudárzottak az égre... A nádudvariak minden felszántható rétjöket bevetették tengerivel, de volt is rajtuk Istenáldás. Tengeritöréskor az aranysárga s pirosCsövű garmadákon telhetetlen vágyakkal hengergődzött az éhes őszi napsugár. Édes nótázások zendültek a rét vadmadarainak torzrikoltozásai helyett. A nádudvari nádfedeles fehér hajdúközségben minden góré, minden házpad, ólpad, hombár, szuszék szinültig megtelt kukoricával...

A tekintetes Rab László úr disznói a Hortobágyon sinylették át a nyarat. A Hortobágy partján, a partoldalból durkálták ki az aszott gyökereket... Bár őszre a legelő is jobban zsendült, beszorultak a kösülyszegi tanyába... Leesett az első hó. A tél is elkövetkezett... Egyszer csak, úgy karácsony után, Gyuri kondás beállított a tekintetes úrhoz.

— Tekintetes uram !... Itt az idő... Csináljunk számadást.

— Jól van, fiam, Gyurka, hát számoljunk !

— Tekintetes uram !... Hát, izé... Azt még eddig nem is mondtam, hogy tengeritörés után elloptak a nyájból huszonöt disznót...

— Tyűh ! — Erre már a szelíd tekintetes Rab László úr is felförmedt. — És, kend, ezt még csak most jelenti nékem ? — Gyuri kondásnak széles mosolyra húzódott a szája. A vastag bajusz alól kemény fehér fogát kivillantotta :

— Szépen megkérem a tekintetes urat... Ne boszszantsa fel magát... Én már nyomukban vagyok a disznóknak... Nádudvari gazdáknál rejtőznek a disznók... Némely részök mán egészen szépen meghízott. — Rab László tekintetes úr becsületes szép kék szemét a barnapiros kondásra meresztette...

— Gyurka fiam, mit csináljunk hát most ?

— Mit csináljunk ?... Mit csinálnánk ?... Tekintetes uram bemegy a nádudvari főszolgabíró úrhoz és majd összeszedeti a főszolgabíró úr azokat a disznókat ! — Rab László tekintetes úr csakugyan a Gyurka kondás szavához igazodott. A disznók esetét jelentette a szolgabírónál. A szolgabíró azután a Gyuri kondás bemondásával a megjelölt gazdáktól összeszedette a huszonöt darab hízót, amelyből kettő a szolgabírónak maradt... Azok az érdekelt betyáros hírű nádudvari gazdák még örültek, hogy ilyen olcsón és szárazon szabadultak a bajtól, mert bizony a szolgabíró sem hitte el nekik, hogy a disznók csakúgy véletlenül, rejtelmes éjszakai ajándékul, az ő tudtok nélkül tévelyedtek be az udvarokba...

*

Öreg Zsidó Jóska hortobágyi számadó jövendölése csakugyan beteljesedett. Tekintetes Rab László úrnál valóban lett disznótor, lett szalonna is bőven... A tekintetes úr a disznótorból Zsidó Jóskát sem felejtette ki. Váltig szabódott a híres hortobágyi számadó, nem segített rajta, a tekintetes úr az ősi ezüstholmival rakott diófasztalhoz maga mellé ültette Zsidó Jóskát... Amikor az ízletes, gazdag mágyar lakoma után kettesben maradtak, a jó öreg tekintetes úr becsületes kék szemét a vén kondásra szegezte :

— József bácsi !... Kérdeznék én magától valamit ?

— Hömm ! — Zsidó Jóska nagyot szippantott a pipájából, de nem szólt rá egyebet.

— Józsi bácsi !... Azt magyarázza meg mán nékem, hogyis esett a soruk ezeknek a nádudvari hízóknak ?...

Úgyis tudja... Köztünk marad! — A Zsidó Jóska okos szeméből nevető sugarak cikáztak a jó öreg tekintetes úrra.

— De, hát azután közöttünk is maradjon!

— Köztünk marad...

— Mert, hát nem jó azt mindenkinek tudni, amiket mi, kondások, magunk között — odakint — elvégezünk... Hát, egyszer, mondok én is a Gyurkának, amikor a Hortobágy-folyó partjánál összekerültünk, úgy-e jóember az a te gazdád, Gyurka?

— Bár' a falat kenyér sem lehet jobb! — mondta ű. — Amikor a tekintetes úr kamarája tele van, a szegény földnépe sem éhezik... Azonban az idén aligha telik meg a kamarája... A szárazság minden veteményünket kipusztította... Az idén mégcsak disznót sem ölhetünk.

— Pedig, ugy-e, negyvennyolcban is odaharcolt a gazdád, Gyurka? — mondtam én.

— Még pedig a huszároknál volt fűhadnagy! — mondta ű.

— Annálinkább meg kell lenni a disznótornak! — mondtam én. — Hiszen, te, Gyurka fiam, ugy-e ismered a dürgést Nádudvaron?

— Az anyám után félig-meddig magam is közibük tartozom! — mondta ű.

— Onnét bizony mán sok betyáros erkölcsű, huncut ember kikerült! — mondtam én. Az én Gyurkám felvágta a fejét. Szikrázott a szeme.

— Tán, rám céloz kend? — mondta ű, de valami szigorúan.

— Dehogy! — mondtam én.

— Hát?! — mondta ű.

— Csupán aziránt puhatolódzottam némileg, hogy ismerős vagy-e te ottand, Gyurka?... Azt meg magad is jól tudod, hogy a tengerijöknek helyét sem lelik az ebugatták... A tekintetes úr meg jó gazdád... Én a többit rád bízom... Megértettél ugy-e, Gyurka? — mondtam én.

— Haneha a jó Isten is úgy akarja... Nem hozok szégyent József bátyámra! — mondta ű.

— Annyit mondok tekintetes uramnak, ez a Gyurka nem szamár ember a kondások között... Arra alkalmas éjszakákon huszonöt darab válogatott disznót szép lassacskán behajtogatott... A jóhírű, ismerős gazdáknak az udvarára, hol két, hol három disznót suttyomban betérítgetett... Annyit mondok, tekintetes uram, derék

népek ezek a nádudvari hajdúk, a „betívedt“ disznók gazdája után egyik sem kereskedett... Inkább gondosan ólbazárták és a jó potya disznótor reményében becsületesen gondját viselték, rendesen felhízlalták a más ember disznóját... Talán jól vélekszem, hogy tekintetes uram sem panaszolkodhatik különösebben a nádudvari hízók hitvány minéműsége felől? — Zsidó Jóska kondásszámadó befejezte a mondókát, a téli játékos napsugarak a tanyaház meleg ablakán át veres fényrózsákat dobáltak a hortobágyi vén számadó hamiskásan mosolygó arcába.

Hortobágyi betyárhála

ádudvar híres hajdúfészek az Alföldön. A kontyos pogány törökkel, a vértes császári hadakkal kezdett traktáknál s a különféle békelevelekben sürün előfordul Nádudvar és a nádudvari hajdúk neve, hogy palánkos, árkolt városkájok a föld színéről töröltessék, porig romboltassék. Ez a súlyos kikötés leginkább csak az írott pergamenten maradt, a veszekedett nádudvari hajdúk mindig megoltalmazták ingoványok között süppedező réti farkasfészküket. Még 1848 előtt is híres botforgatók voltak a kállói restórációkon sokszor rézfokosukkal perdöntő nádudvari kurtanemesek. Különösen a Szegedy-család fiai voltak igen kevély, hamarikezű kutyabőrösök. A verekedést, betyárkodást szilajul űzték, mert nekik a derestől, botoztatástól sem kellett tartaniok, hiszen a nemesi levél még talán a betyárt is oltalmazta a testi fenyítéktől ?... A nádudvari duhaj Szegedyhadat csupádon egy Jacsó János nevű híres szegénylegény multa felül a botforgatásban. Jacsó János a hortobágyi pásztorkodásból sodródott a betyáréletre. Botütésével mindig fájdalmas helyet talált. Elevenre koppintott. A nádudvari szilaj nemesek közül többnek meglékelte már a fejét, azért a nyilt összetűzést kerülték vele. Hátmegett annál inkább agyarkodtak a fenelegényre. Addig settengtek, suttogtak, végül elhatározták, hogy Jacsót becsalják és táblás rézfokossal feladják neki az utolsó kenetet Nádudvaron. András-napján az egyik Szegedy meghívta névnapjára Jacsót. János betyár ugyan orrintott valamit, de nehogy gyávának tartsák, önszántából belement a kelepcébe. A nehézvérű hajdúk csak ezt várták, még vacsora előtt összetűztek a vendégségbe hívott betyárral.

— Hallgass, te házásó ! — A kevély nagy Szegedy András egy üveg bort csufondáros hujjantással a betyár fejéhez lódintott. Jacsó, ám, félrekapta fejét, a másik szempillantásban villámgyorsan cserdült a görcsös csáti botja...

Szegedy András az asztal mellé zuhant. A betyár most a gyertyát is leütötte és a zsibolygó setét szobából a pitvarba ugrott, ahol többen várták cinkosok. Ezeknek is közibük csapott. Félelmetesen csattogtak a botok. Aki elébe került, leütötte a rettenetes Jacsó. Ám a támadók sokan voltak. A merész betyárnak meg kellett szaladni. Jacsó János véres fővel ugrándozta át a nádfalakat, a vesszőfonatú, sárból hányt kerítéseket. A borús éjszakában egyenest a plébánia felé menekült a betyár. A nádudvari öreg plébános éppen lefekvés előtti imáját rebegte, amikor zördült az ajtó s a tornácról egy lihegő, véres ember lökődött a plébános szobájába.

— Dícsértessék ! — A véres ember izgatottan rebegte. — Atyám, ha Istent ismer, rejtsen el valahová... Jó katólikus ember vagyok... Ezek a nádudvari kálvinisták agyon akarnak verni...

— Bujj ide az oldalszobába ! — Szólt az öreg plébános, mert már kívülről riongtak az üldözők is.

— Erre ! Erre ! !

— Gyerünk ! Gyerünk !

— Itt kell lenni a betyárnak ! — Már az udvaron hallatszott a vad lárma, szilaj, nyers zajongás. Mire a plébános kilépett, a tornácnál tanakodtak az emberek. Többen voltak, Sokan voltak. Az indulattól rekedten fúladozott a hangjuk. Csak akkor léptek hátrább, amikor a hófehér öreg pap felemelte a pislákoló éjszakai mécsest és szelíd határozottsággal megszólalt :

— Minden jólélek dícsérje az Urat ! — Az atyafiak döfködni kezdték egymást, összesugtak. Az öreg pap, ám, feljebb emelte hangját. — Hát, ti kik vagytok, akik az én lefekvés előtti imádságomat háborgatni merészkedtek ? ! — A nádudvari kálvinista nemesek is nagyon tisztelték az öreg plébánost, azért némileg bizonytalanul, elfogódottan rezgett a hangja az egyik Szegedynek, amikor végre társai döfködésére előlépett :

— Már megbocsásson a tisztelendő úr ?... De, mink egy betyárt kergetünk.

— Maga az, Szegedy Ferenc ? !

— Én volnék ! — A komának elhalkult a hangja, annál élesebben csendült a plébános szava :

— A magához hasonlót akkor ne nálam keresse !

— Úhm ! — A kevély nemesek még nagyobbat nyeltek, amikor a pap kinyitotta előttük a kaput...

— Erre, erre !... Ne a kerítésen, hanem haza legalább a nyitott kapun menjenek kegyelmetek ! — A szilaj

embereket mintha csak leforrázták volna. Szégyenkedve, nyugodalmas jóéjszakát-kívánással elkullogtak. A pap visszatért szobájába, magához szólította a bújkálót.

— Fiam!... Nem kérdem én, hogy ki vagy? Mi vagy? Milyen a vallásod? Eddig helyet adtam, ámde most menj és járj az Úr nevében!

— Főtisztelendő atyám! — Jacsó János lelkében megrendülten és megenyhülten, kezet csókolt a papnak. — Az életemet tetszett megmenteni. Azért meghálálom még ezt a jóságát... Isten áldja meg a főtisztelendő urat!

Az öreg pap a rejtelmes éjszakai vendég távozta után tovább folytatta az imádságát. Hálát adott az Istennek, hogy a gyilkosság bűnétől megmentette gyarló embertársait... Multak az idők, az öreg pap már nem is gondolt az izgalmas éjszakára. A szokásos szelídséggel végezte dolgait. Pedig a nádudvari plébánia szegény papság volt, alig volt kétszáz híve az öreg főúrnak. Leginkább a cselédek sorából kerültek ki a hívek, éppen csak hogy éldegélt a nádudvari plébános. A tél következtével a sárfalas istállójában mindössze egy borzasszőrű borjastehénke didergett. A nádudvari öreg papnak ez a borjas anyatehén, pár disznó, nehány tucat tyúk volt a jószágállománya. Hanem azért, ha püspöki javadalmat élvezett volna, akkor sem teljesíthette volna hívebben, lelkesebben hivatását. A fehérfürtös öreget a zord idő sem tartotta vissza a hajnali misétől. Az egyik reggel éppen a templomból ballagott hazafelé a kopogós fagyon; ahogy az utcaajtón belépett, az öreg mindenes szolgája nagy örvendezőn mindjárt elébe állott:

— Jó reggelt kívánok a tisztelendő úrnak! — Az öreg szolga oly szokatlanul mosolygóan mondta ezt a köszöntést, hogy az öreg papnak mindjárt feltünt ez.

— Adj' Isten neked is, Mihályom!... De, miért, honnét ez a jókedved?

— Nékem? Nékem?! — Mihály hamiskásan rámhunyorított öreg gazdájára. — Mindjárt jókedve lészen itt másnak is!

— Ugyan már kinek, Mihályom?

— Tisztelendő uramnak!

— Nékem?!...

— Mindjárt meglátja... Jöjjön csak velem! — Az öreg plébános öreg szolgájával befordult a rideg istállóba.

— Jézus, Máriám! — Az öreg pap összecsapta kezét. A jászolnál két aranysárga, szikárfejű, csodaszép ló jóízűen majszolta a szénát.

— Hehe, he! — Az öreg Mihály nevetni kezdte az

öreg papját. — Ez a levél meg az egyik paripa nyakába volt kötve! — Átadta a papnak az ákom-bákombetűs papirlapot. Az öreg plébános hangosan betűzgetni kezdte a nehézkes írást: „Tisztelendő atyám! Amiért az életemet megmentette, hálából ezt a két arabus csikót hoztam. Nem loptam, pénzemen vettem ezeket a csikókat. Nagy a sár Nádudvaron, ha tehát temetni megy, ezentúl ne gyalogoljon a tisztelendő úr. Isten fizessen meg még többel is, kívánom Jacsó János."

— Hejnye! — Az öreg pélbános a levél elolvastával hosszankodott, nevetett is. Fehérfürtös fejét csóválgatta. — Hejnye! Hejnye!... No, Mihály, mit csináljunk ezzel a két lóval?

— Mit csináljunk? — Az öreg Mihály indulatosan felfortyant. — Nagyon becsületes ember volt, aki küldte... Ráfér a kocsinjárás a tisztelendő úrra!

— Nem addig a Mihály!... Hátha siratja valaki ezeket az aranysárga csikókat? — Nem is nyugodott az öreg pap, kivirradtán a Jacsó János levelével mindjárt tekintetes Nagy István szolgabíró úrhoz sietett. Az öreg Mihály a kopogós fagyon gazdája után szomorkásan vezette a két aranysárga arabs csikót, Szegedyék, meg a többi híres nádudvari kálvinista hajdúk a kerítés mellől irígyen, hozzáértő gyönyörűséggel bámulták a két remek jószágot.

— Ez már ló! — Tekintetes Nagy István szolgabíró úr is helybenhagyta a két arabs ló tökéletes szépségét, a levelet meg nevetve visszaadta a papnak. — Sajnálom tisztelendő uramat!

— Ugy-e, no, ugy-e?... A szolgabíró úr is csak azt mondja? — Az öreg pap szelíd főhajtással fejezte ki megnyugvását...

— Nem úgy értettem, szent atyám! — A szolgabíróból kitört a jókedv. — Azért sajnálom a tisztelendő urat, mert illő kocsija, lószerszámja nincsen ezekhez a remek lovakhoz...

— Adok én kocsit, szerszámot is! — Az éppen jelen volt nádudvari kálvinista nábob Ludány Sámuel kurátor uram mondotta ezt és a teljesen felszerelt úrifogathoz még ostort is adott az öreg plébánosnak. Az arabs lovak után sohasem kereskedett senki... Így esett meg azután, hogy a gazdag kálvinista Nádudvaron sok ideig a szegény pápista papnak voltak a legszebb, legbecsesebb kocsilovai... Mert még számos más csikót is nevelt az egyik gyönyörű arabus kanca... Ama híres Jacsó János hortobágyi betyár pedig vénségére, mint búcsújáró koldus vezekelt viharos fiatalságáért.

A hortobágyi csárda éjszakai vendégei

Ezernyolcszázhatvannyolc november hónapjában, éppen Mindszentek napján, szokatlan forgolódás támadt a hortobágyi csárdában és csárda körül. A régi csárdás, Klein Ignác uram búcsúzkodott a pusztai híres kőháztól. Már a kocsikra felrakták a tarka-barka cókmókjait, a különféle jószágfalkáit pedig elindították a kilenclábú óriási kőhídnak. A csárdás valahol Hevesben bérelt földet s ily' sietősen odaigyekezett a családjával.

— Tehát ebben maradunk, tekintetes orvos uram! — Klein tésúr a vén csárdaház oszlopos tornácán melegen szorongatta az öles termetű, okos, csókaszemű, derék nagyorrú, verhenyeges, ritka bajuszú Dely Mátyás hortobágyi állatorvosnak, a volt minorita barátnak csontos, kemény kezét.

— Ebben maradunk, Ignác szomszéd... Amíg majd esztendő utolsó napjára az új csárdás, a Fercsu bácsi elő nem kerül, vigyázni fogok a háztájékra, nem hagyom őrizetlen a csárdát.

— Én pedig, hogy tekintetes uram el ne unja magát s az esetleges jövő-menőknek is szolgálhasson, a pincében ajándékul lent hagytam egy nagy hordó piros visontai bort, meg egy átalag pálinkát. A kármentőben is maradt iccés, meszelyes üveg, pálinkához süvöltő és borospohár bőségesen.

— Isten áldja, Ignác!

— Áldás, békesség, tekintetes uram! — Elbúcsúztak. Dely Mátyás, mivel már a nyájak a pusztáról, a ménesek kivételével, leginkább betakarodtak, ráért a csárdáskodásra. Szép, fiatal feleségével, meg a tenyeres-talpas szolgálóval áttelepedett az üres csárdába. A hét elején még csak kerültek vendégei, kunmadarasi, füredi és egyéb szomszéd községbeli gazdák, akik — őszidőn — szekérrel fuvarozták az áldott tiszavidéki búzát a híres debreceni

István-gőzmalomba és itt, a szépasszony mérte visontai nemes bor mellett, a jókedvű, jóborivó, vídám hortobágyi orvos társaságában és kiszolgálásánál szívesen megpihentek, ittfelejtkeztek. Máskor, a hét derekán már csak a puszta nyers lakói támítottak be a rozsdaszínűvé vált, rideg, nagy pusztáról, a gulyás Hüse, a csikós Pecze, nomeg a híres Leiter Ádám, Csibi István, Bugjó Péter, Gombos János juhászszámadóék. Hanem ezek azután egyszer-egyszer — az enyhelyen — csaptak olyan dáridót, hogy olyant a vén csárda padlása nem sokat látott. Csattogott a csizmaszár, amikor szilajul rakták a szoboszlói döbögőst, a szurtos szentiványi kanászok még a fejük körül, lábok között is megtették a peteket a borotvaéles, borotvafényes kondás-baltával a hányaveti kanásztánc közben. Mátyás doktor, akinek a szabadon fogyasztott bor volt a csárdási fizetése, de még inkább a felesége, a szép, fiatal, önkéntes csaplárosné, utóbb már örültek, ha nem került esti vendég és idejekorán lefekhettek. Az egyik nap este csakugyan sikerült idejekorán kituszkolni a szívesen maradó pásztorvendégeket. A csárda hét vendégszobája, mivelhogy teljesen üresen hagyta a zsidó, le sem volt zárva, csupán azt a pár helyiséget reteszelték be, ahol Dely orvosék meghúzódtak. A puszta nagy setétje ráfeküdt a magányos csárdára. A mélységes, fekete csendben a Hortobágy számlálhatatlan vizére a tengernyi vadlúdfalkák a feltünedező gyenge holdfénynél gágogva szálldostak. Még el sem szenderedtek a csárda lakói, amikor a tornácról az ablak alatt több emberi láb toporgása hallatszott.

— Hát, itt nincs senki ? ! — Szólt titokzatosan egy érces bariton férfihang odakívülről s összevissza, nagy hangosan, zordul többen rávágták :

— Biz' itt csak az Isten lakik !

— Vagy tán még inkább az ördög ? ! — A riogató lármára a Dely Mátyásék kis fia felsikoltott a bölcsőből, már ekkorra csörrent is az ablak. Beütötték...

— Hej, az áldódat, te jordány ! — Szitkok viharzottak.

— Jordány, az ebanyátok ! — Dely mérgesen rántotta a nadrágot, csizmát.

— Ne pofázz sokat te körmöci ! — Kurjantott valaki kívülről. Ez iskolázottabb zsivány lehetett, mert tudta, hogy az aranykuszmir zsidók a körmöci aranyat is körülmetélgették, s azzal is keresték hasznukat.

— Majd rád törjük az ajtót ! — Indulatoskodott a másik.

— Beh, felvágták a nyelveteket, hé! — Kissé hátrább torpantak, amikor a hatalmas termetű, hatalmas hangú állatorvos kinyitotta az ajtót és bátran elejbük állt. — Hát kik vagytok? Mit akartok? Kit kerestek?

— Azt a jordányt.

— Eltévesztettétek a házszámot...

— Höm! — Az árnyékszerű, setét alakok összekahintottak a furcsa beszédre.

— Itt, most kocsmáros nem lakik... Kolerában meghalt a zsidó... Hát, nem látjátok, hogy minden ajtó tárvanyitva. — A koleraszóra elcsendesültek a hangos, haragos éjszakai vendégek, de hátulról egy nyulánk, urasan öltözött alak nevetve előlépett.

— Nini, fiúk, hiszen ez a Matyi bácsi.

— Én! Én vagyok öcsém! — Felelte a hortobágyi orvos némileg kiengesztelődöttebben, — de, hát te ki vagy?

— Az én nevem Nekérdki!... Szegény, vándorember vagyok. A gyomrom korog. A gégám kiszáradt, mint a száraz tófenék. A sok beszéd helyett adjon inkább, Matyi bátyám, bőségesen enni-innya-valót.

— No, fiúk! Ezt mán értem! Ez mán okosabb beszéd. Lesz étel, ital, csak gyerünk az ivóba! — A hat rejtélyes vendég közül, a két kocsival két cifraszűrös kintmaradt. Dely szilvóriumot tett hivatlan vendégei elé, sietett feleségéhez a konyhán át a szobába. Már akkorra az asszonyt szolgálóstól felöltözve, talpon találta.

— Felkeltem! — Szólt Delyné, — mert bizonyosan éhesek is ezek... A pusztán legszélen lakunk s bánom is én akár kicsodák, de, meg hiszen kötelességünk szolgálni a fáradt, éhes utasnak.

— Úgy, úgy, drágám! — Az orvos megcsókolta okos, bátor feleségét. Mihamar pattogni kezdett a tűz és készült a pompás, kívánatos pusztai lakoma. Ilyen helyen ugyanis, ahol hamarosan kapni nem lehet friss húst, de a vendégnek meg többször sietős az útja, az apró darabokra vagdalt birka- vagy borjúhúst, amelyről a pásztorok gondoskodnak, bő zsiros lében „megdinsztolják". Ezt a félig megfőzött parázshúst azután vaskaszrolyban, lábasban hideg helyre teszik. Ha azután gyorsan kell a meleg étel, a megfelelő edénybe zsirt tesznek, majd vereshagymát aprítanak, amikor ez pirulni kezd, bőven paprikát szórnak bele, ebbe az aranypiros zsirlébe azután szükség szerint a párolt parázshúsból sóval elegendő adagot vetnek. Alig félóra multán a vendég előtt párolog a kívánatos, ízletes horto-

bágyi gulyás. S még egy itóka bor, — fizethet, mehet útjára a vendég...

— Matyi bátyám! Ki készíti a vacsorát? — Szólt az úrformájú ember, mikor a szomszéd konyhából átillant a fővő hús jó szaga, a pirulni kezdő hagyma édes illatáradata.

— A feleségem!

— Megengedi Matyi bátyám, hogy jó estét, vagy hogy is inkább jó reggelt kívánjak Betának? — Dely, bár erősen szemügyre vette, nem ismerte fel az úrias embert, a szokatlan kérésre mégis rábólintott:

— Nem bánom! — Ekkor az idegen illedelmesen kopogtatott és benyitotta a szomszéd konyhaajtót.

— Örvendek, hogy még egyszer láthatjuk egymást; hiszen, mi réges-régen, úgy-e, ismertük egymást? — Szólt s kezet csókolt a hortobágyi orvosnénak, mindjárt vissza is tért az ivóba, ahol igen jó étvággyal elfogyasztották az ízletes vacsorát. A visontai is fogyott bőven. Amikor mindnyájan jóllaktak, lovaik megették az abrakot, indultak. Az úr-formájú a búcsúkézfogásnál annyit mondott:

— Matyi bátyám, hálásan köszönünk mindent s bár most adósok maradunk, pár nap mulva kamatostul megfizetjük! — Elnyelte őket az éjszaka... A kutya sem vakkantott utánuk s mikor Dely feleségéhez szobájukba tért, kérdezte az asszony:

— Édes apjukom, úgy-e, Istennevébe ment?

— Úgy, lelkem-párom!

— Ne sajnáld tőlük! Koldus úgy sem jár erre! — Az asszony még azt is elmondta, hogy az az úrformájú ember Szabolcsban igen régi, jó, nemes úri családból született. A szabadságharc után, mint volt honvédtiszt, bújdosás közben hányódott el a Bakony vidékére és később szegénylegényekből bandát szervezett... Dely már a végét nem igen hallotta a szomorú magyar regénynek, elnyomta az álom. A felkelő napot, amely mind a jókra, mind a gonoszokra egyenletes fénnyel, melegen süt, kipihenten köszöntötte. Fiatal volt még. Volt szép, áldott jó felesége, apró gyermeke és minden napfelkelte egy-egy új reményt hozott az Istenben bízó, erős pusztalakónak. Az éjszakai vendégeket már el is felejtették, amikor idő multán, egyszer, késő éjszaka megint zörgettek a csárda néma, setét ablakán...

— Matyi bátyám, alszik? — Kérdezte halkan úgy élféltájt egy illedelmes férfihang.

— Nem alszom! Ki az? — kérdezte Dely.

— A multkorában adósmaradt vendégek vagyunk! Ismét éhesek vagyunk! — Dely orvos megismerte az úrforma hangját.

— Azonnal megyek! — Gyertyát gyujtott és már a felesége is talpon volt. Az úrformájú kezet fogott Delyvel.

— Matyi bátyám, igen sietős az útunk.

— Értem! Félóra mulva mehetnek! Ha azonban meleg ételt nem akarnak, hamarabb is...

— Majd csak inkább azután! — A pálinka, parázs pörkölt hús, madárlátta kenyér, zamatos visontai mostan is ízlett nekik. Miután felettébb sietve jól ettek-ittak, már mentek is szaporán.

— Isten áldja Matyi bátyámékat!

Az úrformájú parancsnok, aki pillanatra hátramaradt, a setét csárdaudvaron valami papirost nyomott az orvos markába és mindjárt elhajtottak, de gyorsan.

— Isten nevébe ment-e? — Kérdezte mosolyogva az orvos felesége.

— Nem, fiam! Itt a két vacsora ára! — Megnézték a bankót, királyilag fizettek az éjszakai titokzatos vándorok. Azonban alighogy lefeküdtek Delyék, éktelen nagy lármára riadtak fel. A hortobágyi orvos mindjárt megismerte recsegős hangjáról a híres Barcza Dani komiszárust. Nem is várta, hogy zörgessen, kisietett elejbek. Barcza pandurjainak éktelen zajjal rendelkezett:

— Jóreggelt, Dani pajtás! — Szólította a hortobágyi orvos. — Tán rosszat álmodtál, hogy ennyire lármázol?!

— Nem a legjobb kedvemben vagyok, hé! — Morogta érdesen a marcona komiszáros, — de inkább arra felelj, hogy nem vettél-e észre errefelé vagy hat lappangó gazembert?!

— Mi járatú emberek voltak, én bizony nem tudom, de úgy éjjel tizenkét óra után éppen itt ebédeltek vagy hatan?... Talán bizony egészségükre szeretnéd kívánni a jó ebédet, pajtás?!

— Arra!... Hogy a holló ássa ki a szemüket! — A komiszárus szörnyű csunyát káromkodott. — Te se' figurázz most Mátyás! Inkább azt mondd meg, hogy merre mentek?

— Merre mentek? Merre mentek? Azt csak ők tudják!... De, hogy a hídon keresztül mentek, azt meg már én is tudom, a többit pedig mán te tudd meg, pajtásom!

— Hányan voltak? — kérdezte a mérges komiszárus.

— Megolvastam vagy hatot.

— Volt közöttük egy úrforma is ?

— Volt ! — Felelte Dely. — De most meg mán én kérdezlek, kik voltak azok, Dani pajtás ? — A fekete arcú, nehéz természetű és nehéz öklű komiszárús egész beleveresedett :

— Mit tudom én, hogy kik voltak ? Annyit tudok és éppen azért is hajtom most őket, mert a Tiszamentén a vencsellői grófot fényes nappal megrabolták és ha kezembe jutnának, szép összeg ütné a markomat... Különben, hej, Matyi te ! ... Nem vettél észre felőlük valamit ? ...

— Nem én !... Tudakozódj másoktól utánok !... — A marcona komiszárosnak lángot vetett az ijesztő, haragos, fekete szeme és felmordult :

— Hej, te Matyi ! Pedig te sok gazemberrel vagy ismeretségben... Hej, sokat ki lehetne szorítani belőled, komám !

— No, no, Dani pajtás ! Én nemes Debrecen várost képviselem idekint ! — A bátor, nyugodt nézésű, nevető hortobágyi orvos hatalmas alakja láttán a szilaj komiszáros megszelidült.

— De, hát igaz ! Szélrül van a lakásod ! Jobb is így, hogy te se' ne láss, se' ne hallj, komám !...

— Ami azt illeti, Dani pajtás, a hídon túl négyfelé is szalad az országút, hát választhattok ! — Nagy csörömpölve, dohogva, szitkozódva nyeregbe kaptak, elmentek a marcona, kegyetlen pandurok. Három nap multán éhesen, szomjasan, kifáradtan, eredménytelenül tértek vissza s még csak ekkor volt igazán mérges a híres Barcza Dani komiszáros... Dely Mátyás, a hortobágyi állatorvos később a pásztoroktól megtudta, hogy az üldözött betyárok nem a rendes utakon, hanem a Hortobágy-folyó mentén haladtak és suvadtak be a rétség ősrengeteg nádasaiba...

Betyár Sós Pista

Egész esztendőn át fújdogál a hortobágyi szél. Ősz felé sírámosabbá változik a hangja. Az őshalmok csontlakói sóhajtoznak így talán ?... A didergő nádas hervadt levelei közül fenyegető zörgések támadnak... A nap a novemberi délutánokon hirtelenséggel aláhanyatlik. A szelet, vihart jelző bíborpiros lángözön az ég alján pillanatok alatt ellobban... Ez még nem az este... A ködös párák, a nedves, setét árnyékhullámok a homály tengerjeként keresztül csapnak a dércsípett pusztán... Az ízző nyári napok Délibábja selymes tündéri fátyolában a gyönyörűszép varázsképeket terengeti széjjel, novemberben a hortobágyi köd a hideg, setét tengerfenék rémségeit kavargatja a magános vándor körül...

Sós Pista, a híres betyár kocogóra fogta lovát... Remek, derék szál, gavalléros betyár volt az 1870-es években ez a széles Alföld népétől inkább szeretett, mint rettegett betyár : Sós Pista... A futó-, a csavargó kapcabetyárok még inkább féltek tőle, kitértek az útjából, mint a pandurok elől ; mert gondja volt rá, hogy az ismerős tanyákon, házaknál (kerültek bizony ezek között úri házak is) tolvajság ne történjék. A kedves modorú, illedelmes legényt a nők is szívesen fogadták, ahol meg valamiképpen elmaradt a szíves látás, magokra vethettek, ha a háti paripának, vagy a jobb hintós lónak valamelyik reggel csak a hült helyét találták... Sós Pistának egy-két jó cimboránál soha nem volt több társa, legszívesebben magánosan járt... Azzal tartotta, hogy : „az ilyenféle emberek nem valók a tisztességes társaságba". Sós Pista maga soha nem káromkodott. Inkább este, reggel, sőt az evésnél is mindig — imádkozott ez az emberektől soha meg nem rettenő betyár.

Mindamellett november utóljan Sós Pistának sem

volt barátságos az éjszaka, kint az elhagyatott pusztán. A ló gödörbe léphet. A láthatatlan vándorludak rikoltozása magában igen fertelmes... Sós Pista is emberi tanya után vágyódott. Az ég alján még rezgelődtek halaványan napszállati sugárok, mire a betyár a hortobágyi orvos lakásához ért... Akkortájt saját különös törvényei voltak a pusztának. Nagyon szélről feküdt az orvos tanyája. A pusztán járókelőket kicsukni nem lehetett. Hiszen, a betyár, mint például Sós Pista, a vidék pandurjainak is kedves komája volt. Szállással, étellel, itallal bizony elkellett látni az ilyen muszály-vendéget... Amikor Dely a lódobogásra kijött, Sós Pista már a kocsisnak odadobta pejlova kantárját.

— Dicsértessék az Úr Jézus! — Darutollas kalapját tisztelettel megemelintette.

— Mindörökké! — Felelte az orvos.

— Olyan régen láttam Mátyás bátyámat.

— Hát kerülj beljebb!... Isten hozott, Pista öcsém! — Odabent már égett a lámpás. Az orvos valamiféle szépséges Jókai-könyv olvasását hagyta félbe... A szobasarkokban sunyi árnyékok bújkáltak. A lámpafény meleg sugarakkal tűzdelte körül a betyár határozott, értelmes, szép arcát.

— Most, ám, én leszek a gazda! — Szólt a betyár.

— Az én házamban?!

— Ahán! — Sós Pista elnevette magát. — Ne tessék félreérteni... A hortobágyi vendéglőbe hívom Mátyás bátyámat.

— Vagy úgy!... Gyerünk! — Süvegét már fejébe nyomta. Bekecsét magára rántotta. A görbe fejű kampós botján kívül más egyéb fegyvere soha nem volt az orvosnak. — Gyerünk! — A betyárral nekilódultak az alkonyodásba süppedt pusztának... Akkor Glaubernek hívták a hortobágyi fogadóst. Zsidó ember volt. A fekete szemű, kedves leányait mindenki szívesen megnézte. A betyár is otthon volt már itten. Úri módon szólott:

— Juszti kisasszony, lelkem... Visontai bort kérek... Még jó vacsorát is süttessen, főzessen eleget... Ez a ködös esti szél talán erre talál fújni más valakit is? — A lámpagyujtás itt is megtörtént. A kakukkos óra alig huhogta el az öt órát, itt volt az éjszakának beillő este... Az öreg Glauber, a fogadós talán kissé szokatlanul is sietve nyitotta be az ajtót? Talán éppen a betyárra tekintettel erősebben is hangsúlyozta a szót?

— Mindjárt ide érkezik a város szekere! — Az állat-

orvos és betyár összenéztek. A kérdő tekintetekre Sós Pista elnevette magát.

— Sebaj !... A debreceni urak úgyse ismernek... Pandur uraimék meg nem járnak kocsin !

— Hm ! — Glauber uram köhécselve végig simította a leemelt bársonysapkáját... Megtette a kötelességét. Nem erőltette tovább a dolgot. A betyár még folytatta a mondókáját :

— Mátyás bátyám csak végezze az urakkal a maga dolgát... A többit meg hagyja rám !

— Hm ! — Dely sem szólt többet. Bár magában némileg tépelődött, kiballagot az érkezők elé... Vajjon, mi lesz most ?... A gyékénysátoros, úgynevezett „ekhós" városi szekérről Debrecen város tekintetes gazdasági szenátora, a kényelmet nem ismerő, a munkát annál inkább szerető Csáky Gergely úr szállott le. Vele jöttek az öreg tekintetes Török Pál erdőmester és Bogdán Imre tekintetes mezőrendőr alkapitány urak is. Amikor Delyvel az ebédlőbe léptek, az urakat szemmelláthatólag meglepte a Sós Pista tekintélyes, szép magyar alakja. A betyár ugyanis felállott és az érkezők elé lépett. Tisztességre mutató komolysággal köszöntötte a belépőket.

— Adj' Isten jóestét az uraknak !

— Kegyelmednek is, barátom ! — Csáky Gergely szenátor kiváltképpen szerette az értelmes, tisztességtudó magyar köznépet s mindjárt kezet nyújtott a remek szép szál magyarnak.

— Engedjék meg a tekintetes urak, hogy bemutatkozom... Én a mezőkeresztesi bíró vagyok... Várad felé ökrökért mengyek ! — Még csakúgy hozzáfűzte. Miközben az erdőmesterrel és az üres poharat soha nem tűrő mezőrendőrkapitánnyal is paroláztak... A bíró szemhunyorítására Glauber fogadós már repítette is a három üres poharat. A bíró megbecsülő hangon tovább folytatta. — Itt már mi ketten az orvos úrral a vacsorához berendezkedtünk, s ha meg nem sérteném a tekintetes urakat, jó szívvel kérem, telepedjenek az asztalomhoz ! — Csáky szenátornak nagyon megtetszett a tisztességtudó, szép magyar fiatal ember, — mielőtt a betyáréletre adta fejét, juhász volt Sós Pista ! — máris az asztal mellé telepedett.

— Köszönöm, barátom ! — A példát követte a két másik úr is. Sós Pista ekkorra urasan, félignél alig feljebb töltötte a poharakat, szívesen koccintottak. A barátságszerető Csáky Gergely szenátornak Borsod vármegyében sok kedves, jó embere volt, hiszen egy-egy nagyvásár

alkalmával összejött Debrecenben a fél úri-Magyarország, azok felől kezdette faggatni a vármegyében nagyon ismerősnek mutatkozó, nagyon értelmes beszédű keresztesi bírót:

— Hogy szolgál az egészsége a vicispán úrnak?... Lévay főnótárius úr még mindig verselget?... Hát, Keszíben Dobozy úréknak van-e most jó „szóló" agaruk? Vagy inkább a Szirmay gróf úr agarai előzik a keszi urak büszkeségeit?... Mezőkeresztesen, Kövesden még mindig annyi a jó ló?... A gyerekek szeretik-e az iskolát?

— Az iskolázásból több ránk férne, tekintetes uram! — A bíró rendre és találóan megfelelgetett a debreceni szenátor úr minden kérdésére... Nem csoda, hogy Bogdán Imre mezőrendőrkapitányból kikívánkozott a szó:

— Mondja mán, bíró uram, hát az alhegyi szüret hogy sikerült?

— Jól, tekintetes uram... Muzsikaszóval... Vígan szüreteltünk.

— Osztán van-e ereje az újbornak?

— Meghiszem azt!... A lakodalomból ki sem fogyunk az idei farsangon.

— Hehe, he! — A mezőrendőrkapitány úrnak meg éppen az ilyen beszéd volt ínyére. — Hát, a szép asszonyfőzte kisüsti szilva- és törkölypálinka árával hogy állunk? — Nem érkezett tovább tudakolódzni a borsodi pincék kedves titkai felől, mert a konyhatűztől kipirultan beperdült Glauber Jusztinka.

— Tekintetes uraimék!... Tálalhatunk-e mán?... És miként rendezzem a terítést? — Az öreg Török Pál erdőmester eddig szótlan szürcsölgette a visontait, most felmordult:

— Lesz-e jó vacsora?... Ez az elsőbb kérdés!... Ami pedig a terítést illeti, a fenébe, hát hogyis lehetne másként?... Ahogy most itt ülünk és együtt poharazunk... Ötönkre terítsenek, lelkem!

* * *

Csáky Gergely szenátor annyira megszerette, hogy teljesen magának foglalta le a keresztesi bírót. Jobbjáról ültette. Gondolt arra is, hogy a szerénykedő bíró pohara ne maradjon üresen. A jó paprikás hallé, a tepertős, túrós laska, a ropogósra pirult rucapecsenye kiválóan kívánták a visontai pirost... Még inkább összemelegedtek a szívek. Kedvesen, derüsen folyt a beszélgetés... Bogdán Imre kapitány talán még a szokottnál is szaporábban

hajtogatta a zamatos visontait ?... Már az is fájt neki, hogy a bíró többnyire csak a szenátorral beszélgetett és végül — mivel különben is szokása volt a „dikciózás", — felállott. Többször megköszörülte torkát. Felemelte a poharát.

— Uram ! Uram !... Mezőkeresztesi bíró uram !... Ihol, elfogyasztottuk a vacsoránkat s mi még csak nem is koccintottunk... A szenátor úr annyira lefoglalta bíró uramat, hogy mink még szót sem válthattunk... Pedig az igaz-magyar barátságban mi sem vagyunk utolsóbbak... A Kandia uccában nékem is van rendes tornácos házam... Ha, tehát Debrecenbe jön bíró uram, valamiképpen el ne kerüljön. Harapni való, pár pohár érmelléki bakar nálam is csak kerül... Isten tartsa sokáig bíró uramat és vezérelje szerencsével az útjaiban... Lelkemből kívánom !

— Vivát ! — Jókedvűen kiáltották az urak. A kapitány a szerényen mosolygó bíróval oly hevesen összekoccintotta poharát, hogy koccintás közben az erdőmester pohara szélét is lecsorbították.

— Disznózom adtát ! — Török Pál erdőmester úrnak másik poharat kellett hozatni, éjféli tizenegy óratájt azonban már a jó visontai sem kellett neki. Elszunyókált az öreg úr, a figyelmes Csáky Gergely szenátor mihelyst észrevette, így szólt :

— Csitt, barátaim !... Csitt !... A jóálmot hozó Istenkéket ne riasszuk el Pál bátyánktól... Holnap is nap lészen !... Glauber uram !... Csináljuk meg a számadásunkat !

— Már bocsásson meg a tekintetes úr ! — A bíró is közbevágott. — Az én asztalomat tisztelték meg, hát az én vendégeim az urak ! — Ám, Csáky Gergely szenátor úr nem hagyta annyiban :

— Hohó, kedves bíró uram !... Nem addig van az !... A hortobágyi csárdában én hivatalomnál fogva is itthon s gazda vagyok... Glauber uram, csináljuk meg hát a számadást ! — A vitatkozásra az öreg Török Pál erdőmester úr is felébredt és íziben kimondta :

— Felét, felét, fiaim !... Ez az igazság ! — Az öreg erdőmester osztóigazságában a bíró is megnyugodott, majd a fizetés után Csáky szenátorral melegen megszorongatták egymás kezét, aki még szívesen megkérdezte :

— Persze, mi már nem látjuk bíró uramat ?

— Biz' az én utam sietős... Ki tudja, hogy holnap már hányadik határban járok ?

— Sajnálom bíró uramat... Mert holnap estére ismét idejövünk az Ohatról... Hé, Matyi! — A barátságszerető szenátor a csendesen somolygó állatorvoshoz fordult. — Legalább te ne maradj el!... Várj itt holnap reánk! — Az urak mentek a melegre fűtött vendégszobába aludni, az orvos a betyárral nekilódult a komor pusztai éjszakának. Bogdán Imre mezőrendőrkapitány az „ambitusról" is utánuk kiáltotta:

— Hé!... Bíró uram!... Oszt! el ne felejtse, hogy én a Kandia utcában lakom!

A Hortobágyon nyomasztó, setét volt a novemberi éjszaka. A kilencágú kőhidon át, az orvosi tanyához ballagtukban Dely Mátyás egyszer csak megszólalt:

— Hej, te Pista!...

— No, mit akar, kedves Mátyás bátyám?

— Ember vagy öcsém!... Az édes szülőanyád is elhitte volna, hogy te vagy a keresztesi bíró! — A betyár nem szólt rá. A hortobágyi híd tulsó végén ám bizonyosan valamiben megbotlott, mert hamiskásan összependült a sarkantyuja.

*

Dely Mátyás másnap este csakugyan a hortobágyi fogadóban várta Csáky Gergely szenátor úrékat. Alig telepedtek asztalhoz, az öreg Török Pál erdőmester mindjárt felhozta a keresztesi bírót:

— Hej, Gergely öcsém!... Sokat hallgattam az éjszaka... De, annyit mondok... Értelmes ember ez a bíró!

— Remek magyar ember! — A szenátor kérdőn tekintett Delyre. — Hé, Matyi! mikor ment el a bíró uram?

— Bíró uram?!... Melyik?!... Micsoda bíró uram?!

— Az a keresztesi bíró!!

— Keresztesi bíró?!... Én, ugyan soha nem láttam azt!

— Nem láttad?! — Az öreg erdőmester bosszusan az asztalra csapott. — Hát akivel tegnap este vacsoráltunk?... Az a derék, értelmes gazdaember ugyan ki volt?

— Értem mán!... Sohsem volt... Nem is lesz az soha Keresztesen bíró!

— Ez meg már miféle bolond beszéd, Mátyás? — Csáky szenátor összeráncolta a homlokát, mert nem szeretett semmiféle léha tréfát.

— Pedig én a valóságot mondom!... Az a tegnap

esti derék, szép fiatal magyar ember nem más volt, mint a betyár Sós Pista...

— Komám!... Ne bomolj! Bogdán Imre kapitány egész megrökönyödötten felrántotta fejét. — Hiszen én ötször is paroláztam vele... A házamhoz is meghívtam vendégül! — Dely a fogadóshoz fordult:

— Szóljon mán maga is, Ferus bácsi... Hát, kivel vacsoráltunk mi tegnap? — A fogadós kezében megforgatta a leemelt kerek bársonysapkát:

— Az bizony Sós Pista volt, uraim!... Node, vacsorált mán az máskor is ilyen urakkal! — Csáky szenátor elnevette magát s a hüledező kapitányhoz fordult:

— Imre!... Ha tudtad volna, hogy ki az?... Mit cselekedtél volna?

— Biz' én magam sem tudom... Mégis jobb így, hogy csak most tudtam meg! — A vacsora igen vontatottan indult. Csáky Gergely szenátor egészen elmélyedt a gondolataiba... Majd kétszer is megismételte:

— Kár az olyan derék emberbe, hogy ilyenné vált...

— Ilyenné vált tolvaj, rabló juhászgazdája miatt, akivel mint bűnrészest elítélték... Ám a börtönből megszökött... Betyár lett Sós Pista! — A mélyérzésű állatorvosnak búsongósan hangzott a szava. A csárdaház ablakát síránkozva zörgette a hortobágyi szél... A vad, nyers őszi éjszaka rémséges homályképét fenyegetőn nyomta a reszkető ablaküvegre... Jaj, pedig ember az emberhez mindennél kegyetlenebb.

Az elnémult hortobágyi csengők...

Hortobágyig még a debreceni Rákóczi-nagyharang zengő szava sem hallatszik el. A szomszédos Újváros, Nagyivány, Egyek, Csege harangjai sem beszélgetnek el az óriási puszta közepéig. A pacsirta dalán, a bíbic jajveszékelésén, a vadludak torz rikoltozásain, a magános daru krugatásán és az álmodozó pásztorlegények bústilinkó szaván kívül nemes érchangok mégis csendülnek a pusztából. A gulyakolomp, a juhfalka vezérürüjének pergője, a gondtalanul legelésző lovak nyakáról himbálódzó réz és bronzcsengők a mélaszavú kis harangjai a nagy magyar pusztának... Csoda bűbájos őrhangocskák ezek... Most itt elmondom, hogy az egyik alkalommal gonosz járatú emberek kezén miként némultak el egyszer a hortobágyi állatorvos Bogár-lovainak az édes beszédű rézcsengői...

*

A régi lovasbetyárok tudománya az útszéli rajtaütésekkel, védtelen vásárosok megsarcolásával, a falka kiszakításával, gyűlölt kastélyok felverésével nem merült ki. A mindent kockáztató regényes kalandozásokba a számító orgazdák veleszövetkezése révén a rideg üzérfogások, ravaszul „kifundált" üzleties szervezetek és vakintézmények bekapcsolódtak. Többről volt itt annál szó, mint amennyit azok a fülbemászó, szívreható búsongós betyár-nóták elárulnak, hogy: „Zavaros a Tisza, nincsen csónak rajta, az a híres Bogár Imre, által akar menni rajta..." Bizony, a betyárok és orgazdáik teremtették meg Magyarországon az első és legtökéletesebb „szállítótársaságot". Mert nem elég volt ám, például a lovat ügyesen, merészen elkötni, a másik, talán még nehezebb feladat az volt, hogy a Bácskából lopott ló biztosan elérje a végcélul kitűzött Lengyelországot... Onnét is hoztak vissza más lovakat, — magától értetődik... Besszarábia,

Oláhország is sok-sok ilyen számlálhatatlan lovat nevelt, mondjuk : — a német tartományoknak... No, a németektől azután igazán nem volt mit lopni... Túl s innét a Tisza-Dunán is vígan folyt a lócserebere... Bizony, a szép Magyarországnak akkor nem is volt annyi vasútja, hajóállomása, mintahogy a betyárok és félkézkalmáraik szállítmányozó útjaikkal, szállító tanyáikkal behálózták az ország és a szomszédos országok földjét. Voltak olyan a természet nyujtotta pihenőhelyek is, ahol istállózás nélkül kénytelen-kelletlen, vagy tervszerű számításból bizonyos ideig „vendégül" elhelyezték a lopott jószágokat... A nagyobb gulyák, ménesek, nyájak legeltető helyei, a Hortobágy és hozzá hasonlatos puszták voltak erre a célra a legmegfelelőbb földek. Az ilyen pusztahelyeken összekötődtek a mindenfelől futó tolvaj-útvonalak. A hortobágyi puszta nyáron át, a Csere s a többi erdős jószágteleltető telepek a télben pompás „kifogó-helyek" voltak Debrecen óriási határán...

Aki sűrűn forgolódott a hortobágyi pásztortanyák tájékán és kiismerte a helyzetet, vendéglovakat és a továbbszállító orgazda-féle alakokat felismerhette, megláthatta mindenütt. A nagyobb távolságról lopott jószágokat ugyanis nem az inkább szemetszúró betyárok, tolvajok, hanem a velük ugyanegy húron pendülő, hamis igazoló írásokkal szavahihetőbben ellátott orgazda-félék továbbították.

A vendéglovat, tinót befogadó pásztor, a csikós, gulyás maga a legtöbbször távol állott ezektől a zsiványságoktól. Mégis, Isten ments, hogy be ne fogadta volna a tolvajok szállítmányát, még inkább, hogy „feladta" volna azt, mert akkor biztos pusztulás lett volna a vége... Egyrészt széltére lopták volna, meg az életére is léptennyomon rátörtek volna a sehonnaiak... Akinek a háza tehát — hortobágyi mondás szerint — szélről volt, szemet hunyt, hallgatott, tűrte a kényszerültséget... Előfordult az olyan eset, hogy a szekéren futó betyár fáradt, már kiállott lovait egyszerűen a ménesbe csapta és helyettök a ménesből kellett adni más, friss lovakat... Néha napok multán, de esetleg egy hét, vagy több idő is beletelt, amire az ártatlan, semmiről semmit sem tudó városi gazdának eme lovai lesoványodva, agyonhajtva ismét visszakerültek a ménesbe... Az ilyen — szerintök — tisztességes pásztortól, aki a vendéglónak helyet adott, azután nem loptak. Megtörtént azonban, hogy mikor maga a gazda kint hált és a szekér mellett elszunyókált,

hajnalra a szekér mellé kötött, béklyóba vert lovainak csak a — béklyóját találta... Amiatt sem csaphatott lármát, ha a ménesben lévő lovát nem találta, a pásztor szavával be kellett érnie. — Abbizony valamelyik szomszéd ménesbe tévedt! — Mondta a pásztor. — Ha majd hazakerül, elvezetem a gazduram tanyájára...

Ilyen volt a „kinti" világ, amikor az egyik tavaszi éjszaka a Dely Mátyás hortobágyi orvos két kedves Bogár-lovának az édesszavú rézcsengői — elnémultak...

*

Dely Mátyás az egyik holdvilágos szép tavaszi estén a legtávolabb fekvő gulyástanyán várta meg a gulya „beállását". Már este tíz óra elmult, mire hazaért. Az orvos maga is több lovat tartott. Ezeket a lovakat a többi tanyai lóval együtt, éjszaka, mint napközben külön csapatban őrízte és legeltette egy pásztor. Ha korán indult valahová az orvos, a parancsolt időre mindig behajtotta a hámos lovakat a csikós, most, hogy azonban ilyen későn érkezett haza az orvos, a tanya lovait már rég' kihajtotta valahová a legelőre a csikós. Mivel az orvosnak hajnalban ismét korán kellett mennie, tehát másként intézkedett.

— Fiam! — Szólt a kocsisnak. — Ha kifogtad a hámból, csapd ki a lovakat... De, akassz a nyakukba csengőt, hogy majd korahajnalban rájuk találhassunk...

— Ahogy tekintetes uram parancsolja! — Felelte a kocsis. Alig tünt fel a „hajnalcsillag", az orvos kiáltott a kocsisnak:

— András!... A lóért! — A legény talpraugrott s elment a lovak után; de rövidesen már vissza is jött.

— Tekintetes uram, nem hallom semmerről a csengők szavát! — Zavarodottan jelentette a kocsis.

— Uccu, te! — Az orvos maga is talpraugrott. A kocsissal most már ketten mentek a csengőt hallgatni... A hajnal virágszagú, gyönyörűséges szép csendes hajnal volt... Az a pár rézcsengő sem volt ám valami mindennapos rekedt vaskolomp... Annak a pár csengőnek az édes, tiszta hangja negyedmérföldre elmuzsikált... Ámde, most nem lehetett hallani egyetlen csilingelő hangját. — No, András! — Szólt az orvos. — Nincs, hát nincs!... A két kis Bogárt elrepítették! — Az orvos korai útja elmaradt, a csikós ellenben, amikor napfelkeltekor behajtott, már hozta magával a gyepen talált két csengőt... Az orvos ezeknek a csengőknek is megörült:

— Az ördög teremtettét neki! — Ezek mégis csak becsületes gazemberek voltak... Amire szükségük nem volt, nem vitték el... Talán így még majd valahogy az én kedves két Bogárkám is hazakerül?

*

Multak a napok. Egész hét elmult, a hortobágyi orvos lovainak még mindig csak a hült helye volt. Az orvos végül az egyik olyanfajta becsületes, a vendéglovakat befogadó csikóshoz, a „Gazsi fiam"-hoz fordult.

— Hallottam mán a tekintetes uram károsodásáról! — mondotta résztvevően a csikós.

— Hát, Sós Pistát mikor láttad?... Mikor járt erre?

— Nem tudom, merre s hol lehet! — Felelte a csikós —, de majd utánanézek!

— Jó lesz az! — Ám, nem lett rá szükség. Az orvos aznap éjszakán, mikor szokása szerint a tanyaház előtti gyepen kint heverészett, a messziről érkező dobogásra felneszelt... Hallotta a földből, hogy valaki lóháton közeledik... Nem csalódott a sejtelmében, csakugyan a híres betyár Sós Pista érkezett meg.

— Dícsértessék! — Köszöntés után lepattant a lóról.

— András, hé! — Az orvos kiáltott a kocsisnak. — Amikor a kocsis elvezette a lovat, Sós Pista magától rátért a ló-sorra...

— Kedves, jó Mátyás bátyám... Gazsi felé jöttem, hát mán tudom, hogy valamiféle csavargó gazemberek elloptak két lovát...

— El biz' azokat... Már kilencedik napja, hogy oda a lovak... Node, a csengőket legalább visszahagyták, ez is igaz!

— Majd megszólaltatom én azokat a csengőket... Bátyám, csak ne töprengjék tovább azok felől a lovak felől!... Ha, még a földhátán vannak... Vagy Magyarországból ki nem vitték még azokat a lovakat?... Meg kell azoknak kerülni!... Ha pedig netalán mégis csak kivitték volna azokat a hazai földről?... Az se' olyan nagy leégés!... Akik ezt cselekedték... Busásan megadják majd az árát... Ezt én mondom: Sós Pista!

— Jól van, hát... Megnyuszom a szavadban, Pista öcsém! — Kezetfogtak. — Kerüljünk beljebb! — Bent a szobában a betyár folytatta a beszédet:

— Éhes vagyok!

— Mit eszel?

— Éjfél után vagyunk... Péntek van!... Hát, jó lesz egy csupor édestej is...

— Jól van, öcsém!... Éppen ma sütöttek kenyeret... Lészen még hát hozzá jó puha cipó is! — A betyárnak felvillant a szeme:

— Hál' Istennek!... Akkor majd most legalább a kitünő vacsorám, az elmaradt ebédem és früstököm is mind együtt meglesz...

— Hát mire bőjtöltél úgy rá, Pista? — A betyár, mikor már az édestejből, lágykenyérből jól táplálkozott, a beszéddel is könnyített az elnehezült lelkén.

— Hogy, veszne magjok azoknak a borsodi panduroknak!... Tegnap ugyancsak szorult a kapcám... Ha erre a polgári remek futó lóra rá nem akadok, azólta tán már hurokra kerítettek volna?!... Egy párnak, igaz, legalább megadtam volna az utolsó vacsorát... Mégis jobb így, hogy itt vagyok... Az a két, vagy esetleg három szegény ember is így legalább megmaradt a családjának... Ilyen az én életem kedves, jó Mátyás bátyám! — A betyár felsóhajtott s maga elé nézve, könyökére támasztotta fejét.

— De, meddig tart még ez így? — Kérdezte az orvos felindult részvéttel.

— Csak a jó Isten tudja azt! — A betyár, a remek szép, kedves magyar legény elkomolyultan lehajtotta fejét. — Ha sikerednék kézrekeríteniök engem... A tömlöcig!... De, még inkább a véletlen halálomig...[1] Mert, egykönnyen nem adom meg magamat!... Én, mán vissza úgy sem térhetek!

— Van-e pénzed, öcsém?

— Nem tartozom senkinek... Van annyi, amennyire szükségem van!... De, mán én mengyek is, Matyi bátyám! — Az Andris előállította a betyár némileg kipihent lovát. Lovára pattant, Nádudvar felé vette bizonytalan útját Sós Pista... Másnap reggel már a hortobágyi pusztán keresték a pandurok.

*

Multak a napok. Telt az idő... Sós Pistáról sem érkezett hír, de a lovaknak sem mutatkozott a nyomuk... Tizednapra — éppen szombat lévén — fedél alatt, az ágyban aludt az orvos, mert a hétköznapi éjszakákat mindig kint a gyepen heverészve töltötte... A vasárnapot megszentelte az orvos. Ezen a napon nem ment

[1] Sós Pistát a Tisza mellett később agyon lőtték.

sehova ; hanem azért a hétköznapi rövid alvást, vasárnap sem szokta megtoldani... Hajnalláskor kinézett az udvarra... De, mindjárt felneszelt... A nyitott ólajtón át valamiféle mozgolódás ütötte meg a fülét... Bement tehát a láthatatlan lovak rágcsálására, — mert az ólból valóban a lovaknál szokásos rágási hangok hallatszottak. Felkiáltott :

— Héj !... András !... Gyújts lámpást !... Miféle lovak vannak itt ? ! — A gyufarántásnál már látta, felismerte az orvos a hetekkel eltünt két kis Bogárkáját... A mécs-lángnál azután közelebbről körülnézték és végigtapogatták a lovacskákat, nagy változásokon mentek át.

A Bogárkákat megvasaltatta valaki. A serényüket, a farkukat is úri módon kurtára nyírták. A hasuk is megkarcsúsodott, noha mégsem soványultak le, amikor most a rejtelmes eltűnésök és húsz napi távollétök után nemkevésbbé rejtelmesen hazakerültek.

— Gyémántjaim ! Drágáim ! — András kocsis nyakokba borult, össze-vissza ölelgette az örvendező kedves lovakat. — Ennye Kesely !... Ennye, Bogár, de, beg, kivagytok kefélve... Ugyan, miféle úrigyerek örülhetett nektek ? !... Tessék, mán nézni tekintetes uram !... Tessék, mán megtapogatni a Kesely hátát, ez még háti paripa is volt...

— A teringettét ! — Még az orvos is meleg szeretettel megpacskolta kis lovai nyakát, hátát. — Csakhogy itthon vagytok !

*

A harmadik nap délutánján váratlanul ismét vendége érkezett az orvosnak. Sós Pista, a betyár köszöntött be csakúgy gyalogosszerrel. Nevetve szólította az orvost :

— No, kedves Mátyás bátyám... Hát, megszólaltak az elnémult hortobágyi csengők ?... Ugy-e, lám, mégiscsak hazahozták a két Bogárkát ?

— Haza biz' azokat, Pista öcsém !... De, vajjon, hol a fenébe lehettek ezek ?

— Ezek igen jó gazdát szolgáltak... Úgy kellett őket elébb visszalopni, hogy az igazi jógazdájukhoz visszakerülhessenek... A többit ne kérdezze bátyám !... Annyit még megmondok, hogy az a két Pest-megyei úrfi, akiknek a részére kézalatt megvásárolták a Bogárkákat, alighanem sírva átkozza most a lókötőket...

A hortobágyi orvos a két Bogárka eltűnése után még egy érdekes tapasztalatra is rájött... A „Gazsi

fiam" ménesében két darab lehajtott „vendéglovat" talált... Ezekért senki sem jelentkezett. Ezeknek az eredetéről Gazsi sem tudta, hogy miként s mikor kerültek a ménesébe?... Amelyik éjszaka a csengő elnémult, ezek helyett és akkor fogták be a Dely Mátyás két Bogárkáját azok az örökre ismeretlenül maradt lócsiszárok, akiknek a titokzatos szervezete behálózta nemcsak az egész országot, hanem még jóval a határokon is túl megtalálta a maga cinkosait... A két bitang lovat később, ősz-felé, árverés útján eladatta a nemes város.

Hortobágyi pásztor-ítélkezés

Hortobágyon olykor vadlibázó lesgödör ásogatása közben is napfényre vet titokzatos eredetű, gazdátlan csonttagokat az ásó. A hortobágyi pusztán számlálhatatlanul porhadoznak olyan emberi csontvázak, melyeknek néhai gazdája után nem zúgott-búgott a gyászharangszó. Sirató asszonyok sem borultak az ilyen halottaknak a koporsójára. Hiszen koporsója sem volt az ilyen hortobágyi halottnak. A holdas, fehér éjszakákon — ha már prédikációt nem mondottak felettök —, egy-egy pásztorkutya elvakkantotta magát; majd íjesztőn vonyítani kezdett a holdvilágra... A kárhozott lelkek a teljes hold varázssugarainál ilyenkor mozgolódnak a pusztán... A kutya a rémségek világába belát és megérzi az ismeretlenül lappangó halottakat...

— Vólt! Nincs! — A Hortobágyon számlálhatatlan földterhe embernek fogták ilyen rövidre a búcsúztatóját. Ura és tanúja, ám, soha nem akadt az ilyen cselekedetnek. A pányvahurok némán dolgozott. Az ólmosvégű pásztorbot sem beszélte ki a gazdája titkát. A hortobágyi pusztalakó meg, ha látott is „valamit", behunyta a szemét... Hiszen, minden pásztor ellene támadt a „besugó"-nak, vagy, aki egyébként szembehelyezkedett a pusztai emberek szokásával és rendtartásával. Dely Mátyást, a híres pusztai orvost csak azért tűrték meg háborítatlanul oly' hosszú időn át maguk között, mert, ha kellett: behunyta szemét s lakaton tartotta a nyelvét mindenkor... Persze, az országútszélek, a puszták kóbor kapcabetyárja nem tartott törvényt, nem nézett becsületre. Ennek a sepredéknek annyira vérében volt a zsiványság, hogy alkalomadtán jóltevőjét, a minden „rendes" betyárt istápoló pásztornépet is meglopta és kiméletlenül megkárosította. Olyanfajtájú emberek voltak ezek, mint az a öregkorára megvakult lókötő. Irgalomból fogadták

be a tanyára, mégis mikor jóltevő gazdája lovait már csak vaktában végigtapogatta, a szélső hároméves pejcsikónál felsóhajtott s így nyilatkozott a kocsisnak:

— Hej, István... Csak azért sajnálom a vakságomat, hogy el nem lophatom az ilyen jó csikót! — A pásztorok magok sem szívelték az ilyenfajtájú zsiványokat. Ezek a kártékony emberférgek némelykor, különösen az 1850—1860-as évek osztrák-cseh zsandárjainak az uralma alatt nagyon elhatalmasodtak. Nem a tolvajság, hanem a hazafiasság volt akkor inkább a főbenjáró bűn. Az ilyen kapcabetyároktól a gulya, a ménes, a nyájak a Hortobágy-mellékén sem voltak biztonságban.

*

Dely Mátyás, az állatorvos az éjszakát sokszor meglopta. Alvás helyett kocsin kereste fel a távoli széjjelszórt pásztortanyákat, jószágfekvéseket. Éppen az ilyen meglepő útjai miatt tartottak tőle s támadt a pásztorok előtt babonás hire. Még a kocsizörgése sem árulta el ilyenkor. Az éjszakajáró tolvajok szokását követte, a kerekek külső-belső végénél a tengelyre bőrt, vagy rossz kalapdarabot húznak, ami letompítja a kerékkattogást, kocsizörgést... Ilyen hozzákészülettel Dely is, mint a kísértet, hangtalanul mehetett útján. A máskülönben éber kutyák sem vakogták meg a nekik kenyérrel kedveskedő pajtást...

Dely Mátyás az egyik csendes nyári éjszakán Bogárlovával ismét egyedül járta a nagy-pusztát... Talán már éjfél is volt?... Ó, micsoda lenyűgöző felséges ilyenkor a puszta!... A pásztortüzek rég' kialudtak... Csupán a „Faluvéghalmi" gulyástanyánál lobogott még tűzvilág. A Hortobágy-pusztán olyan szokatlan volt ez az éjféli pásztortűz, hogy Dely Mátyás kíváncsiságból maga is a tanya felé fordult. A gulyástanyától illő távolban megállította lovát. Ők a setétben maradtak, annál inkább tisztán kivehette a tüzelgetőket.

A gulyáskunyhó előtt lihogott a nagy pásztortűz. Rézveres fénybe borította a Debreczeni Ferenc gulyás-számadó arcát... A hortobágyi számadók között ez a Debreczeni Ferenc volt az egyik első ember. Példás becsületességéért, józanságáért általánosan tisztelték. Debreczeni botjával a tuskószékről piszkálgatta a tüzet. Jobbról-balról Salánki és Hüse számadó-pásztorok trónoltak mellette, a gyeppel majdnem egymagos tuskókon. A távolabb üldögélő Kiss Mihály kondásszámadónak talán már csak valami vén lókoponya jutott?... A fő-fő pásztorok ko-

moran villogtak arra a hátrakötött kezű, betyáros viseletű marcona emberre, aki a tűznél, három öreg bojtár között, hajadon fővel állott a komoran üldögélő számadó emberek előtt... A beszélgetés hangja nem hallatszott el Delyig, azt azonban látta, hogy Debreczeni gulyás nagyon komolyan kérdezgette, faggatta az előttük álló megkötözött embert. Az ember is felelgetett nekik, mígnem egyszerre csak felállott Debreczeni és számadó pajtásaival megindult egyenesen a „négy gémes" nagy gulyakúthoz... A három bojtár meg távolabbról nógatta utánok a hátrakötött kezű embert... A pásztortűz lobogó sugarai rejtelmes fényüket és ragyogásukat a gulyakútig elszórták... Itten megállott az éjféli menet... Az egyik bojtár az egyik kútgémjét a kútostor feljebb húzásával hátrafelé, embermagasságnyira leeresztette... Éppen ide állították a hátrakötött kezű ismeretlent... Nem volt ott kegyelemről szó... Kötelet húztak a nyakára... A kötél másik részét meg a kútgém lesü yedt végéhez kötötték... Debreczeni gulyás intett a kezével... Az erős bojtárok a kútostorral a magasba felrántották a gémet... A szerencsétlennek talpa sem érte már a földet... A hortobágyi akasztás megtörtént...

Debreczeni a kútkávára telepedett. A cimborák a vályukon kerestek ülőhelyet... Fent a magasban ott lógott az akasztott ember... Negyedóra multán a cseberrel együtt felhúzták a kútostort... Rémes terhével mind lejebb, lejebb ereszkedett a kútgém... A bojtárok leoldották a megdermedt testet. Ásót-kapát ragadtak, majd az ismeretlen halottal az egylovas kétkerekű talyigán megindultak az Árkus-medre irányában...

Dely Mátyás nem tartotta tanácsosnak a további leselkedést... A borongó, setét éjszakán hangtalan kocsijával borzongva elhajtott más tájék felé... Harmadnap multán a Faluvéghalomnál akadt dolga, Debreczeni Ferenc, az öreg gulyásgazda a gunyhó előtt a leterített juhbőrbundán éppen a bibliát olvasta... Ahogy meglátta az orvost, félretette a szent könyvet, felállott és az orvos elé lépegetett:

— Isten hozta, orvos uram... Hát, hogy áll az élet a másik oldalon?

— Nem tudok semmi bajt... Hisz' volt már elég a sertéslegelőn... Különösen a siket Kiss Mihály kárára...

— Az mán megkerült, orvos úr!... A többit is majd tisztába hozzuk... Nyomon vagyunk!

— Hát a Császár uram méneséből lopott lóval mi van?

— Mán oda vannak érte!... Az a szerencse, hogy nem messze van... Node, aki elkezelte, hm, nem lop az többé sem disznót, sem lovat! — Dely Mátyás az őszinte beszédre az öreg gulyásgazdára villantott.

— Akkor hát jól láttam tegnapelőtt éjszaka?!

— Ugyan mán mit látott az orvos úr?!...

— Láttam, amikor az ördög a hortobágyi hídon keresztül vitte annak a betyárnak a lelkét! — Debreczeni Ferenc felszegte becsületes, komoly arcát. Erősen szemébe nézett az orvosnak.

— Orvos uram?!...

— No, mi az Ferenc gazda?

— Talán nem a lelkét, hanem a kútgémen csüngő gaz testét látta annak a betyárnak az orvos úr?

— Hm!

— Mán akár hm, akár öhm... Mégis mondja mán az orvos úr, hogy miképpen férkőzhetett a közelünkbe, amikor esterázsát is kiállítottunk?

— Hát, nem tudja Debreczeni uram, hogy én némelykor repülni is szoktam?!

— Ezt még idáig nem tudtam, uram!

— Hát, akkor mit tudott még mást?

— Tudni, hát tudni, bizony nem igen sokat... De, azt most látom, hogy nemcsak az angyalokkal, hanem az ördöggel is szövetséges kegyelmed... Mert, úgy vólt biz' az!... Fájdalom, másként nem lehetett!... Hisz' ha törvénybe adjuk, jól tagad... Elbocsátják... És megbosszulja magát... Sőt, ha elítélik, akkor meg a többi gazembertől bizonytalan az életünk... Így pedig eggyel kevesebben lettek... Mentek mán így el ezelőtt is... Mások is... Megy még utánok több is... Nem örömmel cselekesszük mi ezt, uram, — csupán a magunk védelmére... Kegyelmed is közöttünk él, jól tudja, hogy az ilyen bitangemberek hány forintját vették kölcsön soha megnemadom fejében... Tehát minél kevesebben maradnak, annál jobb!...

— Nem szólok semmit! — Az orvos elkomolyultan ráfelelte. — Megértettem Debreczeni Ferenc uramat! — A két erőslelkű magyar ember melegen egymás szemébe nézett. Egyetértőleg keményen megszorították egymás kezét... Holdas éjszakákon csupán az Árkus-medrénél vakogtak még a kutyák egyideig.

Amikor Dely Mátyást nem ismerte meg a felesége

Dely Mátyás, a híres hortobágyi állatorvos, sok-sok régi, a gazdálkodásban igen hasznos, népies állatorvosi könyvnek tudós szerzője, még több nevezetes pusztai esetnek a hőse, az 1860-as években a téli időt családjával együtt bent Debrecen városban töltötte. Akkor még igazán puszta volt a nagypuszta. Mint a megfagyott, hóval takart tenger, oly vég-hossz nélkül nyujtózkodott a határfát nem ismerő végtelenségbe. Az elhagyott karámokat betemette a hó. A zsákmányra éhes farkasok talpa fenyegető, titkos jeleket rajzolt a végnélkülinek tetsző, síkos hómezőkre... A tavaszi jószágkiverésig elnémult itt a kolomp, tilinkószó, pacsirtaének... Az éjszakával szerte száguldó titokzatos, gonosz erők lettek úrrá a téli álomban dermedező pusztán... A hajszolt betyár is meggondolta a Hortobágyon bolyongást; hiszen a fergetegektől harsogva pacskolt pusztán a hortobágyi csárda ablakiból kicsillanó fényvilág sem szállhatott hivogatón messzire. Agyonfojtották, elnyomták a pusztai éjszaka garázda rémségei.

A pusztai tél szomorusága és nyomasztó magánya elől az eredetiségeiben páratlan ősfajta magyar, az egykori minorita szerzetes-növendék Dely Mátyás állatorvos is, a télidőt átfarsangolni az öreg Debrecen enyhős falai közé beköltözött. Ott a komák, a barátok, az ismerős gazdák, céhbeli nagymesterek bőségtől teljes hajlékai éjszakáról-éjszakára nyujtottak a jógyomrú, jótorkú, jókedvű embernek vaskos magyar szórakozásokat, hogy hétszámra leginkább csak éjfél után, olykor hajnallásra vetődött haza a Nagymester utca környéki hajlékába. A türelmes, szép, okos felesége zsörtölődés nélkül, megnyugvással várta mindig az „apjukot"... A jókedvű Dely valóban apja volt családjának. Nálok vagy tíz éven át januárban, de már november végén is ringott a drága kis síró, rívó

emberi portékából ki nem fogyó két — bölcső... A feleség és férj uram szeretete Delyéknél nem csupán a szájon volt. A lelkökben, a szívökben fészkeltek az igaz szerelemnek szapora fehér galambjai...

— Hajh, Dely komáéknak külön gólyakirályuk van! — Incselkedve mondogatták a füstös fejű civisek. Noha, ami éppen a gyermekáldást illeti, polgár Daku Mihály koma, a sok jószágos nagygazda sem igen maradt hátrább. Az őszkezdeti Mihály-napján, mely hideg, csepergős esővel jelentkezik leginkább, az atyafiság, a komaság, a jóbarátok Dely orvossal együtt nagyszámban összegyültek Daku Mihály kanfaros házánál. A sestakerti fekete szőlőből készült piros rácürmös bor első levét ilyenkor kóstolták meg... Ó, az az első lé sem volt ám közönséges borfolyadék. A fekete szőlőből, mezei illatos, zamatos virágokból ágyalt borágyra a nagykágyi hegyen — úgylehet bakar tőkéről? — szűrték ezt az első felöntést. Ebből a nemes fajtából bőségesen kerültek öreg borok a bihari Érmellékén ősi szőlőttartó civisek pincéiben...

Daku Mihályné nemzetes komaasszony meg a két serdült lányával az ízes főtt-sült „harapnivalókról" gondoskodott urasan. Úgyhogy a jókedv, a tréfa, majd a nóta a kimért kálvinista atyafiak körében már a gazdag vacsora folyamán előkivánkozott. Még rózsásabb lett a hangulat a Mihály gazda testvérének, Daku Istvánnak „Bajszi" fia váratlan névnapi rigmus-mondása után. A tömzsi iskolásgyerek olyan csengő-bongó rigmusos köszöntőt vágott ki, hogy mindenkinek megállott szeme-szája. Csupán az István-gyerek jelenlévő tanítója, öreg Boross Dániel uram emelkedett fel büszkén. Balkezét hasára illesztette, jobbjával a Bajszi gyerekre mutatott:

— Elhigyjék nekem kigyelmetek, hogy ez a gyerek az én iskolámnak egyik címere! — Ám, erre megszólalt a kedves háziasszony, Dakuné nemzetes asszony is, a dicsekvő tanító-ember háta megől:

— Hejnye, tanító uram!... Ezt már szégyenlem, hogy kigyelmed azon ember házánál beszél így, akinek István fia szintén a kigyelmed tanítványa! — E meglepő felszólalásra Boross tanító úr szájában elakadt az ütő. Jó barátja, a hortobágyi orvos, Dely Mátyás, okos szóval segítségére sietett.

— Hennye, kedves komámasszonyom... Rosszul tetszett érteni a szót! — Most a zavarodottan hápogó tanítóhoz fordult Dely. — Nemde, te azt mondtad, kedves Danim, hogy ez a Bajszi gyerek az egyik címer?... Mondd most

tehát utána rögtön, hogy ez az István-fiú meg a másik címere az iskoládnak!

— De, hát ki is volna más! — A zavarodott tanító kapva-kapott az okos szón. Ám, — jaj! — a nagyobbik Daku-lány, az eleven, szép Mariska is nekibátorodott az anyja mellől: — Ugyan, édes tanító úr, hogy mondhat mán ilyent?! Hiszen a mi Istvánunk az utolsó székben a legutolsó, Bajszi pedig az elsőben az első!

— Haha, ha!... Hehe, he! — Harsant erre olyan kacagás, nevetés, hogy az öreg Boross Dániel tanító úr zavarában a borral együtt majdhogynem lenyelte az üveges Blattner úréktól szállított talpas poharat.

*

Varjas István koma, a kovács-céh dísze, úgyis mint nagy bibliás-ember, egyszercsak odaszólt a Mari leánynak:

— Szép hugocskám!... Ugyan hozd elő a kalendáriumot, hadd nézzük meg, hogy milyen napra esik András napja?... Azért akarom megnézni, nehogy majd Polgári András komám — elmenvén névestélye elől — valamiféle vásáron legyen?!

— No, no! Te Pista! — Polgári András megcsóválta fejét, miközben a többiek nagy figyelem és mosolygás között megállapították, hogy András napja a kállói vásár előtti héten lesz... Varjas koma ám, nem hiában csinált olyan remek pillangós vasalt kocsikat, győzte szóval, ésszel s odafordult a sok mindeneket tudó Delyhez:

— Matyi komám!... Azt mondja meg nekem, — tudom, hiszen úgyis jól tudja! — miért van ma éppen Szent Mihály napja? Vagy miért lészen november harmincadik napján András napja? — A különös kérdésre az egész kálomista névnapi társaság felfigyelt.

— Halljuk! Halljuk! — Egyesek halljukoztak.

— Kedves komáim! — Dely, a kézbe vett kalendáriumot forgatva, rámutatott a lapokra. — Látják kigyelmetek ezt a sok egymásután sorakozó nevet?... Hát, ezek bizony mind olyan szentéletű embereknek a nevei, akik a keresztyén hitért mártir-halált szenvedtek, vagy pedig másrészről a keresztyén hit terjesztésére sokat tettek... Így például, éppen ez a kérdezett Szent András is Krisztus urunknak volt egyik apostola... A pogányok őt is keresztre feszítették körülbelül ezernyolcszázhuszonegy év előtt... S emlékezetére, András napján, a pápista anyaszentegyház minden templomában az oltár-

nál a pap ilyen imádságot mond : „Úr Isten, ki a Te szent fiadnak, Szent András apostolnak a halála ünnepét megengedted érnünk, adjad, hogy ennek a Te szent mártirodnak érdeme és könyörgése által azon hitben, melyért meghalt, mi is erősen éljünk és a jó cselekedetekben az ő példáját követve, oda jussunk, ahol ő van, a Te szent fiad, Jézus Krisztus érdeme által, Ámen! — Azután meg, komám uraim, mi pápisták a „hiszek egy Isten" azon szavainál fogva is, hogy : „hiszem a szentek egyességét", azt hisszük, hogy ha mi kérjük a szenteket, azok érettünk Isten előtt könyörögnek... Sőt, ha Polgári András komám katólikus ember volna, tudná, hogy Szent András az ő pártfogója és a mennyekben könyörög érette. Így van ez én velem is... Nékem szent Mátyás apostol a védőszentem s Isten előtt ő jár közben érettem, Varjas komámért meg Szent István vértanú... A pap már a keresztelésnél ilyen értelemben és könyörgő fohásszal adja a neveket. Igenis, komáim! A katólikus hit szerint a mennyei szentek közbenjárnak azokért, akik az ő nevöket viselik."

— Hm!... Dely komám!... Álljunk meg csak egy szóra! — Böszörményi Pál, a nyakas csizmadia céhmester nem lett volna egykor a kollégiumnak igazi tógatus diákja, ha most utóbb ezt a sok „pápista tudományt" szó nélkül elhallgatta volna. Inkább szólott is ilyeténképpen : — Szép, mind igen szép ez, amiket itt minékünk elbeszélt Dely komám. Részben magam is tudtam felőlük... Ámde, most azt mondja meg nékem, koma! — Böszörményi közben a kézbe vett kalendáriumot kezdette lapozgatni jelentős szemhunyorgatásokkal, — hogy látok én imhol ezek között a nevek között olyan szentséges neveket, amilyen neveket az emberek a mai világban mán nem hordanak ?... Hát, ezek a szentek, kedves, jó komám, mit csinálnak ?!

— Mit csinálnak ? Mit csinálnak ? — Varjas István mester meg sem várta Dely feleletét. — Mit csinálnának?... Hát, segítenek annak, amelyiknek sok a dolga!... Hiszen, kedves, jó Böszörményi Pál komám, Dely koma maga megmondta, hogy a szentek egyességben vannak! — Erre már a jókedvű gazda, Daku Mihály nemzetes úr is szót eresztett :

— No, Dely komám, becsülöm a hitöket... Jól teszik, hogy a mennyei szenteket sem hagyják heverni... Mindezt elhiszem! Mindez helyénvaló is... De, kigyelmetek is higyjék el nekem, hogy erre mán inni is kell! — Koccintottak tehát közértelemmel. Végül megállapod-

tak abban, hogy a pápista atyafiaknak ez a szokása — a Krisztus, a szentek képével együtt — kedves, szép szokás...

— Szép szokás... Szép szokás!... Hehe, hen! — Mintha csak egy bakkecske mekegett volna, az egyik sarokból recsegős hangján közbe sikoltott egy hegyes orrú, veres szakállú, idétlen kis ember. Idegenes volt a kiejtése. A félig tót, félig német felsővidéki Prokópiusz Vencel luteránus szabómester volt ez a nemvárt közbeszóló. Kajánkodva, judási ábrázattal odalökte a vastagnyakú, kemény kálomistáknak. — Ha olyan szép szokásnak ismerik el kigyelmetek, akkor miért lökték ki a templomukból a keresztrefeszített Krisztus képit?!... Bezzeg, Luther Márton minékünk meghagyta ezt... Jöjjenek csak kigyelmetek a mi templomunkba, ott az oltár felett most is megláthatják a Krisztus képét?

— Tyüh, a posztólopóját!

— No, hallottátok, ezt a félrenyeső ollós posztócsiszárt?

— Tán megkergült ez a veres kecske?!... Hogy velünk, az egyigaz Szent Jehova-Istent hivő kálvinistákkal így merészel beszélni?!

— Tyüh, erre!... Amarra! — Nosza, támadt olyan felzúdulás és össze-vissza debreceni áldásosztás, hogy ha a veres szabó el nem párolog, a háborgó lelkű magyarok talán bizony még a németes szabású köntösét is megszaggatták volna? A lárma lecsillapultával a kedves, csendes Dakuné nemzetes komaasszonyból is kilángolt a gerjedelem tüze:

— Ugy-i, idesapja, megmondtam, hogy ezt a se hal, se disznócsülök szabót ne hívja ide!

A jólindult, vidám, kedves estét valóban annyira megrontotta a félig tót, félig német szabó okvetetlenkedése, hogy már a többi vendégnek sem volt kedve a további maradáshoz. Keserévé-vált a Szent János-pohár, s a háziak szíves marasztalása dacára — bár még esti tíz óra alig mult, — oszladozni kezdtek. Ebben a szokatlan korai időben Dely Mátyás hortobágyi orvos is elindult hazafelé.

Csendesen csepergett az őszi, sűrű, hideg eső. A nedves homály vízbemártott fekete lepedőként végig letakarta a Nagymester-utca környéki zegzugos civis-sikátorokat. Itt-ott távoli sarkokon szánalmas petróleumlámpa pislákolt, mint didergő lidérc láng. Dely a kis utcára nyiló hálószoba ablakot megzörgette... De, nem!... Most nem

akart felgyulladni odabentről a hű feleség keze által gerjesztett hivogató gyertyaláng; sőt az újabb zörgetésre haraggal kiáltotta az ébredező asszony:

— Ki zörget ott?!

— Én!

— Ki vagy te az az: én?! — Még indulatosabban felcsattant a láthatatlan asszony hangja. — Mit keresel itt te részeg gazember?!... Ha, már eltévedtél is, mit zavarod a becsületes alvókat?! Eltakarodj innét, mert ha kimegyek a piszkafával, megtáncoltatom a hátadon... Szerencséd, részeg disznó, hogy az apjok nincs itthon... Mert majd elbánna veled! — Mire, úgy látszik: kiöntötte mérgét, vészterhesen elhallgatott a felindult asszonyi hang. A tudós hortobágyi orvos végül mégis összeszedte a kurázsiját, ismét megzörgette, de csak igen gyengéden az ablakot.

— Hiszen, én vagyok itt, galambom!... Nyittasd ki mán az ajtót!

— Galambod néked a kánya!... Aki bár elvinne! — Még magasabb lett a láthatatlan nő hangja. — Te vagy?.!... Ugyan, hát ki vagy te gazember?!

— Ki vagyok?! — Ezeket a szavakat már hangosabban megnyomta a türelméből mindinkább kifogyatkozó Dely. — Hát, ki volnék más, mint a Te apjokod!

— Ennye, gaz részegje! — Erre támadt még csak nagy csattogás. — No, nézd, a részeg disznó, még az én jó uramnak képzeli magát!... Hogy lennél mán te, cégéres akasztófa virágja, az én uram?!... Hiszen, még alig mult el esti tíz óra!... Mán pedig az én jó uram rendes ember!... Csak éjfél után, vagy hajnalláskor szokott hazajárni mindig...

— Bettám!... Ne huncutkodj! — Dely kint az ablak alatt, a csepergő esőben tele szívből és tüdőből elkacagta magát... Odabent is muzsikálni kezdett az édes, szerelmetes, galambbúgásszerüen kacagó, bűbájos, fiatal női hang... A hivogató gyertyaláng is felgyulladt íziben és a Sára szolgáló nevetve jött az utcaajtót nyitni...

— Ó, hogy a Mindenható áldja meg azt a veresszakállú luteránus szabót! — A jókedvű asszonyka fohászkodott így, amikor kacagva végighallgatta a zivataros lefolyású Mihály-névnapeste történetét. — Bárcsak sűrübben vendégeskednétek együtt... Akkor még azt is megérném, hogy a tyúkokkal fekvő lennél, jó Mátyásom!

...Kint a messze Hortobágyon már kezdette táncoltatni szélvészkölykeit az éjszakáról éjszakára dühöngőbb

őszi fergeteg... A hideg, csepergős éjszakákon a vadludak kisérteti lármával telekiabálták a téli álomhoz készülő pusztát... A nádas megsárgult bokrétás ligetje riadozó zúgással siratta a virágos tavaszt...

— A szívben, a lélekben van az örök tavasz! — Susogta boldogan a hortobágyi orvos. Jókedvű, fehér, fiatal feleségét szívéhez ölelte és — ráfujván — sercegve ellobbant a hivogató gyertyalángocska...

Hüse János gulyás, meg a Pista fia

Hüse János, a hortobágyi öreg számadógulyás, minekutána a jóízű szalonnázás után becsattintotta a csillagosnyelű bicskát, odaszólt az asszonynak.

— Maholnap ismét elkövetkezik a gulyakiverés!...

— Bizony, bomladoznak a tavaszi rügyek.

— Édes anyjokom!... Ez a mi Pista fiúnk meg mán valóságos kis bimbó.

— Jól mondja, apjukom!... A tizenkettedik esztendőt éppeg betöltötte Pista!

— Nekinyult a gyerek!... Mégcsak egy cifraszürt veszek neki, a mostani gulyakiveréskor mán ki is viszem magammal az áldott hortobágyi magyar Kanahánba!

Ebben az időben olyan volt a hortobágyi pásztorszámadóság, mint a királyi méltóság. Firól fira szállott. Becsületes józan életökért nemzedékeken át megbecsülték, tartogatták a kiválóbb pásztorcsaládokat. A számadó vagyonilag, még inkább becsületével kezeskedett a rábízott pár ezer darab nagy lábasjószágért, amelynek darabja akkoriban ezüst huszasért hájasodott a kövér legelőn. A nagy jószág után ugyanis egy ezüst huszas volt a legelő-adó... Öreg Hüse János számadó Pista fiát ebbe a Kánahánba vitte ki. A „talyigás bojtár" mellé „kis-talyigásnak" fogta be a Pistát. Afféle süldőlegény volt ez a talyigásbojtár. Tulajdonképpen a gulyástanyának volt az őrizője; mert a gulya az a kétezer darab ökör, vagy egyéb más szarvasjószág még napfeljötte előtt megkezdte a mozgolódást. Elindultak legelni a „szép zöldellő mezőben". Még elébb mindenik bojtár befordult a gunyhóba és a szép búzakenyérből vágott olyan karéjt, amennyivel — számítása szerint — estélig beéri... Az ezernyi gulya a legelőn úgy szétterült, hogy a gulya szélein széledező hat, tíz bojtár hanggal, kiáltással sem

érte el egymást. Valamelyik ponton a gulya legfőbb őre: a számadó is ott lappangott...

A magára hagyott tanyán, a talyigásbojtár sem heveréssel lopta a napot. Értenie kellett a dögnyüzáshoz, a főzést is a talyigás végezte. Azt az öt, tíz darab tehenet is meg kellett fejnie, amely a tanyánál — állandóan — ott gyepelt. Sánta marhák is sűrűn visszamaradtak, ezeket szegénykéket is meg kellett itatni... Lassacskán hozzáfogott a főzéshez. A „tűzrevaló" összeszedegetése a kistalyigás dolga volt, — a marhák bőven hullajtják a „hortobágyi tőzeget", száraz állapotban ez sikeres tűzrevaló... Parazsos a tüze. A tejjel szinültig tele bográcsot („vasfazék" még másként) egykarú, úgynevezett „szolgafára" akasztották... A kis talyigás, hogy a tej oda ne kozmásodjék, nádszáldarab pálcikával kavargatta a vasedény belső fenékrészét, amikor azután felforrott a tej, a talyigás, sót, paprikát, majd hófehér vászontarisznyából száraztésztát (lebbencs) vetett bele... Mihamarosan megfőtt a jó, sűrű tej-leves. Hortobágyi pásztor nyelven „tejbe tésztának" nevezik... A régi „szabad-világban" a „parázs hús"-nak sem voltak soha fogytával; hiszen egyik-egyik debreceni civis nagygazdának a Baloghok, Kádárok, Bányaiak, Őryek, Jónák, Polgáryak, Magyarok, Ménesek, Nyilasok, Kertészek, Zöldek, Gyarmathyak, Jobbágyok, Jámborok, Vásáryak, Szentesiek, Némethyek, Kecskések, Unghváriak nemzetes rendjéből, százötven, kétszáz nagymarháját „kinyaralta" a Hortobágy. Kevés pótlékkal meg kiteleltek „az erdőn". Öt-hat marhának a „nyári elhullásán" meg sem ütődtek a gazdák.

— A Hortobágy szülte, a Hortobágy ette meg! — Sok jó gazdának ez volt a szava járása. Jutott, maradt is; no meg a „baromorvosok" sem firtattak minden „dögkórt"... Döglött bizony ott elég „Isten híre nélkül is"... Az ősi magyar pásztor-hit szerint a dögöt „Isten adja", tehát „Isten hírivel esett dög" volt az, melyet például a „vértályog" ölt meg. Az Isten-híre nélküli „jószág-esésben" viszont nem ritkán a pásztorok bicskája volt a „részes"... Előfordultak ugyan olyan rejtelmes esetek, hogy bicska nélkül hozzájutottak a — húshoz. A gyanakvóbb, tapasztalt gazdák ilyenkor kérdezték a gulyástól:

— Hé!... Osztég, nem tik kötöttétek be az orrát annak a szerencsétlen jószágnak? — Ez nem másként történt, minthogy kiválasztottak valamely jobbhúsban

lévő marhát, azután az állán keresztül jóerős kötéllel átkötötték a jószág orrát... A szegény barom — a levegő hijján — a legcsekélyebb erőszak nyoma nélkül felfordult, magyarán — megfulladt... A húsából nagy „lakmározásokat" csaptak s a végén, a számadásnál, a „bűrivel" számoltak. Ha, netalán, gazduram, firtatta az „esetet", kurtán kifizették:

— Hát elhullott biz' az! — Ám, emígy, vagy amúgy került a bográcsba a hús, olyanféle apróbb almanagyságú darabokra vagdalták. A nagybogrács legfenekére a velőscsontokat helyezték. A darabos csontok felé jött azután a kellőképpen felsózott, felpaprikázott apróra vagdalt hús. A húszliteres bográcsra mintegy három liter vizet öntöttek.... A tele bográcsot a szolgafán, csendes tűznél rotyogtatni kezdték. A hústömeg tetején alig látszott lé... A kavargatást a pásztorok nem ismerték.

— Asszonykézbe való a fakanál! — Így mondogatták; hanem amikor a nagytömeg hús felülete a bográcsban reszketve megmozdult, már biztos jele volt, hogy a hús a bográcsalján megfőtt... Ekkor következett a — fordítás... Tiszta gyékényfonatot terítettek a gyepre s a legerősebb karú pásztor a bográcsot a tűzről leemelte, a gyékényre, vagy a gyékény mellé állott s különös rázogatással, balról jobbra rándítgatással olyan ügyesen fordítgatta a füles bográcsot, hogy ami hús és csont legalól volt, mind felülre fordult, felülről meg alólra csusszant a fővetlen hús... A felülkerült csontokat még visszanyomták a bográcsba, a fővő hústömeg széle körül... Ez a felfelé fordított hús, már úgy megfőtt, hogy a legízletesebben lehetett falatozni... Majd, mikor másodszor is megrezdült, mozogni kezdett a bográcsban a kívánatos illatú hústömeg, ez azt jelentette, hogy már teljesen elkészült a zamatos jóízű valódi — gulyásos, amely alól a kevés levét leöntötték, alkalmilag tésztaleves főzéséhez használták. A húst magát — bőség idején — a tiszta gyékényre öntötték, széjjel terengették, a nap melegénél félszáradásig nedvtelenítették, majd a húsos-tarisznyából hidegen csemegézték.

*

A talyigás elkészült a — tejlevessel... A szikkasztott húsból is tett egy kisebb vászonzacskóba annyit, amennyi éppen kelletett... Majd a válladzó-rudat is előkereste. Kellő vastagságú, könnyű fából faragott, úgy

kétméteres hosszú rúd volt ez. A két végén még be is vágták, hogy le ne csusszanjon róla a bográcsfüle. /A rúd másik végére a szikkadthússal töltött zacskót, esetleg még a vizes-csobányt is ráakasztotta és várton-várt terhével nekiindult. Poroszkáló léptekben kocogta körül a szétterült gulyát. Minden bojtárnál megállapodott a terhével. Amikor az egyik bojtár jóllakott, a másikhoz tovább kocogott... A kék inges, kék gatyás talyigásbojtárnak nagyszerű díszkísérete volt... Mivel a pásztor a kutyáját nem szokta elvinni a gulyával, öt-tíz óriási fehér komondor kutya is utána lódult hű gondozójuknak: az ételvivő talyigásbojtárnak s úgy kísérgették a gulya körül, mígnem mindenik bojtár jóllakott.

Elkövetkezett a napszállata is... Az esteledéskor gulya, ménes a tanya-felé takarodik. Ha száz szeme, ha száz keze volna, ilyenkor a bojtárnak még százszor annyi a dolga... Bármilyen széles a Hortobágy, bármilyen nagy a gulyának a „férőhelye", mégis előfordul, hogy a szomszédos gulyák „barázdolnak". Ez azt jelenti, hogy a két gulya annyira egymás közelébe térül, a bojtárok akár parolázhatnak... Ámde, annál szigorúbban kell vigyázni, nehogy a két gulya marhája összeőgyeledjék, a szopós borjúk áttévelyedjenek. A borjúra különben is ügyelni kell, mert ha jóllakik, hamar a fűbe, vagy a tövis közé fekszik. Lemarad a gulyától. Célt téveszt. Elbódorog... Hűse János számadónál ilyesmi ugyan alig történhetett meg. Hűse még tartotta az ősi számadó szokást, pányvára vert nyerges lova mindig vele volt, ahol bajt sejdített, íziben ott termett...

Naplementéig a gulyát is meg kell itatni. Miután a tévelygő borjukat is anyjukhoz igazították, az „állásra" terelik a gulyát. Alkonyatkor számadó és bojtárjai a tanyába térnek, a talyigástól kászolított tepertős, tésztáskása vacsorát, a „fordított"-nak is mondott „hajdú kását" elfogyasztani... Minekután lemosták magukról a port, a kész vacsorához ülnek. Ez idő alatt a talyigásbojtár a kistalyigással ügyel a békésen kérődző gulyára... Vacsora végeztével fele bojtár a „gulyaszélre" megy, fele — „maga dolgára" — a kunyhónál marad. Ekkorra talyigások is visszakullognak a maradék vacsorára. Többször előfordul, hogy nem marad „étel", ami egyedül az „ő bajuk". Kezükben volt a főzőkanál. Ha keveset „kutyultak", egyenek „száraz-vacsorát"... Ezen az estén éppen így történt. A Pista gyerek, a kistalyigás némileg szontyolodottan bámult az üres bográcsba. Apja, a

hatalmas Hűse János számadógazda mosolyogva szólította a gyereket:

— No, Pista fijam, hogy lesz most? — A gyermek visszamosolygott az apjára:

— Tele a láda, tele a tarisznya, édesapám... Mivel pedig úgysem leszek én pap, hát jó lesz nékem vacsorára a sült szalonna is.

— Hennye!... Nézd a bogárt, hogy felmetszették nádkéssel a nyelvét! — Elnevette magát a komoly számadó s nyársra húzott egy jó darab szalonnát. A szalonnasütés fortélyait is megmagyarázta fiacskájának. A jóízű vacsora után, apjához húzódott a gyerek. A pislákoló kis pásztortűz mihamar elhamvadt. A hold még nem jött fel. A borongó éjszakában setét, rejtelmesen setét volt a puszta. A csillagfénynélküli setét csendet a számadó érces hangja törte meg, amikor megszólalt a láthatatlanná vált hatalmas számadó:

— Fiaim! melyikőtök van még itt? — Fent a kíváncsian égő csillagszemek kezdettek átfurakodni a borongós felhők fekete-kék bársony takaróján, a pusztára nehezedő setétségből megszólalt három érdes hang:

— Én!

— Én is!

— Én, la!... Gazduram!

— Akkor fogjátok a kisszéketeket... Gyertek közelébb!... Mert, amiket itt a Pista fiam okulására elmondok, azokból tanulhattok tik is!

— Hálásan meghallgatjuk a tanítását gazduramnak!

— Bizony tanulni nem szégyen, ha az ember mindjárt a fülére csavarhatja is a bajuszát... Node, hát jól van!... Pista fiam, most elsősorban hozzád szólok... Az apád, mán minthogy én!... A nagyapád, mán minthogy az én édesapám!... Az én nagyapám, aki meg mán néked dédapád volna, ha élne őkegyelme... Mindnyájan a szép-, az ük-apák és az ők minden elődjeik is ezen a szép pusztán vénültek meg, mint gulyásszámadók... Amikor pedig meghaltak, nemes Debrecen város legelső gazdái ott voltak a temetésükön... Minek a bizonysága ez, kedves fiam?... Bizony, nem másnak, minthogy valamennyien mind, mind igen becsületes számadó pásztorok voltak... Hál' Istennek engem is szeretnek a gazdák, ennélfogva úgy vélekszem, hogy én is igazi utódjok vagyok... Azt szeretném tehát, hogy te se' maradj hátrább utánam... Azért, amit most itt neked elmondok, vedd a szívedre, vésd az eszedbe s mindenkor tartsd meg, hogy érdemes

légy a Hűse névre... Ha pedig rájövök, hogy a jó szó nem fog rajtad... Böszörményi komám uramhoz adlak csizmadia inasnak... Megértettél?

— Megértettem édesapámat!

— Az engedelmességet tanuld meg először, fiam! Necsak nekem, hanem a bojtároknak is szót fogadj! A másik az, hogy mindent halljál meg, mindent lássál meg, de semmiről ne tudj. Azaz bárki bármit kérdez tőled, mégha legjobban tudod is, mondd rá: „Én nem tudom! A számadógazdától kérdezze meg kegyelmed!" Harmadszor, ha a bojtárok előtted vagy neked egymásról, vagy bárkiről valamit beszéltek, senkinek el ne locsogd... Csupádon a számadónak mondd meg, mivel annak mindent tudni kell, mert hiszen mindenekről a számadó a felelős. Negyedik az: — ha vendég jön a tanyába és velem, vagy valamelyik bojtárral beszélget, se' tudj, se' lass! Bármi után kérdezősködnek, ne emlékezz rá. Mondjad, hogy neked más a dolgod. Még ha gazdaember is jön ki és, ha tudod is, hogy az ő marhájának a bőre van a szárítón, akkor se' tudd, hogy kié volt az. Egy parancsolat az is: — ne kívánd senkiét, de a magadét se' hagyd. A hatodikat is mindig eszedben tartsd... Ha tudod is, hogy ki volt a tolvaj s valakinek a jószágát, hogy ki lopta el, a tudásod inkább rothadjon el benned, mintsem kifecsegjed, mert szólásodnak keserves árát fizetheted. Hetedjére azt mondom: — igen keveset beszélj! Még az Istenhez is halkan imádkozz, nehogy mások is meghallják, hogy mit kértél az Istentől. A nyolcadik az: — bárkinél szolgálsz, hűséges szolgája légy! A dolgodat pontosan végezd, a kilencedik parancsom meg ez. A tizedik sem hosszabb: — kerüld a kocsmát és a korhely emberek barátságát... Ha majd korosodol, a többi hozzád illő oktatásom sem marad el... Most pediglen imádkozzál és feküdj!

Hűse János számadógulyás kint a Nagyhortobágyon ilyen oktatásokkal és példaadásokkal nevelte talpigemberré egyetlen Pista fiát, miglen az Úr, a pásztoroknak is pásztora, őseihez szólította az öreg számadót... A legjava debreceni gazdák Hűse János számadó koporsóját is kikísérték a Péterfia-utcai temetőbe, aholottan „A B. F. T. R. A."[1] elnyugodott... Hűse Pistából alig huszonötesztendős korában az a későbbi nagyhírű, hatalmas hortobágyi számadógulyás lett, akit az öreg József főherceg, Jókai Mór, Hermann Ottó, Dely Mátyás, a hortobágyi

[1] Az alföldi kálvinista magyar sírok fejfájára fenti rövidítéssel „A Boldog Fel Támadás Reménye Alatt" így vésik.

orvos, Feszty Árpád, a festő barátjokként, a magyar puszták legelső pásztorául megbecsültek.

*

Hűse Istvánt józan életre nevelte az apja. Nem csoda, hogy a hortobágyi vásárkor a bőségesen túl is kínált különféle kulacsoknak különféle ízű tartalmától megkótyagosodott... Délután két órára már a csárdában húzatta a nádudvari cigányokkal. Dalolt, táncolt István; node bent az úri ivószobában sem igen voltak csendesebbek. A görbenyakú Hatvani úr, a birkainspektor volt a leghangosabb. A csikós, gulyás nem barátja a birkának. A juhászt éppen csak hogy szívelik, de már az izgága természetű birkainspektor — az utált birkák miatt is — nagyon a begyökben volt. Haragudtak reá. Ménes nemzetes úrral vitázott az inspektor.

— Mondom, ha mondom, öt birkának több legelő kell, mint egy marhának.

— Én mégis hét birkát számítok egy marhára! — Erősítgette Ménes, Dely, a hortobágyi orvos is beleszólt:

— Igaza van, Ménes komámnak!

— Szamár vagy te ahhoz, Matyi! — A görbenyakú Hatvani magából kikelten Delyre ordított. Nem folytathatta tovább... Olyan pofon csattant a képére, hogy székestől menten a földre bukott Hatvani... Hűse István számadó adta ezt a pofont. Az ajtóból hallgatta a vitát, de most szörnyű káromkodással Hatvanira rohant a kapatosfejű gulyás.

— Mit?!... Te birka király!... Még te mered azt mondani a mi apánknak, hogy szamár?! — A felbőszült gulyás az úri ivóból ki akarta húzni és meg akarta taposni a birkainspektort... Delyék felugráltak. Körülkapták a gulyást.

— Nono, István!... Ejnye, István! — Közben a feldagadt képű Hatvanit is felráncigálták a földről. Dúlt, fúlt, kurjongatott Hatvani.

— Eresszetek!... Hadd tépem széjjel azt a gyáva parasztot! — Még szerencsére hátrapillantottak Delyék. Elszörnyülködtek... Az ivóba állított ódon, öntött, óriási vaskemencének a felső része egy derékig meztelen nőt ábrázolt. Ezt leemelte Hűse István és a fiatal számadó karja között a vasnővel már járta a kopogóst... Delyék inkább szépszóval elvették tőle a bolond nehéz vaskályha darabot s a nehezen juhászodó embert kicsalogatták a társai közé... A mulatság kívül s bent folyt tovább...

Dely koránkelő ember volt, másnap hajnalban alig lépte át az állatorvosi tanyaház küszöbét, kókadtan, szomorodott arccal elébe billent Hűse István.

— No, mid feslett ?

— Hej, nagy az én bajom !

— Mondd ki, hát íziben.,

— Hej, uram-atyám, nem tudom, hogy mentem én oda... Csak azt tudom, hogy a hortobágyi vendéglős szalmája tövében ébredtem fel.

— Pista fiam... Ez még nem olyan nagy baj !

— Bajnak, ez még, csakugyan nem volna nagy baj !... Hanem a kazal tövében, ráadásul, még hatszáz pengő forintomat is ellopták...

— Ez már aztán baj, István !

— Baj biz' ez atyám-uram !... De, meg is büntetem érette magamat... Tíz esztendeig, víznél egyebet, soha semmiféle italt nem iszom ! — Szólt, köszönt, elbandukolt a gulyás. Multak az évek, Dely Mátyás régen elfelejtette a Hűse István fogadását... Soha nem akadt fel, hogy a józanéletű pásztorral ezentúl nem találkozott a csárdában, hiszen legénykorától mindig józannak ismerte... Az apja nevelése volt Hűse István... Egyszer azonban az orvos — a hortobágyi fogadó előtt elkocsizva — ismerősnek tetsző danolászást hallott odabentről.

— Mán csak benézek, hogy ki lehet ez ? — Szólt magában. — Hó ! — megállította a lovait. Kihurkolta az istrángokat. Bement a csárdába... Hűse István, a számadó dalolgatott odabent... Már alaposan berészegült a gulyás, de mikor az orvost meglátta, felugrott örven-, dezve hozzásietett.

— Tekintetes uram-atyám, jöjjön mán no közelébb !...

— Hát, te hozzád mi jutott ?

— Ma tíz esztendeje ugy-e részegebb voltam ?

— Vagy úgy ! — Delynek eszébe jutott az István gazda fogadása. Elmosolyodott. — Derék ember vagy, István fiam... De, hát ezután majd, hogy lesz ? !

— Hogy lesz, uram ? ! Úgy, amint más becsületes, józanéletű ember szokta ! — A részeg gulyás kiegyenesedett. Határozott volt a szava. Határozott és józan ember is maradt egész életében. Amikor pedig már megöregedtek, szemük elgyengült, ha találkoztak és szóbajött a régi idő, a vén gulyás a nálánál idősebb állatorvosnak mosolyogva mindig felhozta, — ugye uram-atyám ?... Megtartottam, amit fogadtam !

Hortobágyi betyárhajtás

Tavaszi virágfakadáskor különösek az éjszakák a Hortobágyon. A puszta pázsitja még érintetlen hamvaszöld. A harmatgyönggyel rakott fűszálak, édesillatú gyenge vadvirágok féloldalt hajladoznak, mámorosan illatoznak a részegítő harmattól. A cserebogár a szőlő kertes Józsa-falucskában ilyenkor fekszik bele az almavirág, a körtebimbók mézes kelyhébe. A harizs kint a pusztán, a bódító virágszagú mezőn ilyenkor kergeti szerelem-mámorosan párocskáját. A magános ezüst kócsag, melynek párját valahol messze lelőtték, féllábon ilyenkor tűnődik a pusztai tóparton. A bújkáló hold selymes fényénél a kövér potyka is kacéran a víztükrére veti pikkelyes testét. Zsengenekzsonganak a pusztán a csapongó titokzatos éjszakai boga rak, szőrös csáppal falánkul falják, rabolják a reszkető kis virágok mézét. Az ilyen mámorító illatos éjszakákon, fűvekből, virágokból, bogarakból lágy, delejes fények sugároznak széjjel és megfoghatatlan ragyogások hullámzanak az óriási mezőségen. De, támadnak azután vak, setét, félelmetes árnyaktól szörnyű éjszakák is. Az ördögök nagyanyja zúgó fergetegeket támaszt. Zsibbadt, titokzatos, nehéz álomba sülyed az egész nagy Alföld. Koromfekete vadfelhők tévelyítő setéten omlanak alá a mélységes síkságra. Olykor az éjszakai sűrű, hideg eső is megindul. Másnap szikkadtával szérűnagy területeken, kövér, húsos gombák bujnak elő. Csodálatos, titokzatos kört alkotnak. „Boszorkánytáncnak" nevezik az ilyen különösen megjelölt helyeket. Olykor azonban az eső elmarad, csak száraz-villámok dörögnek, cikáznak a messze-messze fekete tájból... Az éjszakai bolygóknak, a más jószágából gazdálkodó félkézkalmár betyároknak kedvesek, hasznosak az ilyen vaksetéten viharzó éjszakák... A kuvaszok a szárnyék tövébe huzódnak. Lompos birkabőrbundáját, ha kiváltkép a számadó nincs odahaza, fülére húzza a

bojtár. A merésznek ilyenkor szabad a vásár... Tar uram, a számadógulyás is, amikor másnap délután Debrecenből a gulyához visszatérült, a napsütésen nagy kavarodásban találta a bojtárjait. Szégyenkezve ujságolták:

— Gazduram! Megcsufoltak minket...

— Ebanyátok! Ennyi felnőtt ember csak nem ijed meg a maga árnyékától.

— Nem az ijedtség volt itt a főbb baj!

— Hát?!... Nyögjétek ki mán.

— A szörnyű vaksetét éjszakai viharzásban, éjszakajárók, lappangó betyárok megcsapták a gulyaszélit...

— Tyüh! Az ebanyátokat! — Kopogósat károm-kodott a gulyásgazda.

— Azok bizony elhajtottak... Még a kutyák se' vették észre... Egész kis falkát elhajtottak bizony azok!

— Tyüh — A gulyás mérgiben majd kettéharapta a kemény, fehér farkas-fogsorát.

— A nánási réteknek mind a mellett nem hajtották a jószágot! — sunyította szégyenkezőn a nyomhajtásból már visszatért öreg bojtár.

— Tyüh, te! Gabri, te!... Nyergeljétek a hókát!... Csak ne szeredásozzatok sokáig! — Már nyeregbe pattant a rettenetes mérgű vén gulyás. — Gabri, te!... Meg te, kutya ragyás Pákozdi, nosza fel! Gyerünk! — Szilágyi Gábor kedves öreg bojtárjával, meg a szilaj nagyerejű ragyás Pákozdi bojtárral betyárt hajtani ekképen nekizudult Tar Mihály gulyás... A Tiszának vették az egyenes utat. Tudták Tar uramék, hogy túl a Tiszán se' széle, se' hossza a végetlen jász-pusztáknak s akad ott mihamar gazdája a lopott jószágnak. A tiszairévnél csakugyan már jelezték a nyomot az ösmerős révészek, de szigorúan bizodalmasan...

— Három cifraszűrös valóban itt hajtott át egy fehér falkát!

— Hejnye! Hejnye! — Tar gazda megcsóválta fejét. A révészek leírása után felismerni vélte az egyik cifraszűrös éjszakajárót. — Hejnye! Hejnye! Pedig ez is sokszor megnyalta a vasfazekam főztibül a száját...

— Ammeg, csakis a rossz Füsti Jankó lehet! — Véleményezte megfontoltan Szilágyi Gábor öreg bojtár.

— Abbiz az! — Tar Mihálynak megcsillant a szeme, majd hunyorított hozzá. — Ha ez így igaz... Füsti Jankó cimbora a Kopogó-csárdát, a szép özvegy Sárika csárdásnét el nem kerüli!... Útbaejti, bármerről forduljon. — Ámde

ezeket már nem hangosan mondta, hanem csak magában gondolta Tar gazda.

— Szerencsés utat! — Elköszöntek a révészek. Bizony még nagyéjszaka is lovagolni kellett, mire a három gulyás elérte a magános pusztai csárdát... A holdas éjszakán az állás tövében messziről fehérlett a heverésző falka-jószág. Amikor közelebb értek, a gulyásgazda mindjárt felismerte a címeres szarvú tinókat... De, alig ugrottak le a nyeregből, már tápászkodott a jószág mellől egy cifraszűrös...

— Tyüh! Azt a! — Tar Mihály gulyásgazda kemény foga között elharapta a kikívánkozó szót; ám botjával olyant cserdített a tápászkodó cifaszűrös fejére, hogy az jajdítás nélkül gyepre dőlt... Mégcsak nem is mukkant, hanem azonmód kiadta fekete páráját. Kámpec lett bizony ennek, pásztorálmosító éjszakákon ez sem csatangol többet a Hortobágyra; de még az a másik cimborája sem, aki az iszonyú puffanásra — bajt sejdítvén — riadtan felugrott... A nehéz pásztorbot ezt is hangtalanul földresujtotta. Tar Mihály számadó igen kurta búcsúztatót mondott felette:

— Üsd agyon, Pákozdi!... Azután ássuk el! Nem keresi senki! — A harmadik cifraszűröst, a hetyke bandavezért a csárdában, a szép kocsmárosné nyoszolyájában szorították meg.

— No, hej!... Gábor!... Kasornyába kötni ezt a legényt! — A rossz Füsti Jankó kapálódzott előbb, de Szilágyi, az öreg bojtár, olyat csapott az arcába, hogy menten elborította a vér... A slingelt párnás ágyra bukott... Mire eszméletre tért, már — két kezét, két lábát kegyetlenül összekötve — kasornyába rántották. A mestergerendáról — hátát, hátulját kifeszítve — tehetetlenül csüngött a kapcabetyár.... Tar számadó, a szót élesen foghegyelve, újból megszólalt: — No, most, Gábor... Rajta! Szabj' neki nadrágot, amilyent megérdemel...

— Jaj, Mihály bátyám!... Jaj, te hóhér Szilágyi! — Éktelenül bőgni, ordítozni, rimánkodni kezdett a tehetetlen betyár... Hiába siránkozott, rimánkodott a betyár szeretője, a szép csárdásné is, Gábor bojtár a két marokra fogott karikásostorral véres foszlányokra hasogatta a betyár bőrét... Csak amikor már teljesen elalélt, nyögni sem tudott, hagyták sorsára vérbefagyottan, eszméletlenül a mestergerendáról hullaként lecsüngő embert... Tar Mihály számadónak ekkorra lehült, eloszlott a szörnyű

mérge... A búcsúzásnál, mikoron a kiparancsolt boritalt már elfogyasztották, harag nélkül, megjegyezte:

— Ha túl éled?... Ezt a leckét sose felejtsd el, Jankó!... A nagy Hortobágyon többé gazda nélkül ne csinálj ilyenféle éjszakai vásárt! — Hosszú, nagy idők multán Füsti Jankó, a cifraszűrös betyár utóbb mégis feltünt a Tar Mihály gulyájánál. Most nem éjszaka lappangott oda a betyár, hanem fényes délben köszöntött be, más becsületes, rendes útasember módjára. Amikor a lováról leszállott, nagyon alázatosan megemelte tollas kalapját. A gulyások, bár kezet nem fogtak vele, helyet szorítottak neki a parázshússal tele bográcsnál.

— Ülj közibünk, no! S, ha éhes vagy, falatozzál! — A betyár nem várt további kínálást, majd mikor az evésen túl voltak, hogy megjavúlását kimutassa, rátért a régi fájdalmas esetjére:

— Mihály bátyám! Ha rossz néven nem veszi, mondanék valamit!

— Héj, te Gábor!... Fordítsátok meg a gulyát!... No, hát hallgatlak!...

— Csakis Tar bátyámnak köszönöm, hogy most ilyen becsületes ember vagyok...

— Ne te, ne!... Túlságig ne dícsérd magad!

— Sose felejtem el azt a kinzást, gazduram! — Szólt a betyár. — Még a hetvenhetedik unokámnak is testaméntumban meghagyom, hogy olyat ne tegyík... Node, énse' teszek többé olyant!...

— Hm! — Tar Mihály gulyásszámadó gazda kahintott. Füsti Jankó, a nyalka betyár alázatosan, zavarodottság nélkül folytatta:

— Inkább gondját viselem a nagy Hortobágynak! Kedves jó Mihály bátyám!... Csak nekem szóljanak!... Ha csupádon egyetlen darab jószág eltévelyedik innét, tíz másikat hozok helyette túl a Tiszárul...

A hortobágyi szent juhász

szentek a fejök felett nem mindig hordanak aranyos sugárkoszorut. Többször tüskéből fonják a koszorújukat. Porfelhős az életutjok. Egy ilyen szent ember a Hortobágyról is kikerült. Csontos János volt az ő becsületes neve. A szent legendák könyvében hiába kereskednénk utána, nem jegyezték be oda a Csontos János nevét. Juhász ember volt János. Juhász ember volt Jánosnak az apja, nagyapja, az országhódító magyarokig felmenőleg juhász emberek voltak minden névtelen ősei. És a pápista felekezethez tartozott János. A Hortobágy-pusztával szomszédos Nagyivány községben lakozik ilyen felekezetű pásztor-népség. A papbért báránykákban, malacokban szokták fizetni. Az iványi „főúr" ismeri a híveit, papbérfizetéskor sem fogát, sem „passzusát" nem nézi az ajándékmarhának. Igaz ugyan az is, hogy mint a zöld dió, üdék, kövérek azok a bárányok... Mégis a Hortobágyon a legszebb bárányok a Csontos János bárányai voltak. A rühtől sohsem sinylett a János falkája. A legbalzsamosabb legelőket keresgette ki János. Tavaszkor az éjszakát is meglopta nyájáért; mert Jánostól a vetések bokrodzó hajtásai sem voltak biztonságban. Térült-fordult a falkával s hajnalonként, mint az ereszkedő köd, meglepte a vetést a Hortobágy árkán túl... A Hortobágyon mégis szent embernek tartották Csontos Jánost. Soha nem hallottak tőle káromló szót. Utálta a káromkodókat. Ráillett az is, hogy a szentnek is maga felé hajlik a keze, Csontos Jánosnál megrögzöttebb birkatolvaj valóban nem került a Hortobágyon. Barcza Dani komiszárosnak több gondot szerzett János, mint száz másik huncut juhász.

Virágvasárnap hetében is mi történt? Az újvárosi kis-Klein Móric juhászától százhetven darab birkát terítettek el egyetlen éjszaka. Szőröstől-bőröstől nyomuk

veszett a birkáknak. Barcza Dani a „birkasort" a hortobágyi csárda úri ivószobájában beszélte Dely Mátyás állatorvosnak :

— Mondom, ha mondom, nem más volt a tolvaj, mint ez az istenes Csontos Jankó juhász.

— Miről vélekszik így ? Koma !...

— A jómultkoriban a Klein juhászát is megfeddette, amikor káromkodott a juhász. A bacsó maga vallja, tanuk is hallották, Csontos rászólt : — Mihály, Mihály ! Ne káromkodj oly' galádul... Meglásd, egyszer nagyon megver az Isten ! — És, ime, most egyszerre százhetven darab juhát elhajtották a juhásznak.

Az állatorvos piros cseréppipájából karikádzó füstöt fújt, majd elgondolkozva így szólt :

— Ha Csontos János csakugyan feddette a juhászt a káromkodások miatt, akkor része lehet a tolvajlásban. A káromkodós szájú pásztorok nyájából csakugyan dézsmát szokott szedni !

Barcza Dani komiszáros rettegett csontos öklével mérgesen az asztalra csapott :

— Ilyen veszedelmes birkatolvaj nincsen az egész Hortobágyon !... Tudjuk, hogy ő lopta el a birkát, de rábizonyítani nem tudunk semmit... Pedig már cafatokra korbácsoltattam a testét. A multkor — csikorgó télben ! — a kútágashoz köttettem ki mezitelenül... Azután szalmatukarcsokkal fonattam körül a hitvány öreg testét és cseberrel hordattam rá a vizet. Az ömledező víz jégcsapokban fagyott a testére font tukarcsokra... Már se' holt, se' eleven nem volt a hitvány emberke, mégsem vallott az egy szót sem... Csupán bús, szomorú szemét szegezte rám, hogy végül én sajnáltam meg... Szép szóval is próbáltam beszélni vele, de az sem fogott rajta... Matyi komám ! Beszélhetnél most te a vesző fejével... Különben, hm !... Kiverem a lelkit !

— Hát, itt van a Csontos ?

— Kint van a nagyivóban a pandurokkal.

— Megpróbálkozom vele ! — szólt Dely Mátyás és átment a köznép fogadójába. A pandurok a kármentőnél locsogtak a fogadósnéval. Az egyik kecskelábú asztal végén hosszú hajú öreg juhász gubbaszkodott. A juhász könyökre támaszkodva nézett maga elé, úgynevezett süvöltős nyakú kisüvegben pálinka állott előtte. Egyenest hozzáfordult a hortobágyi állatorvos : — Héj, János, hát kend már megint itt van ?

— Itt vagyok én, uram !

— No, lám!... Most meg már virághéten is pálinkázik kend?

— Nem iszom én, uram!... Csupán becsületből parancsoltam ki egy süvöltővel.

— Hej, János, János... Nem lesz ennek jó vége.

— Mire érti ezt, uram?

— Most is, lám, ezek a Klein-féle százhetven darab juhok?...

— Ügyelt volna rájok jobban a számadójok... Úgyis eléggé szájas, istenkáromló ember.

— Az igaz... De, lám, most megint csak kend került a bajba.

— Arról én nem tehetek, uram... Nagy a Hortobágy!... Minden birkának nem lehetek én az őrző pásztora...

— Ilyen vén ember létére, hogy s miért is vereti, tömlöcölteti kend magát?

— Én csak gyarló ember vagyok, uram!... A mi Urunk, a Jézus Krisztus őfelsége még többet szenvedett.

— Bizony, magába szállhatna már, kend! — szólt az orvos, de minekutána belátta, hogy nincs mit beszélni a juhásszal, visszament a komiszárushoz.

— No, mondott-e valamit az a vén huncut?

— Azt mondta, hogy a Klein juhaiért nem tartozik számadással... S ha pedig már szenvedni kell, elszenvedi ezt is... Hiszen az Úr Jézus Krisztus még többet szenvedett...

— Mondtam, úgy-e mondtam, hogy kifog rajtam ez a vén birkatolvaj?... Node, azt a keserves Ponciusát! — felcsattant a komiszáros hangja.

— Csak lassabban, komám! — a nagyorrú állatorvos közbehummintott. — Akkor még inkább megköti magát Csontos János.

— Hát?!...

— Majd mást mondok én Dani komámnak! — Dely Mátyás a komiszároshoz húzódott. Halkított hangon sugdosni kezdett. A sugdosásra mindinkább megenyhült, felderült a komiszáros komor, fekete arca.

— Értem!... Helyes! — Mind sűrűbben közbebólogatott a komiszáros.

— A többit azután meg majd a böszörményi plébános úrral beszéljék meg komámék! — ezzel be is fejezte titokzatos mondókáit a hortobágyi állatorvos.

* * *

A pandurok „ló-előtt" kísérték Böszörménybe Csontos Jánost. A böszörményi hajdukerületi háznál ott volt akkor a nagytömlöc. Virághét hétfőjén csukták le Csontost. Elmult hétfő, kedd, szerda, csütörtök is, a juhász még csak színét sem látta a kérlelhetetlen komiszárosnak. Virágpénteken ám csikordult a vasajtó, a nyíláson nem más, mint a nagybajuszú tömlöctartó, Garabuczi őrmester dugta be a fejét!...

— Hej, atyafi!... Öregem!... Gyerünk a tekintetes komiszáros úr elé!

— Gyerünk hát! — a vén juhász keserveset sóhajtott s feltápászkodott a „priccs"-ről... Eszébe jutott, hogy a Barcza Dani ostorának minő-rézből van a csapója... Annál inkább szíven ütötte az a szelidség, amellyel a komiszáros most megszólította:

— János barátom, mikor volt kend utoljára templomban?

— Tekintetes uram, a Hortobágyon az egész puszta templom...

— Én mindamellett úgy vélekezem, hogy egy kis lelki mosakodás ráférne már kendre...

— Tekintetes uram... Gyarlandó emberek vagyunk mindnyájan...

— Ne mondja hát kend, hogy én pogány vagyok!... Megengedem... Mától fogvást mindennap kimehet kend a templomba... Estenként ám rendes időre visszajöjjön kend a tömlöcbe...

— A mi Urunk, a Jézus Krisztus őfelsége áldja meg a tekintetes urat! — a vén juhász könnyes szemmel rebegte. Virágpénteket, virágszombatot a templomban töltötte a juhász. Virágvasárnapján nagy megtiszteltetés érte, a tisztelendő úr megszólította a juhászt:

— Földi!... Hova-valósi kend?

— Nagyiványi születés vagyok... A Hortobágyon juhászkodom én, kérem.

— Derék ember kelmed, hogy olyan messziről betöri magát az Úr malasztját élvezni!

Csontos János némileg megrebbent, restelkedően felelte:

— Nem olyan messziről járok én ide...

— Hát?!...

— A kerületi tömlöcből járok én ide, a tekintetes komiszáros úr engedelmivel! — pironkodón magyarázta az öreg.

— Eszerint Böszörményben csak raboskodik kelmed?

— Gyarlandók, esendők vagyunk mindnyájan, főtisztelendő uram.

— No... És mi fát tett kend a tűzre ?

— Sok volna kibeszélni azt most itt...

— Itt, én most nem is érnék rá kihallgatni kendet... Hanem eljön kend a lakásomra, ott majd elbeszélhet mindeneket ! — A plébánián sokáig eltartott a Csontos János gyónása. Újabb és újabb tolvajságokat sorolt fel az öreg juhász, százával, sőt ezrével sorakoztak fel a lopott birkák a vén juhász hit alatt feltárt emlékezetéből.

A plébános mind szomorodottabban csóválta fejét.

— Haj, nagy bűnös ember maga, János barátom.

— Pedig én nem érezem magamat bűnösnek...

— Hát, az a sok száz lopott birka, János barátom ? — János juhász kétfelé simította fehér bajuszát :

— Én azok miatt a birkák miatt nem érzem magamat bűnösnek.

— Ilyent már ne mondjon kend !

— Mondom biz' én ! — mondotta nagy határozottsággal a juhász. — Éngem az Úr rendelt ki a Hortobágyra, hogy büntessem meg a káromkodókat... Nem is loptam én mástól juhot, disznót, mint a nagyon mocskos szájú pásztoroktól ! — A plébánosnak valahogyan úgy melegedni kezdett a szíve.

— János, János !... Azért mégiscsak rút bűn a lopás. Igaz ugyan, hogy a káromkodás is galád bűn... De, az Úr mégsem bízza a büntetést olyan gyarló emberre, mint kelmed !

— Meg amiket loptam, — Csontos János lehorgasztotta fejét, — azokból sem kerestem soha a magam hasznát... A lopott birkák árát a szegénység között osztogattam szét...

— Mégis csak lopás volt az, János barátom !... Én azért magát, János, bármilyen nagyon is sajnálom, mégsem oldozhatom fel a bűneitől.

— Mondja hát, tisztelendő úr, hogy mit csináljak ? — A plébánosnak a meghatottságtól szelidebben hangzott a szava :

— Először is fogadja meg kend, hogy a mocskos szájúak büntetésére sem lop többször birkát, de semmi egyéb jószágot sem.

— Jól van !... A tisztelendő úr szavára megfogadom.

— De, továbbá fogadja meg azt is, hogy a komiszáros úrnak is számol a tolvajlásai felől.

— Tisztelendő uram !... Muszáj ennek meglenni ? !

— Muszáj, János barátom; mert a bűnért bünhödni kell!...

— Jól van! — A vén ember keserveset sóhajtott, azután felemelte fejét. Elhatározottan csengett minden szava. — A vallomást megteszem a komiszáros úrnak is...

— Én pedig feloldozlak tégedet, szegény eltévelyedett, bűnös testvérem! — A pap meghatottan fogott imádságába s a vén ember egész megkönnyülten tért vissza a tömlöcbe; majd mindjárt jelentette magát a komiszárosnál.

— Vallomást akarok tenni, tekintetes uram!

— Meghallgatom, János bácsi! — A rettegett komiszáros szokatlanul nyájasan pillantott a juhászra.

— Hát egyszer! — a vén juhász belekezdett titokzatos élettörténetébe... Évek hosszú soráról mind nagyobb és nagyobb falkába verődtek össze a lopott juhok. Némelykor disznók is röfögtek az éjszakából s el-elhunyorított a vén ember, — hisz' a tekintetes úr esméri a kondások mocskos száját is...

— Ismerem, öreg.

— Hanem lovat többet nem loptam egyszernél... Rútul káromkodott a paphalmi csikós... Azt intettem meg egyszer... Attul loptam el két lovat... Az egyik be is fulladt a Hortobágy vizébe... Majdhogy magam is a hinárosba vesztem!

— János bácsi! — A komiszáros elnevette magát. — Nem is való paripa a juhász alá...

— Jól mondja, tekintetes uram!... Hanem, ha szabadna még beszélnem?... Ezekután még két kérésem volna tekintetes uramhoz.

— Az egyik az, hogy a nagyhéten, meg húsvétkor a templomba kimehessek?

— Ezt szívesen engedélyezem, János bácsi.

— A másik valamivel csiklandósabb, tekintetes uram... Én most több szegény kisgazdát és juhászt felsoroltam itt, akikkel azokat a bizonyos birkavásárokat csináltam... Hát ezeket ne tessék jegyzésbe venni!... Ezekre a nagycsaládú emberekre ráfért az a kis segítség... Bezzeg, a Mitugrálsz--csárdásék sokat nyerekedtek a lopott birkákon. Még nösztökéltek is a tolvajságra... Inkább ezeket tessék jegyzésbe venni, tekintetes uram.

* * *

Csontos János juhász hosszú évek multával szabadult a tömlöcből. Elmondhatta: „ha loptam is, megszenvedtem érte!..." Nagyon öreg, nagyon összetört ember volt

már akkor a juhász. Az első útja Dely Mátyáshoz, a hortobágyi állatorvoshoz vezetett s így szólt a juhász :

— Tekintetes uram ! Én már többé juhász nem leszek, hanem itt maradok a tekintetes úrnál ! — És ott is maradt a vén birkatolvaj. Az állatorvos minden vagyonára hűségesen vigyázott, csupán nagykalapú Tóth Gergellyel, az állatorvos fiatal kondásbojtárjával nem volt kibékülve. Folyton és igen galádul szitkozódott ez a kondás, noha Csontos János többször is megfeddette. Végül már Delynek is panaszba tette az öreg juhász :

— Ez a Gergely csak nem akar megjavulni !... Hej, tekintetes uram...

— No, mi az, János bácsi ?

— Csak a böszörményi tisztelendő úrnak meg ne fogadtam volna !... Majd leszoktatnám én ezt a Gergely fiút a káromkodásról...

Száraz, fekete tél következett. Dely Mátyás, a hortobágyi állatorvos feleségével akkor még rendszerint Debrecenben telelt. Az öreg Jánosékat Debrecenből küldötte ki kocsival szénáért a hortobágyi tanyára.

— Meg ne hajtsák a lovakat, kendtek ! — mondotta az állatorvos. — Menet-jövet meghálhatnak kendtek majd a Hortobágy-szélen, a Ménes komám álomzugi tanyáján ! — Az emberek meg is háltak a Ménes-tanyán, a szénával csak negyed-, ötödnap multán tértek Debrecenbe.

— Egy kis kavarodás volt a tanyán ! — magyarázta Csontos János. — Azért késtünk meg...

— Ugyan, mi volt az, János bácsi ?

— A süldők arányában támadt néminemű baj.

— Hogy s mi volt az, János bácsi ?

— Gergely öcsémet riasztották meg... Amikor mink az álomzugi tanyán éjszakáztunk, Gergely öcsémtől elhajtottak vagy hat süldőt...

— Hejnye ! — Dely Mátyás kezdett jobban érdeklődni.

— De, osztán mink addig bőjtöltünk, addig imádkoztunk Gergellyel, hogy mikor Gergely azt is megfogadta nekem, miszerint többé nem káromkodik... Harmadik éjszakán visszahozták a süldőket az : angyalok.

— No, János bácsi, maga is nagy makher ám ! — Dely Mátyás vidám, éles tekintetével a szemébe csippentett a hunyorgató öregnek. Tavaszi szegődéskor nagykalapú Tóth Gergely más gazdához állott... Jó tíz esztendő multával éppen vásárt tartottak a Hortobágyon, Dely Mátyás a csárda elől nézte a „felhajtást"... Egy Kossuth-szakállas, szépszál, barna kondás emberen akadt

meg a szeme. A kondás, másodmagával, derék csapat malacot hajtott, Dely Mátyás előtt ám egyszerre csak megállott a kondás, kalapját leemelte, kezet csókolt a hatalmas termetű hortobágyi orvosnak.

— Tán, megsem ismer mán engem, a tekintetes úr ?

— Mán, hogyne ismernélek meg téged, fiam, Tóth Gergely... Hát, ez a derék csapat malac kié ? !

— Az én jószágaim ezek, tekintetes uram.

— Akkor jól megsegített az Isten, Gergely fiam !

— Nem is panaszkodom én !... Hanem inkább holtomig áldom az öreg Csontos Jánost !...

— Az öreg János bácsi már nem él... Meghalt !

— Meghalt ?

— Meg az !... Az iványi temetőben nyugszik... Te, Gergő !... Vagy tán még ma is azt hiszed, hogy akkor éjszaka az angyalok hajtották vissza azokat a süldőket ? — A kondás elmosolyodott :

— Nem hiszem én, tekintetes uram !... Azóta sokat gondolkoztam én mán affelől.:. Meg András bácsitól, a kocsistól is hallottam egyet-mást... Hogy engemet megtérítsen, hogy engemet leszoktasson a rút káromkodásról, tekintetes uram, az az öreg János bácsi az elnyűtt, vén testivel képes volt éjszakákat gyalogolni és fenntölteni... Mert János bácsi lopta el a süldőket... És amikor már megtörtem, amikor már két nap, két éjszaka bőjtöltem és imádkoztam vele, amikor már a kimerültségtől elnyomott az álom, az a roskadt öreg ember az atyafiának messze tanyájáról hajnalig visszalopta a süldőket... Én effelől sokat elgondolkoztam mán azóta is, tekintetes uram, és annyira hatott rám ez a töredelem, hogy ezentúl szégyenlettem volna káromkodni... A kocsmát is elkerültem, hiszen ott leginkább mindig káromkodnak az emberek... Elszegődtem a Nyírbe kondásnak. Rendes viselkedésemért megbecsült az uraság. Onnét is házasodtam... János bácsinak köszönhetem, hogy ma szép feleségem, szép családom van... Házam is van Debrecenben ! A szép nyáj disznóm mellett heverő pénzem is kerül pár ezer forint... Áldom is én holtomig János bácsit. Megható példája nélkül én is éppen olyan szurtos, részeges, mocskosszájú, zsivány kondás lettem volna, mint ezek a többiek.

Dely Mátyás, a hortobágyi bölcs állatorvos megértő szeretettel szorított kezet a szépszál, barna kondás emberrel... Virágszagú szél szaladt keresztül a Hortobágyon, valahol a nagyiványi temetőben egy vén birkatolvaj süppedt sírján megrezdült a fehérvirágos bodzafa.

A hortobágyi puszta becsülete

A hortobágyi puszta remetéje és a szentje mellé kitermelte a puszta zsidóját is... Afféle meghatározhatatlan korú zsidó volt az öreg Áron-bácsi Füredről. Magas, sovány, őszbevegyült, ritkás szakállú ember volt az öreg Áron. Olyan keshedt volt, mint a foltos avatag ruhája. Össze-vissza zötyögő, nyikorgós rozoga szekerét „Kincsem" nevű öreg herélt szürke ló mozgatta. Lelógó nagy feje és kaptás nehéz lábai különösen népszerűsítették a vén Áron veleegyidős lovát... A szekéren hordozott gyapjus zsákba Áronnak összes „portékája" belefért, pedig volt abban minden, ami csak a cseléd embernek, vagy a pásztornépnek kellett... Itt kapható volt olyan bádogbafoglalt kerektükör, amelyhez hátul a bajuszpedrőtartó készség is mindjárt oda volt csinálva... Azután a sallangos, kivarrott és természetes kostökzacskó, a szironnyal cifrára kötött acél-kova-taplót rejtő erszény, a mindenféle ábrázatú és fajtájú pipák, pipaszárak, különböző hosszúságú és alakú csutorák, ragyogós rézdrótból pipaszurkálók, császári, királyi papírkostökbe csomagolt bolti dohány, bádogból, rézből takaros gyufatartók, acél, kova és az inkább „zsidóbőr" néven emlegetett illatos tapló, kisebb-nagyobb fésű (az öreg fürtös pásztoroknak még görbefésű is), tűk, cérnák, árak, fanyelű hutykora (másként zsidóbicska), rézgyűrű, kalap melié zöldlevelű, piros csinált-virág, zsebbe való fehérfodros és a menyecskéknek ajándékul zsali-kendők és még sok minden más egyéb kincs találhatók voltak az Áron-zsákjában... Sőt, ha szépen megkérték Áron-bácsit, az ülés alól, a sok „mindenen felül" még „szűzdohány"-nyal is kedveskedett. Jómaga hírhordója is volt a fiatalabb pásztorságnak, hogy például: Kiss Tamás nyalka csikósbojtárnak „mit üzent" a nagyiványi „fűthiszthelendű or" szolgálója ?...

Mire azután a drága kincseket rejtegető varázsos

gyapjuzsák kiüresült, Fürednek hazafelé menet már más portékákkal telítődött meg az Áron kasfara. Pénz helyett ugyanis Áron-bácsi „természetben" elfogadta a fizetést. Félregacsolt fakó csizmákkal, rongyos ing-gatyával, lyukadozott kapcával, ócska bocskorral, kenyér darabokkal, kenyérhajjal az állati dögökből gyüjtött faggyúval, dögbőrrel, a tanyás bojtároktól a lopott szalonna, kása, krumplival, ócska bográccsal, hulladék-csonttal, tépett (azaz : lopott) gyapjúval eképpen megtelt az Áron kocsija. Negyedrész árban vásárolt sok olyan mindent, amin azután egész árért adott túl... Ismerték is, ám, Áron bácsit nemcsak a pásztorok, a hortobágyi pusztának nemcsak minden kutyái, hanem a döghúsevő madarak is... A még ki nem száradt húsrészekkel fedett büdös csontok, büdös bőrök átható szaga miatt a héjják, szarkák, tarkavarjak (a pápista varjak, ellentétben a kálomista fekete-varjakkal) seregestől kísérték és körülrepdesték a vén Áront és kocsiját... Szóval a Hortobágyon ismerte mindenki az öreget, de Áron is ismert mindenkit s hogy kedveltesse magát, mindenkit rangján felül megtisztelt... A bojtárgyerekeket „kendezte". A húsz éven felüli legények mind „János bhácsi, — Phéter bhácsi" voltak neki. A számadókat „nagy jó uramék"-nál alább soh'sem szólította... Ilyen, igen ügyes, élni tudó, sok apró gyermekkel megáldott, az éhségtől sokat kornyadozó orthodox-zsidó volt Áron. A Hortobágyon leginkább mindnyájan szerették. Csak a hortobágyi zsidó vendéglőssel, az öreg Glauber Fercsu-bácsival nem állhatták egymást, mióta Áron a „pokollal" fenyegette meg Fercsut, amiért a nagy bűnt elkövette, hogy szombaton pipára gyújtott.[1] A füredi öreg Áron, bezzeg soha nem esett ilyenféle bűnbe. „Kóser csuprot" hordott magával, a tanyás-bojtárok a hazulról hozott, madárlátta szárazkenyere mellé ebbe a csuporba fejtek tejet. A kenyér és vereshagymán kívül ez a tej volt főként a hétköznapi eledele... Meleg ételt és húst csak otthon péntek este és szombaton evett... A Hortobágyon szállásról sem kellett gondoskodnia. Szállást adott Áronnak az egész puszta. Ha, már a szürke nagyon elfáradt, bárhol tanyát ütöttek. A szekér alá terített ócska juhászbundán lehevert Áron, a „szürke" a gyepen megtalálta az élelmét...

*

[1] A hithű zsidónak szombaton nem szabad, vétek tűzet gyújtani.

A nyári, tiszta setétkék égboltozaton, a csendes, szép nyári estéken — némelykor — a ragyogó csillagoknak csak a nagyja látszik. — Hej, de messze van! — Felfohászkodik az egyik, másik hortobágyi bojtár. Ott a hármasi gulyaménes-tanyában Salánki számadógazda Dely Mátyás orvosnak éppen azt magyarázta, hogy: „ilyenkor álmosabbak az emberek és rendszerint eső várható".

— Ismerni kell ám, a csillagoknak mozgását, a szelek nek a járását! — De, magyarázgatásait nem folytathatta a számadó, mert csendesen közelgető kocsi zörgése és különös krákogó hang váratlanul megzavarták a beszélgetést.

— Gazduram, Áron bácsi ez! — A közelben fülelő egyik csikósbojtár kérdezetlenül megszólalt, a számadó meg rámordult.

— Az is, honnét a pokolból bódorog ide ilyen későn? — Ekkorra már odaérkezett az Áron. Igen szontyolodottan, síránkozólag kezdette:

— Salánki nagy jó uram, itt volnék!... De, nagy a bajom!

— No, mid feslett, szomszéd? — Az öreg számadó méltósággal feltette a kérdést. Áronnak síránkozva kibomlott a szája.

— Két csavargó rámtámadt... Kiraboltak... Elszedték a tizenöt forintomat! — E szóra a szűrön, bundán heverésző összes bojtárnép talpraugrott, hatan is kérdezték Árontól:

— Hun volt ez?!... Merre volt ez?!

— Csak egy beszéljen! — Salánki számadó csendességet parancsolt. — Hogy is volt hát az, Áron-bácsi?

— Amikor jöttem, túl az Árkos-hídján két ember penderedett elém... Se' nem parasztok, se' nem pásztorfélék voltak... Inkább olyan vándorló mesterlegényeknek néztek ki... Az egyik a Kincsem kantárjába kapaszkodott, a másik meg lerántott a szekérről... Pisztolyt fogott rám... És rám kiáltotta: „Kutya zsidó, ide a pénzed, mert meghalsz!" Mire megijedtem, reszketőzni kezdtem... Magam sem tudom miként, csakhogy azután odaadtam nekik a bugyellárist... A kutya még fel is pofozott cudarul...

— Héjnye!... Fiúk! — Salánki számadó nagyot hujjantott. — No, most lóra minden legény!... Mert, most a hortobágyi puszta becsületéről van szó... Mióta az eszemmel visszaemlékezem, sem szóval nem hallottam,

sem írásban nem olvastam, hogy ezen a szent pusztán valaha valakit megraboltak volna...

— Hm! — Az orvos halkan megreszelte a torkát, mert a lókötés, tinó kiszakítás, birka s disznó berhelés, ami leginkább mind erőszak nélkül esik meg, rablás számba nem ment az akkori hortobágyi felfogások szerint. Salánki gazda, ha elértette is az orvost, nem válaszolt. Tovább folytatta rendelkezéseit:

— Két legény indul az iványi, kettő a nádudvari, kettő a csegei, három a füredi úton... Ha azután valakit találtok és látta, vagy nem látta azt a két útonálló gazembert — ahhoz tartsátok magatokat! — Alig percek multán, a kék-inges, kék-gatyás pusztai lovas rendőrök már belesüllyedtek az éjszakába... A pásztortanyán csak a számadó, az orvos, Áron zsidó és a két kis bojtárgyermek maradtak vissza... De, a vén Salánkiban nagyon megmozdult a vér... A homlokát nem győzte törülgetni, majd felállott a tuskószékről: — Orvos úr! Olyan nagy dolog ez, hogy magam sem tudom nézni összedugott kézzel... Hé, Gábor!... Szaladj!... Vezesd elé a lovamat! — Míg a Gábor gyermek a lóért ment, az öreg gazda a ládából elékereste a kétcsövű pisztolyt... Bár töltött volt a fegyver, kilőtte. Régi volt már... Jobb lesz ez így! — Újra megtöltötte a pisztolyt, azután lóra pattant s neki vágott a nyári éjszakának... Az orvos a csillagokat nézve töprengett, Áron az ócska bundán ülve imádkozott.

— Mi lesz még itt most? — Az orvos a csillagok nézése közben így töprengett... Félóra multán Salánki gazda négy bojtárral már vissza is jött. Alig másik félóra multán nevetgélés, lárma, lovak nyerítése hallatszott. A komoran hallgató Salánki ismét megszólalt:

— Orvost úr, ezek jófogást csináltak! — A bojtárok csakugyan hozták a két csavargót. A két kezöket hátrakötötték... A nyakokba vetett kötőfékszárral a lovak mellett kutyagoltak.

— Oldjátok el őket a lovaktól!... Oldjátok fel a kezöket is! — Parancsolta kurtán Salánki. — Majd úgy beszélek vélek! — Ekkorra Áron-bácsi is ott termett nagy lármásan.

— Salánki uram!... Ezek voltak azok! — Majd izgatottan a bojtárokhoz fordult. — Meglelték kendtek a bugyellárisomat?

— Meg!... Itt van nálam!... De, van másik is! — Felelte az egyik bojtár. Salánki számadó a két halálra

fáradt, lucskossá ízzadt ember elé állott s higgadtan így kezdett beszélni:

— Én, nem kérdezem tőletek, hogy kik vagytok? Sem azt nem kérdezem, hogy honnét jöttetek, vagy hova mentek? Csupán azt kérdezem, rávoltatok-e szorulva, hogy ezt a vén zsidót megraboljátok?...

— Nem! — Az egyik szontyolodottan megszólalt. — A magunk bugyellárisába is van hatvan forint!...

— Akkor, miért cselekedtétek ezt?

— Csak azért, hogy ezt a Krisztus-tagadót megijesszük...

— Rendbe vagyunk! — Szólt Salánki. — Most üljetek le... Pihenjetek!... Míg majd mind megbeszéljük, hogy mit cselekedjünk veletek! — A számadó az orvoshoz fordult. — Orvos úr, mit tegyünk ezekkel?

— Én, Salánki uram, se' nem hallok, se' nem látok semmit!... Van itt egy pár öregebb bojtár, azokkal tanácskozzon Salánki uram... Én meg addig elsétálok innét... Végezzék a dolgukat maguk között! — Jó kilométer távolságra elsétált az orvos, de még odáig is elhallatszott a szörnyű emberi ordítás és az összefogott pásztor karikásostor zuhogása... Amikor minden elcsendesedett, visszasétált az orvos... Még hallotta a tanyából kimenő kocsi zörgését... A bojtárnép a gulyaménes körül hevert már. A vén Áron az ócska bundán napkeletnek fordulva, letakart fejjel mormolta az általa talán már nem is értett hébernyelvű imát?... Salánki gazda az alacsony tuskószéken ülve pipázott...

— Tán le is heverhetnénk mán? — mondotta az orvos. — Hiszen, a hajnalcsillag nemsokára ránkköszönt! — Kora vírradatkor kocsira ült az orvos, Salánki gazda ekkor az éjszakai eseményekről a búcsúzásnál ennyit felemlített:

— Hála Istennek! Sikerült megmenteni a puszta becsületét, orvos uram! — Áron-bácsi később a többit elbeszélte az orvosnak... A két csavargót a Szék-éri kurtakocsmánál fogták el. Igen, igen ellazsnakolták őket, úgyhogy jártányi erejök sem volt. A pénzöket visszaadták, mivel azonban járni egyáltalán nem tudtak, kocsira lökték őket, azután a Mihály és András öreg bojtárok, Salánki számadó csendes beszédben kiadott parancsára, valahol kint, túl a Hortobágyon az útszélre rakták a két összevert gazembert.

Bojtárfogadás a Hortobágyon

A hortobágyi pásztorok királyi köztársaságában a juhászok a népség, katonaság. A csikós, gulyás voltak a főrendek. A kanászra illett a bocskoros nemes nevezet. Mint népség, katonaság, ami inkább a tömegükre vonatkozott, a juhász sem volt lekicsinyelni való. A juhászok homlokán is ott ragyogott a büszke jel, amit a szabad puszták napja égetett a magyar pásztorok nyilt arcára. Némely uraság megtört, alázkodó házi cselédségéhez képest a maga karámja körül úr, emelt fejű egész férfi volt a juhász is. Odaelő, amikor még több volt a szabadság, éppenséggel nem voltak érdektelenebbek a pásztor-világ lovonjáró csikós-, gulyás-főurainál sem. Egyik-másik juhász olyan volt, mint magányos jegenye a pusztán, a Hortobágy síkföldjén túl szállott a hire... Gombos János juhászszámadó éppen ilyen nagyhírű hortobágyi pásztor volt. A középmagasnál ugyan nem volt nagyobb Gombos, hanem a vastag csontozatú, tölgyárbocfa izmú széles felsőtestéből két erős ember kitelt volna. A bámulatos, hatalmas törzshöz illő nagy volt a feje, ám rózsásarcából világoskék nagy karikaszemek ragyogtak — gyermekszelíden. A magyar komondor-kutyáknál láthatni ilyen hűséges, okos, bátor, vidám, nyilt szemeket, melyeknek némely figyelmeztető felvillanásából azonban kilángol a tiszteletet, tartózkodást ránkparancsoló őserő...

Gombos János juhászhoz fogható erős ember nem került másik a Hortobágyon, a messze vidékéig sem. Bármely nagy ökörnek a két első lábát, az egész törzsét úgy felemelte a levegőbe, hogy csak a hátsó lábvégei érték a földet. Emellett olyan békeszerető, szelid természetű ember volt, hogy — valóban — „a légynek sem ártott". A gondolatban sem bántott meg soha senkit. Senkivel soha nem perlekedett. A komáit inkább megmosolyogta, amikor csufolták:

— No, a komában is egy jóasszony veszett el! — Gombos János mulatott az ilyen oktalan évődésen.

— Jól van ez így, komám!... Mert ha én is olyan garázda, nehéz természetű volnék, mint az a kutyaütő vén Csibi, régóta a tömlöc fenekén rothadnék! — A komák magukban igazat adtak Gombos Jánosnak. A vén Csibihez hasonlatos garázda juhász valójában nem került a Hortobágy mellékén. Az élőfába beleakaszkodott ez a fékezhetetlen vén ember. Ha földig verték, máskor „csakazért is" újból kezdte. A debreceni nagyvásárban verekedés sohsem eshetett meg a vén fene Csibi juhász nélkül. Tulajdon édesfia sem állhatta ki az öreg Csibi kötekedő természetét. Pompás sugár fiú volt ez a Csibi Pista. A káromkodást is utálta. Gyerekkorától mindig imádságos volt, a hortobágyi szent juhász, a híres öreg birkatolvaj Csontos János éppen ezért szerette meg a fiút. Alig volt tizennégy esztendős a gyerek, a hortobágyi szentjuhász tíz darab anyajuhot hajtott a Pistinek.

— Ezeket a juhokat a Jóisten azért küldötte neked fiacskám, mert sohasem káromkodol! — A hortobágyi szent szeliden, szeretettel megsimogatta kis kedvence fürtös fejét... Csakis őkegyelme tudta, hogy valamelyik mocskos szájú Istenkáromló juhász az ország melyik részében keresi az ellopott anyajuhokat?... A hortobágyi juhászok különben mindnyájan szerették a kedves viseletű, jókedvű Csibi Pistát. Nagyrabecsülték azért is, mert nemcsak szóval, botra is bátor legény volt Pista. Ébren alvó, minden kis zajra talpraugró legény volt ez a Pista. A hortobágyi fogadóban sürün fordult szó Pistáról. Mostan is, hogy bent az ivóban, a vastag tölgyfaasztalnál vagy tíz öreg juhász tanyázgatott, Csibi Pista szórakoztatta a juhász társaságot... Odakint a „koplalónál" kikötve ugyancsak tíz szamár szundikált, a Gombos János fekete csődörszamara ritkaságszámba ment közöttük, mintahogy a gazdája meg a juhászok között volt a legelső... Csibi Pista bent az ivóban — az öreg pásztorok szórakoztatásául — botrakapott. A kemény kampósbot úgy forgott a kezében, mint valami szélvitorla... A levegővel szinte egygyé vált a szörnyű éles süvöltésű, káprázatos szélvitorlaként forgatott bot. Még Gombos János is megbámulta ezt. A legénynek elismeréssel nyujtotta oda a tele borosüveget:

— Nesze, Pista fiam!... Húzdd meg jól!

— Köszönöm a János bátyám hozzám való jóságát!

— A legény jót húzott az üvegből. A híres számadó, Gombos János, tetszőleg „mustrálta" végig a bojtárt.

— Ember vagy a talpadon. Szerelmetes fiam!... Szemedbe megmondom néked: — Ügyes vagy! Jó pásztor vagy! Megbízható ember vagy!... S, ha akarod, Szentmihálytul benkoszton első bojtárom lehetsz.

— Mán hogyne akarnám, János bátyám!... Mengyek bizony én! — Örvendezte a legény! — Bóldog leszek, ha kendet szolgálhatom... Legalább minden juhászi tudományt eltanulhatok kelmedtől! — Gombos János tovább puhatolódzott:

— Ecsém!... Én idátig nem sokat társalkodtam veled... Hallom azonban, hogy igen bátor ember vagy és hamar perdül kezedben a bot?

— Ami ezt illeti, Gombos bátyám, ez körülbelől igaz is... Magam sem félek egypár koppantástól... Olyanfélét mán az én koponyám is kapott, hanem líket (lék) még nem ütöttek rajta! — Gombos János megtapogatta a legény fejét.

— Erős fejed van, fiam!... No, de idátig az én fejemet sem lékelték meg... Pedig fiatalabb koromban lett vólna benne módja! — Csibi Pista csak kimondta, ami a begyében volt.

— Nem is legény ütötte meg azt akkor, bátyám!...

— Pista!... Tán te azt hiszed, hogy te az a legény vagy?

— Én azt hiszem, bátyám!

— Nono, Pista fiam! — Gombos János derékon kapta, megszorította a legényt.

— Jaj, Gombos bátyám! — A legény fájdalmában felkiáltott. — A lelket is ki tudná kend szorítani belőlem!...

— Pista, te!... Hát, azért mégis idemernél ütni a fejemre?

— Oda ütök én, ha bátyám úgy akarja! — Gombos leemelte a kalapját:

— No, Pista!... Hadd látom, hogy milyen bátor ember vagy?... Üss ide!... Hiszen, nem mindig azaz igazi ember, aki üti, hanem, aki állja...

— Jól van, no!... Ha akarja bátyám... Odaütök!

— Akarom! Akarom! Üss hát ide! — mondotta a hatalmas juhász. A másik pillantásban Csibi Pista már felemelte a kampót s odacserdített a Gombos János fejére... Sikerült a lékelés, a vér menten kibuggyant a juhász fejéből. Amikor a hatalmas Gombos János véres fejére szorította a zsebkendőt és ülőhelyéből felemelkedett,

a többi juhász megilletődötten nézte az emberi alakú oroszlánt... Megrebbenve széjjelebb húzódoztak... Mi lesz most ?!... Hisz' félkézzel széttépi ezt a legényt... Félve várták, mit mond ez most ?... De, Gombos János, mintha semmi sem történt volna, egész' szeliden csak ennyit szólt:

— Gyere közelebb, fiam! — Csibi Pista bátran melléje lépett, a szempillája sem rezdült meg, midőn Gombos János a karját feléje nyujtotta és kezet fogtak. — Ember vagy, fiam!... Most mán látom, hogy van bátorságod, ha engem is meg mertél ütni, aki pedig széttéphetnélek... Most már igazán teljesen megbízom benned!... Az első bojtárom most mán csakugyan te leszel, kedves szólgám!

— Megkövetem János bátyámat... Ennél egyebet én sem vártam... Hiszen, kegyelmed parancsolta, hogy üssem meg... Én, hát csak a parancsnak tettem eleget! — A ragyogó szemű, nekividámult Csibi Pista sem mondott ennél többet.

A hortobágyi kúra

szoboszlói Kösüly-folyó nádbokrétáin van mit harapni az Angyalhát-pusztáról feltámadt szélnek. A Kösüly vizében olyan szálasra nő a hajladozó nád, hogy hajdúlegény legyen az, aki egy-egy ilyen nádszálnál magasabb. A gátoldali Szilágyi Bálint lovashajdú azonban volt olyan magas, mint a nádszál. A válla, melle meg már inkább a széles, kemény réti tölgyhöz volt hasonló. Amikor keresztelte a nagytiszteletű hatalmas Józsa pap, már akkor megjegyezte felőle :

— Csakis a Kösüly-vizében teremnek ilyen izmos, erős, fickándozó potykák ! — Annálinkább elmondhatta ezt a nagytiszteletű Józsa pap, mert Szoboszló hajdúváros határában a Kösüly az egyedüli folyó. Másrészt meg a Bálint-gyerek a tarkójára öntött hidegvíztől annyira acsarkodott, annyira veresre vált, hogy a pólyakötőt lerugta magáról a hatalmas gyerek, mire még azt is hozzáfűzte a pap, — könnyen országháborító lehet ebből a Bálintból...

Amikor nőtt a Bálint, rettenetes nyerserejéhez fogható másik nem volt az egész Szoboszlón. Ilyen görcsökkel, rettenetes izomdudorodásokkal kiváló tölgyek, a Kösüly-félszigetjén, a szoboszlói híres erdőben nőttek odaelőbb. Valóban nem Szilágyi Bálinton mult, hogy szörnyű hajdú-hadaknak országháborító vitézkapitánya nem lehetett... Abban az időben ugyanis sem a törökkel, tatárral, ráccal, oláhval, némettel, még a franciával sem kellett hadakozni. A nemes hajdúnemzetség háborítás nélkül szaporodhatott. Szaporodott, kövéredett is ez a nemzetség. Jószágai, földjének kalászai is dúsan nőttek. A kevély, gazdag szoboszlói hajdúk gátoldali Szilágyi Bálinttal az élükön a szoboszlói Aranybika-fogadóban büszkén dalolgatták :

Azér', hogy a gatyám fótos,
Nem apám nékem a drótos.
Az adós, az adós,
Kinek a gatyája gyócs.
Lám, az enyém nem is gyócs,
Nem is vagyok én adós.

Egyszer-egyszer Szilágyi Bálinték a botot is keresztbe tették az ívószoba ajtajában, ami nem mást jelentett, hogy most azután : „se' ki, se' be..." Szoboszlói Szilágyi Bálint ilyenkor egymagában kiverte a más „tizedbeli" hazafiakat... Majd a kivívott diadalra mélabús, egyhangú dallammal el-eldalolgattak. Olykor a botot forgatva, éleseket kurjantva, a döbögős hajdútáncot is elropták... A Szilágyi Bálint nótája ez volt :

Guba, guba, apró fürtű guba,
Száz ökörír nem adnálak oda.
Mer' az ökör csak szántani való,
De a guba, szíp lyán betakaró.

Szoboszlói Szilágyi Bálint — sűrű vére mián — fehérhajú, öreg korában sem tudott nyugodni. Amidőn Szoboszlón már nem akadtak — vele kiállani — botoscimborák, takaros zörgő kocsiján, sallangos barnapej és vasderes lovával ki-kirándult időnként a Hortobágyra... A hortobágyi csárdában ugyanis leginkább mindig kerülköztek mulatós, izgága csikósok... Akik elől, ha a csikós egyszer mulatni kezdett, a többiek íziben elhúzódtak... Ha egyszer már dúdolni kezdett az izgága csikós, a másrendű népnek a csárdában nem igen lehetett maradása :

Kocsmárosné adjon bort hitelbe,
Itt hagyom a cifraszüröm írte,
Ha, ki nem fizetem hónap estére,
Vesse fel a csárda tetejére . . .

— No, ahon mán értetek ! — a másik kecskelábú asztalvégről közbeböffentett, de még csakúgy félhalkan a bajusz alól, az asztalvégén könyökölő szoboszlói öreg Bálint hajdú. Ha akarta hallotta, ha nem akarta, hát nem hallotta az ilyen félhangos „szűralatti beszídet" a csikós. A másik pár üvegbor után méginkább felnyilt a csikósnak máskor hallgatag ajka :

Imitt-amott az alföldi csárdába',
Bort iszik a szegin' legin' búvába;
Kit búvába, bánatába megíszik,
Az adja meg, aki reggelig alszik . . .

— No, emáncsak igaz, hogy a zsiványságban, lókötésben első mesterek vagytok ! — A csikós nem affajta volt, hogy az ilyen falós szavakat füle mellett eleressze ; sőt, mint a hal a horgot, felvetett fővel, szikrázó szemmel, meglóbált bottal pedzeni kezdette :

— Ez a városi, madáríjesztő bakter meg mán ugyan kihez beszíl ?...

— Nem a kármentőhöz beszílek, ecsém !

— Hát akkor, mit rontod itt a levegőt ? Kihez beszílsz, te kásafúvó vín bugris ?

— Tán apád is lehetnék ? !... Mocskosszájú zsivány !

— Hi-innye ! — A másik pillanatban csattogtak a szívós árvatölgyfabotok... A mérkőző magyarok koponyájából hol itt, hol ott kibuggyant, majd folydogálni kezdett a sűrű, nehéz, drága magyar vér... A hatalmas öreg szoboszlói Szilágyi Bálint hajdú holtanapjáig azzal tartotta, hogy minden borbélyi érvágásnál, köpölyözésnél, piócaraggatásnál hasznosabb az ilyen csattogós, szilaj hortobágyi kúra. Kilencvenéves korában is elmondogatta még :

— A hosszú életemet annak köszönhetem, hogy amikor mán megsürüsödtek az ereim, a guta kezdett környékezni... S nyomást éreztem a fejemben, az én hortobágyi jó csikós felebarátaim mindig ütöttek egy-két léket a koponyámon és így szép csendesen elfolyt a felesleges sűrű vérem... No, való igaz, hogy én is leginkább szakítottam a kobakjokon egy-két alapos eresztést, mert a hortobágyi kúra mán ilyen vólt... Minden botnak két vége vólt !

A hortobágyi betyárvásár

hortobágyi pusztán már régente is tartottak vásárokat. „Futó-", vagy másként „betyárvásárok"-nak nevezték. Esztendőnként, pünkösdre következő szerdán reggel kezdődött ez a betyár-vásár. Ilyenkor az ország minden részéből a Hortobágyra szállingóztak a kupecek. Voltaképpen már hétfőtől gyöszmékeltek a kupecek és egyéb vásárosok. Gulyától gulyához, ménestől méneshez vándoroltak. Melyiknek milyen és mennyi jószágra volt szüksége, aszerint szemlélődött, tudakolódzott a pásztortanyáknál. A gazdák ugyanis előre meghagyták a „számadó"-nak, hogy mely állatjaik és milyen árért eladók? A már tájékozódott kupecek szerdán este azután kocsikon meglepték a pásztortanyákat. A helyszínen csináltak vásárt az időközben kiérkezett gazdákkal. Az alkut, a fizetést, az áldomást a pásztortanyán ejtették meg. Csütörtökön reggelre ötven csomóba szétszaggattak egy-egy gulyát. Külön-külön kiverték a gazdák eladásra szánt jószágait. A hortobágyi fogadóhoz csupán a lovakat hajtották fel. Ez a lóvásár déli tizenkét óráig tartott. Amely ló délig el nem kelt, visszaterelték a méneshez.

A pásztorságnak ünnepje volt az ilyen betyár-vásár. Gulyáknál, méneseknél csupán a nélkülözhetetlen őrizők maradtak vissza. A többiek, a megtisztálkodott és kiöltözött számadók és bojtárok, a hortobágyi nagyfogadóban ricsajkodtak. Muzsikaszóval ülték a mulatságot. Pajkos tréfáktól, szilaj káromkodásoktól zajgott a csárda. A boritaltól rég szunnyadó haragok is újból fellobbantak. Gyakortább botra kaptak az emberek.

— Ne a lábaszárát üsd! — kurjantással buzdították egymást. A hortobágyi betyár-vásáron nem egy nyalka pásztornak lék szakadt a koponyáján. Bár ilyenkor a tekintetes mezőrendőrkapitány úr is a fogadóban tanyázott a többi nagyérdemű csendbiztos és állatorvos uram-

mal, nem igen avatkoztak bele a csete-patéba. Hiszen tudták, hogy az ilyen mérkőzők nem mennek panaszra. Már pedig, ahol panaszos nincsen, oda bíró sem kell. Egyébként az volt a Hortobágyon szokásos eljárás, aki kikapott, másik vásárkor a kölcsönt visszafizette — botvéggel. Veszedelmesebb kavarodáskor maguk az öregebb pásztorok riogatták szét a „gyerekeket"...

*

Tar Gazsi harminc-negyven esztendővel híres bojtár volt a Hortobágyon. Nemcsak derék termetével, bátor lelkével is kitünt Gazsi. Fokosos botjával három legénynek kiállott egyszerre, de mivel ismerte a kezejárását, józan fővel került minden összecsapást... Vagy harminc esztendővel ezelőtt, a sikerült betyár-vásár után, estendet leginkább a fiatalok maradtak együtt a csárdában. Tar Gazsi és a két gulyás Kovács-fiú is ott ragadtak. A Kovácsok régtől horgoltak Gazsira, beszéd közben most is vagdosták a csikóst... Gazsit félre hívta Dely Mátyás, a hortobágyi orvos:

— Fiam, te még józan vagy! Menj hát haza! Ez a két bolond, úgy látom, beléd akar kötni! Pedig te volnál az okosabb, hagyd hát itt őket köszönetlenül!

— Csakis a tekintetes orvos úr szavát megbecsülve, elmegyek! — Felelte Tar Gáspár önérzetesen. — Amúgy azonban nem hátrálok én még meg ilyen két komától!

— Tudom, tudom, Gazsi fiam! Én magam is embernek esmérlek tégedet! — Az állatorvos, miután így elejét vette a véres verekedésnek, megnyugodva visszament az úri ivóba. Az egyik Kovács, a Miska, ám megorrolta Gazsi távozását és amikor már lován ült Gazsi, Miska úgy vágta tarkón, hogy a csikós lefordult a lováról... Gazsi ugyan lefordult, de nem esett el, sőt a kápa mellől menten előrántotta botját... Miska megugrott előle... Gazsi mégcsak rossz szót sem kiáltott utána. Zsebbéli kendőjével körülkötötte véres fejét. Nyeregbe ült. Nekivágott a pusztának...

Többen látták ezt a vaktában ejtett orvtámadást s nem maradt annyiban. Amikor Kovács Miska ugyanis időmultán, újból besomfordált az ivóba, a pásztorlegények közül kettő elmarkolta a kezét, a harmadik hátulról rugott nagyot Miskán... Kilökték a korcsma elé... Miska sem szólt semmit, hanem cimboráitól meggyalázva, megutálva, lóra ült, búsan elkocogott a pusztába...

*

A debreceni mezőrendőrkapitány úr új ember volt a Hortobágyon. Nem ismerte a hortobágyi pásztorszokásokat. Felettébb felbosszankodott a Miska fiú komisz orvtámadásán. Az állatorvost kezdte firtatni:

— Az orvos úr legjobban ismeri ezeket; hát mondja meg nekem, hogy mi bajok volt ezeknek? Miből s miként támadt ez? — Dely Mátyás, az öreg orvos, ha beszédjével nem használhatott, mindig bölcsebbnek tartotta a hallgatást, kurtán felelte: — Ők tudják! — A mezőrendőrkapitányt izgatta az eset. Most már a Miska testvérét vonta kérdőre:

— Miért volt ez, fiam?

— Ők tudják! — Ennél többet a gulyáslegényből sem tudott kiszorítani a kapitány. Ekkor még inkább felindult, s ingerülten mondta Delynek: — Orvos úr, én befogatok!... Gyerünk Tar Gazsihoz! — Tar Gazsit a pásztortanyán találták. Éppen hidegvízzel borogatta fejét. A kapitány szánakozón puhatolódzott tőle:

— Fiam, ez csakugyan csúnya dolog volt. Node nem is viszi el szárazon az a kapcabetyár!... Példásan megbüntetem... Hanem mégis mondd meg már, Gazsi fiam, hogy miért volt ez? — Gazsi elmosolyodott:

— Tekintetes uram, azt ü tudja! — A mezőrendőrkapitány megrőkönyödötten pislantott az orvosra, mindamellett megismételte a kérdést:

— Hogy mondtad, Gazsi fiam?

— Hát én bizony csak amondó vagyok, hogy ü tudja azt, de még jobban is megfogja tudni!... S kár a tekintetes uram fáradtságáért. Közöttünk való dolog ez... Történt már máskor is ilyen eset a hortobágyi betyárvásáron. Bizonnyal ezentúl is megesik még itt az ilyesféle kutyálkodás! — A kapitány felfortyant:

— Furcsa beszéd ez, Gazsi!... Annyit mondok rá, hogy én pedig mégis megbüntetem azt az akasztófáravalót!

— Ahogy jobbnak látja, tekintetes uram! — Gazsi csendes megnyugvással felelte. — Azt azonban várhatják az urak, hogy én panaszt tegyek ilyen haszontalanságért!...

Dely Mátyás, az orvos, magában nevette a kapitányt... Mint új ember, tanulhatott valamit a hortobágyi pásztorszokásokból. Megtanulhatta az ősi pásztortörvényt, mely nemcsak azon alapult: „ne szólj szám, nem fájul meg a fejed", hanem, hogy: „ha a fejed fáj is, fogd be a szádat, mert a maga dolgát mindenki legjobban tudja."

Samassa érsek a Hortobágyon

már akkor éveire öreg, lelkében friss és bölcs Samassa József egri érsek, az egyik legnagyobb, legmagyarabb püspöki egyházmegyének főpásztora Szabolcs és Hajdú vármegyei egyházaiban, az 1878-ik tavaszán bérmaútra indult. E körutazás során jutott el a hajdúsági Egyekre, ahol a székelyeredetű, volt szemináriumi nagytudású tanár, Kiss Sándor esperes-plébános paposkodott. Jóságos, vendégszerető, páratlan hazafiasságú és bármely felekezethez tartozó tisztes magyartestvérét megbecsülni, megkülönböztetés nélkül segíteni tudó lelkész volt az öreg Kiss Sándor. Amellett, hogy bölcs öreg fejével a jótréfának, a jóétvágyú cimboraságnak, a szép magyar nótának, türhető cigánymuzsikának, a „krajcáros ferblinek" megértő, vídám barátja volt, dús jövedelmeinek legnagyobb részét a szegények gyámolítására áldozta... Nem firtatta, hogy ki milyen felekezetű ?... Minden délben annyit főzetett, hogy abból a helyi szegény betegeknek is mindig jutott... Ennek dacára olyan szigorúan fogta híveit, hogy amikor a prédikáló székből hívei gyarlóságát, sőt az előljáróságot nagyon megostorozta és azok tüntetőleg ott hagyták a templomot, belülről bekulcsoltatta utánok a templomot, nehogy — valamelyik meggondolva magát — visszatérhessen arra az istentiszteletre...

Ez az öreg magyar pap és Póka István, az egri főkáptalan nagyszerű magyar jószágfelügyelője Dely Mátyás hortobágyi állatorvossal és a büszke, vastagnyakú debreceni kálvinista magyar Medgyaszay Sámuel hortobágyi biztossal egyetértve, megbeszélték, hogyha majd az érsek Egyekről a Hortobágy hídján és híres pusztáján át Balmazújvárosra kocsizik, a Hortobágyon is legyen valamilyen meglepő, magyaros fogadtatás. Az illő pusztai fogadtatás és a csárdában való ellátás főrendezésével a fürge, ötletes

Dely Mátyást bízták meg. Dely, az érsek érkezésének napján, már a kora reggeli időben a csárdához rendelte a puszta minden rendű, rangú, fajtájú, a nyájnál nélkülözhető pásztorát. A juhászok a feleségüket is elhozták... A fejésnél zsendicét főzni, gomolyát, sajtot készíteni ugyanis az asszonynép, a juhászszámadó felesége is kint tartózkodik a pusztán... De, eljöttek az ohati tanyákról a cselédek is az asszonyaikkal, a gyermekeikkel, úgyhogy igen nagyszámú és felettébb tarka volt az egri érseket váró pusztai tömeg. Az öreg tekintélyes, komoly Medgyaszay Sámuel mátai biztos, a Simonffy Imre nagyságos polgármester úr gyermekkori kispajtása, majd későbbi honvédtiszt bajtársa, elgondolkozva pedergette a szép, tömött bajuszát; majd odaszólt Delynek:

— Matyi öcsém, ahogy én ezt az iskolázatlan pusztai népet nézem, lészen máma itt olyan ordítozás, hogy nemcsak az öreg Samassa érsek nagyurunknak, hanem még az égnek is bedugul a füle... Valami rendet kéne csinálni ezek között!...

— Az is meglészen, Samu bátyám! — Felelte a csókaszemű, Mátyás-király-orrú, alig nehány tucat verhenyeges szőrszál bajuszú és szakállú orvos, akiről, mióta a Hortobággyal szomszédos Nagyiványon a virágvasárnapi és a nagypénteki „passzió" éneklésekor a Krisztus szerepét énekelte, egy igen eredeti mondás fennmaradt. Ha valakinek ugyanis veresfejű gyermeke született azon a tájon, azt mondták felőle: „Ez is olyan csunya, veres lesz, mint a nagyiványi Krisztus!" A kissé szétálló fülű, zsinóros atillás, zsinóros csizmanadrágos veres óriás most hát kiállott a csárdaház tornácára.

— Héj!... Emberek!... Asszonyi állatok! — Messzehangzó szóval összekurjantotta a széledező sokaságot, amelybe elegyültek számosan hegyes bajuszú, termetes pocakú debreceni civisek is. — Ide! Ide!... Mind körébem! — Majd, mikor már jól összeverődtek, így folytatta. — Atyámfiai az Úrban!... Azt bizonyosan maguktól is tudják kendtek, hogy minden dolog úgy szép, ha rendben megy... Tehát vegyétek tudomásul, hogy az ostoba, haszontalan lárma az öreg érsek úr jelenlétében nem illik... Igaz ugyan, hogy a Hortobágy inkább a barmairól híres, de mi most mutassuk meg őkegyelmességének, hogy a Hortobágyon az emberek is rendesek... Annak okáért ne mindenki a maga tetszése szerint ordítson, bőgjön, éljenezzen, hanem rajtam legyen a szemetek... És csak akkor kiáltsatok és éljenezzetek, amikor én majd a

jobb kezemmel — így ni! — az államhoz, ha volna... A szakállamhoz nyulok...

— Helyes! Helyes!... Megértettük tekintetes uramat! — Egyértelműleg felkiáltott a hortobágyi nép.

— No, ha helyes!... Akkor próbáljuk meg!...

— Matyi öcsém, ezt jól kifundáltad? — Öreg Medgyaszay Sámuel úr már előre helyeslőn szólott. — Dely a tömeget a vendéglőtől jó távol állította fel, majd a tornáclépcsőről elkurjantotta magát:

— Uraim! Medgyaszay Sámuel urat az Isten éltesse! — Mindjárt a szakállához is nyult s mintha csak egyetlen karikásostorral cserdített volna valamely óriási kéz, ostorcsapó csattanásaszerűleg, hatalmasan felharsogtak:

— Éljen! — Az éljenzést vagy tízszer megismételtette ugyanilyeténképpen Dely... Amikor már vagy tizenegyedikszer az állához nyult, Medgyaszay Sámuel úr kijött a sodrából, mérgesen az orvosra ripakodott:

— Matyi, te!... Elég legyen már!... Ha még egyszer megemeled a kezedet, úgy hókon váglak ezzel a bottal, hogy az a huncut lelked mindjárt Szent Péterhez megy kukorékoló kakasnak! — Az orvos, mintha nem hallotta volna a mérges megjegyzést, jámborképpel a nekiveresedett öreg tekintetes úrhoz fordult:

— Ugy-e, kedves Samu bátyám, bevált a próba?

— De, ami sok, mégis sok, az ebugattát! — Medgyaszay Sámuel még mindig dörzsölte a füle tövét. — Hénnye, de rutul ordíttattad őket... Különösen ez a veszekedett vászonnépség visítozott úgy, mintha akárcsak az urukat herélted volna!...

— Emberek!... Így csináljátok majd, ha majd az öreg egri érsek úr nagyméltóságával szembe kerülünk is, hogy jó véleménnyel távozzék innét... Megértették?!

— Megértettük! — Kiáltották, de az orvos ekkor már nem mert hozzányulni az állához; mert Medgyaszay Sámuel úr mérgesen forgatta a szemét s a görbe botját jelentősen suhogtatta.

*

A síkpusztán a csárdánál messze kimagaslik a Hortobágy-folyón át épített, közel negyven méter hosszú, kilenclábú magas hortobágyi kőhíd. A debreceniek hagyománya szerint tejjel oltották be azt a meszet, azt a homokos „maltert", amellyel ez a csodaszép, nagy, magas pusztai híd felépült... A gyönyörű májusi napon, hogy Újvárost elérje, Samassa érseknek is ezen a hídon kellett

átkocsizni... Dely Mátyás a csárdafelőli menedékes részen jó csapat bandériumot összeállított a puszta őseredeti pásztorjaiból. A gulyásszámadók hófehér borjúszájú ingben, gatyában pompáztak a füredi nyereggel rakott nyerges lovukon. A csikósok hátilován már nem volt nyereg. Ezek a bronzszínü marcona emberek vállukon a karikásostorral, kék ing, kék gatyában, pitykés mellényben „szőriről" ülték meg a lovat. Hat cifraszűrös juhászbojtár a kampós juhászbottal hat kiválasztott remek csődörszamáron sorakozott a társasághoz, amelynek tarkaságát a három debreceni díszruhás, városi lovaspandur kardos, karabélyos alakja is festőiesen színezte... A csapatot eltakarta a négyméterrel magasabb széles hídfő... Mikor az érsek négylovas hintója a hosszú kocsisor-kísérettel a hídra ért, az emeletes híd legközepén az öles termetű, fekete magyarruhás, serényes hosszú hajú Dely Mátyás orvos állott egyedül, mint valami szobor... Az érseki hintó kényes lovai már ettől a titokzatos alaktól visszatorpantak... Meg is kellett állaniok, mert mikor közelebb értek, a fekete magyarruhás hosszú alak, két karját kitárottan az égnek emelte... Az egyik kezében valami nagy fehér kendőfélét is meglobogtatott. Ekkor támadt csak igazán nagy izgalom. Az öreg Samassa érsek meglepődésében valósággal hátrahanyatlott a kocsiülésbe... Ez a kendőlobogtatás jeladásféle lehetett ... A csárda előtti mély hajlatból fehérgatyás gulyások, kékinges csikósok, csörömpölő kardos pandurok marcona lovashada száguldott a hídra, tőlük telhetőleg iparkodtak utánok a nagyfülü, tergenyés szamarokon a juhászok is... Amikor a különös tömeg a fekete atillás ember közelébe érkezett, mintha leszegezték volna őket. Megállottak. A serényes óriás jobbkezét háromszor az állához emelte :

— Éljen Samassa nagyurunk ! — kiáltására zendült olyan csattogó, harsogó éljen, mintha csak egyetlen óriási szájból harsantak volna ki a szörnyű erős, éles hanghullámok.

— Éljen ! ! !... Éljen ! ! ! ... Éljen ! ! ! ! — A lovasok a serényes ember másik intésére útat nyitottak a cifraszűrös juhászoktól nyergelt hat tergenyés szamárnak s bárhogy prüszköltek, toporzékoltak az érseki hintó kényes lovai, a juhászok jobbról-balról a hintó mellé húzódtak. A hosszúlábú óriás meg a hintó bakjába kapaszkodott félkézzel... A pusztai lovasok elől katonásan megfordultak és a Dely Mátyás „indulj" szavára, mert Dely volt a feketeatillás alak, — megindultak lefelé a hídon a csárdához...

Itt újból „hátra arcot" csinált a pásztorok lovas bandériuma, Dely nehányszor ismét állához emelte kezét és, mint egyetlen érctorokból, csakúgy csattogott, harsogott ismét a messzezengő éltetés. Most már a csárda elé gyűlt emberek és asszonyok is együtt ordították:

— Éljen!!... Éljen!!!... Éljen Samassa!!!! — A fekete atillás, titokzatos pusztai ember az érsekhez fordult:

— Kegyelmes uram!... Ez a lovashad és az amarrébb gyülekezett gyalogos népség a pusztaság hódoló népe! — Az orvos kézemelintésére ismét felkurjantottak a hortobágyiak:

— Éljen, Samassa nagyurunk! — Az orvos tovább folytatta:

— Kegyelmes uram, itten az ősi szokás és nemes debreceni magisztrátus által századokkal ezelőtt hozott statumok szerint parasztnak, zsidónak hídvámot kell fizetni!.... Azonban a királyi emberek, nemesek, mágnások, főpapok megválthatják magokat azzal, hahogy a fogadóba betérnek egy pohár bor kiürítésére??? Méltóztassék választani?! — Samassa mosolyogva nyujtotta kezét az előtte ismeretlennek s mosolyogva visszafordult kísérőihez:

— Uraim!... Szép az ősi törvény!... Mostan tehát engedelmeskedjünk neki!... Menjünk be a csárdába!... Megvallom, hogy örömmel is cselekszem, mert kissé megéheztem, megszomjúhoztam! — Amikor leszállott a hintóból, a kocsisokhoz fordult: — Ti pedig fogjatok ki! Kössetek be az állásba... Tartsuk meg ebben is őseinknek a szép szokását, hogy míg a gazda a csárdában mulat, lovai az állásban egyék meg a zabot! — Az érsek mindjárt elindult befelé. Úgy déltájt járhatott az idő. Amikor Dely látta, hogy az ismerős papok közül senki sem mutatja be, fejét meghajtva, magától az érsek elé lépett:

— Kegyelmes uram!... Engedje meg, hogy miután ez a megszentelt, ismerős fekete sereg nem mutatott be, magamtól bemutatkozzam... Dely Mátyás, nemes Debrecen város hortobágyi állatorvosa vagyok...

— És rugott barát! — Dely fiatal korában a minorita-rendben újonckodott, de még felszenteltetése előtt kilépett a kolostorból, az öreg Kiss Sándor, az egyeki esperes-plébános most éppen erre célozott... Az érsek mosolyogva nyujtotta kezét, nevetve így szólt:

— Urak!... Ez az orvos úr most kifogott rajtam... Én ugyanis olyan ember vagyok, hogy ha valakivel egyszer

beszéltem, mindjárt megtudom állapítani, hogy milyen vallású... S ha most az egyeki esperes úr nem szól, az orvos urat beszédje, modora, megjelenése, öltözete után inkább kálvinista rektornak gondoltam volna, mint, hm, rugott barátnak! — Mindenki jóízűt nevetett, az érsek azonban nem felejtette a szíves meghívást: — Uraim! — Szólt. — Tegyünk eleget a törvénynek!... Menjünk be tehát mindnyájan!

*

Odabent a csárdában dúsan terített asztalok várták az érkezőket. Az egyeki plébános is sok minden jó hidegsült falatot, tésztát, bort, ásványvizeket kiküldött, de a kálvinista Medgyaszay Sámuel hortobágyi biztos s Dely Mátyás orvosék is a malac, bárány, borjú, szárnyassültekről, az édesszájúaknak való tésztasüteményekről oly' bőségesen, változatosan gondoskodtak, hogy nemcsak az egri érsek, hanem a római pápa is gyönyörűségét találhatta volna ebben a gazdag magyar felterítésben... Az érsek, mielőtt a számára fenntartott külön asztalhoz leült volna, kedves arcú, fiatal titkárához fordult, akiből lett későbbi utóda, Szmrecsányi érsek-püspök.

— Fiam, a pásztornépről, a kocsisokról is gondoskodjatok! — Csak ezután foglalt helyet. A nagyprépostján kívül Dely orvost, Debrecen városnak a Hortobágyon első hivatalos emberét: Medgyaszay Sámuel urat is maga közelébe ültette. Nagy érdeklődéssel hallgatta a hortobágyi urak előadását a puszta pásztor életéről. Közben megjegyezte:

— A hivatásom legszebb feladatának én is azt tartom, hogy a népet, az én drága magyar nemzetemet szeretettel gondozzam... Mondja is meg az orvos úr a pásztorainak, hogy ezt a hortobágyi fogadtatást soha nem felejtem... Ilyenben püspöknek része bizonyosan nem volt! — Még inkább meghatotta, megkapta az öreg érseknek máskülönben oly' erős lelkét Dely Mátyásnak az a hiradása, hogy a Hortobágyon és Debrecen város Ohatpusztai két tanyáján a pásztoroknak és a cselédségnek a gyermekei százszámra, mint a gomba, iskolázatlanul nőnek fel...

— Hozzá, ezeknek nagyobbik része katólikus! — Samassa darab-ideig a hallottak felől elgondolkozott, majd az orvosra szegezte lelkig ható éles, komoly tekintetét:

— Nékem nincs szerencsém ismerni a nemes királyi

városnak polgármesterét és tanácsbéli urait, de a hortobágyi tisztjeiről, a hortobágyi pásztornépéről ítélve, csakis derék, nagyon kiváló magyar úriemberek lehetnek, azért midőn megköszönöm, nagyon megköszönöm az orvos úrnak a pusztai nép iskolázatlanságára vonatkozó figyelmeztetését, a polgármester úrhoz egy névjegyet és egy üzenetet is küldök! — Az érsek a kivett névjegyre mindjárt fel is írt pár sort. — Vegye, vigye és adja át ezt, kérem, Debrecen város nagyságos polgármesterének azzal a tiszteletteljes kijelentésemmel és üdvözletemmel, hogy, ha Debrecen város tekintetes tanácsa két év alatt mind a két tanyáján iskolát nem építtet, én építtetem fel az ohati iskolákat... Bár aliglan hiszem, hogy erre sor kerüljön ?! — Samassa érsek az ő hitében nem csalódott... A pár soros névjegye és üzenete — a pusztai csárdából — bűvös erővel hatott. Debrecen város büszke kálvinista tanácsa, az iskoláknak áldozatkész pártfogója, az érsektől meghatározott két esztendőt sem várta ki, jóval hamarébb felépítették és azóta a Hortobágyon — kitűnő tanerőkkel — a magyar pusztai nép művelésére áldásosan működik az Ohat-pusztai két népiskola.

*

Az érseket — a kiadós uzsonna után — egészen a Hortobágy-puszta árkáig kísérték Dely Mátyás orvosék. Kocsin, lovon követték a hintó-sort. Három csikósbojtár közben a pandur és betyár-játékot mutatta be a főpásztornak. A nyeregnélküli lovaikon különféle fogásokat mutattak be. Az öreg érsek elámult gyönyörűséggel nézte kiváltképpen a gyorsfordulatú betyárkergetést. A két pandurt játszó csikós végül elfogta a harmadik cimborát a határároknál. A lóról leszállították, a nyakába kötőféket vetettek és gyalogszeresen kísérték az érseki hintóhoz.

— Mi ez, orvos úr ? — Az érsek annyira elmerült a csikósok gyönyörű lovasjátékán, hogy csak a határároknál vette észre az árkon túl csoportosult újvárosi lovas és kocsikon üldögélő küldöttséget.

— Eddig tartott a Hortobágy, kegyelmes uram! Most el kell válnunk... Fogadja hálás köszönetünket! — mondotta az orvos. Ekkorra a három csikósbojtár is a hintóhoz érkezett. A gyalogosan kísért, a volt-betyár csikós váratlanul közbeszólt:

— Nagyméltóságú uram! Tiszta szívünkből köszönjük a látogatását. Hozza az Isten többször is közénk!... Éljen sokáig! — Az érsek mosolyogva kezet nyújtott a

hajadonfejű, takaros szép bojtárnak, aki illedelmesen megcsókolta a főpásztor kezét.

— Fiaim! — Szólt megindultan Samassa. — Sajnálom, hogy már ilyen hamar válnom kell tőletek... Búcsúzásul annyit mondok, hogy kövessétek mindnyájan és mindenben valláskülönbség nélkül a ti becsületes, derék, vallásos orvosotoknak, Dely Mátyásnak a példáját... Legyetek Istenfélő, igazi fiai ennek a mi szép Magyarhazánknak! — Miközben az érseki titkár a hortobágyi orvosnak több tízforintos bankót átadott a pásztorok megvendégelésére, az öreg érsek a betyár-szerepet oly' ügyesen eljátszott csikóslegényhez fordult: — Fiam, ha kedved volna, megfogadlak huszáromnak?

— Kegyelmes érsek úr!... Köszönöm a hozzám való jóindulatját... Ha van ménese Kegyelmességednek, elmegyek, de csikósnál más egyéb én nem akarok lenni!...

— Az Isten áldjon, gyermekeim! — Az öreg egri érsek még túl a határon is visszafordult és mosolyogva úgy búcsúzkodott a hamar megszeretett hortobágyiaktól.

A Dely Mátyás tánca

A debreceni régi diákélethez nincsen fogható... Patak, Pápa, Eperjes mind csak kis faluhely a nagy behemóttestű, irtózatos nagy Debrecenhez. Amazokon a helyeken tizenöt-húsz utcán s alig több kocsmában zajlott végig, hullámzott széjjel a kollégiumon kívüli diákélet. Debrecen, ám magában olyan óriási diákbirodalom volt, hogy csupán egyedül a nyugati része tizenhárom városból és hatvan utcából állott... A diák itt bizony kijátszogathatta magát. S ha szilaj csikóként tombolva, utra kerekedett, nem ütközött uton-utfélen mindjárt professzori vaskalapba... Fogadó, vendéglő, kocsma, csapszék, polgári borkimérés volt itt talán legalább ezer is? A muzsikus cigányok száz bandája meg elég sem volt, amikor a „nagyvásárok" alkalmából tizenhét vármegyéből összeverődött Debrecenben a vendég. A legszentebb diákok hírében a teológusok állottak, pedig a tiszteletes atyafiak szentségének osztályozásáról a legjellemzőbb nyilatkozatot tapasztalt öreg professzoruk, a héber-nyelvtudománynak nagytiszteletű tanára pattogtatta el felőlük: — Tiszteletes uramöcsémék is jobban szeretik a zsidónét, mint a zsidót!...

Hát, ha már a szenthivatású teológus atyafiakról ilyen volt a hivatalos vélekedés, a világias pogány jogász családról ugyan mi szebbet, mi jobbat lehetne mondani?! A mindenkori jogászbálok fényével, sikerével csupán a híres debreceni gazdászok farsangi mulatsága vetekedett. Ezeket már éppenséggel nem is kötötték a kollégiumi ősregulák. Abban a meleg magyar mulatozásokhoz száz alkalmat nyujtó gazdag, bőséges nagyvárosban a gazdászok voltak az igazi szabadlegények... Némelyik öreg fiú bizony a fülére csavarinthatta volna a bajuszát. Az igazgató-tanár, Békési László, Szűcs Mihály s a többi gazdasági tanár uraimék szállás-kosztra is vállaltak belőlük...

A poharat akárhányszor összekoccintották velük, mert a jóbort szerették mindkét részről. A legtöbb kardpárbajt és verekedést a gazdászok csinálták. A csárdást náluk délcegebben senki nem táncolta. Majd minden éjszaka a Magyariék, Rácz Károly muzsikájával hódoltak az „ideáljaik" ablaka alatt:

A legszebb lány Lengyel Ilka,
De, mégis szebb Orosz Ida . . .

Ekkortájt ilyen drága, kedves diáknóták járták Nagy-Debrecenben... Sokszor bizony három napig eltartott egy-egy éjszaka... Mindamellett nem tud a krónikás olyan esetet, hogy például debreceni gazdász a szép leány oldalán elszunyókált volna... Az ilyenfajtájú gazdász legényekből írták alá s küldték vagy harmincan Dely Mátyás hortobágyi állatorvosnak — az 1880-as évek elején — a következő levelet: „Kedves Matyi Bátyánk! Szerdán esetefelé tanulmányútra a Hortobágyra érkezünk. Otthon legyen kigyelmed!"

*

Az egyik júniusi napnak verőfényes délutánján csakugyan megérkeztek a daloló gazdászok. Nevetve, kacagva ugrándoztak le az ekhós (ernyős) debreceni civis-szekerekről... Dely már várta őket — otthon, vagyis a hortobágyi nagycsárdánál... A rózsás kedvű Berti-gyerek ugrott elsőnek az orvoshoz:

— Matyi bátyám! Megérkeztünk!

— Látom! — hangzott a hortobágyi „fogadjisten". Már ekkorra a gazdászfiúk körülkanyarították Delyt. Mindegyik előbb akart kezetszorítani vele, az orvos tehát újból megszólalt: — No, fiúk! Meddig maradtok? Mi a tervetek? — Most meg a Jancsi állott elő:

— Matyi bátyánk! Az első, hogy jól mulassunk... A második, hogy vígan mulassunk!... A harmadik, hogy ha már jól mulattunk és berugtunk, a többi a tanár úr gondja!

— No, ha így van, édes fiam... Isten hozott benneteket!... Utánam!... Be a csárdába!... Van-e, aki szomjas közületek?... Aki pedig az, emelje fel az újját! — Valamennyi felemelte egy vékonyka, cingár, csupaszképű legényke kivételével...

— Hénnye, az anyád ponciusát, te elrugaszkodott kis cipcer! — Egy tenyeres, talpas, markos, hatalmas

termetű fickó derékonkapta s a levegőbe emelte kis Frici barátját, — Matyi bátyánk!... Így repül a német! — De, azután szép csendesen a földre tette... A szepegő legényke is megszólalt tört magyarsággal: — Most már tudom, hogy igyunk lesz! — Lett is ivás hamar. Bőségesen. A csárdabeli két szép lány alig győzte hordani a bort. A fiúk meg bizony szívesen kapkodtak a lányokhoz, mint a játékos kandurmacskák... A mulatság a kezdetnél hangosan, pajkosan indult... Mire a tanár úr megérkezett, tekintetes Csáky Gergely városi gazdasági szenátor úrral, a vacsora elkészült. Csak míg ettek, hallgatott a szilaj legénytársaság, mert azután az ilyenkor szokásos felköszöntőkre is sorkerült.

— Tyüh! Ereszd a hajam! — felkiáltással kirugták maguk alól a széket. A nádudvari cigányok műve volt ez. Amikor a négy darab muzsikus cigány rárántotta, aprajanagyja táncba ugrott... A csárdabeli két szép lánynak hat legény is jutott egyszerre... Még a javakorbeli, de még mindig mutatós csárdásnét sem hagyták szárazon a csárdásgazda bosszúságára; mert ilyeténképpen az egész kiszolgálás terhe reámaradt. Másrészt meg — szó köztünk maradjon! — a legféltettebb jószága mégis csak a kedves életetársa volt... A tanár úr és a szenátor úr szökését — úgy este tizenegy óratájt — ugyan senki észre nem vette. A tanár úr az észrevétlen távozásnál odasugott Delynek: — Matyi bácsi! Csak a kis németre vigyázzék, kérem... Nehogy a többiek berugassák! — Elkésett figyelmeztetés volt ez... Az orvos nemsokára fekvőre vitette az elázott fiút. Vetkőzetlen helyezték az ágyra a Fricit... Most, hogy a szenátor úrék és a többi érdemes marhatartó civis-uraimék elfüstölögtek, Dely Mátyás is a fiatalsághoz ült. A nádudvari cigány ekkor már hatfelé húzta...

— Éljen Matyi bácsi! Éljen Matyi bácsi! Éljen Matyi bácsi! — A legmagasabb hangon acsarkándozni kezdtek.

— Ácsi! Gyerekek! — Szólt az orvos. — Most, hogy magunkba maradtunk....

— Dehogy is maradtunk magunkba, Matyi bácsi! — Berti közbevágott. — Hisz itt van köztünk a két Erzsók is!...

— Jól van, no! A nevednapján bomolj meg... Amint látom, a két Erzsi is szívesen szöknék közületek, ha tudna... Mert a jóból se jó, ha sok... Ti pedig, ebugatták, mind a legeslegközelükben akartok lenni...

Ámde sebaj !...., Majd kiheverik, amíg ismét kijöttök.

— Éljen Matyi bácsi ! — Lelkesen harsogták a pajkos legények.

*

— No, fiúk !... Eddig még nem volt időnk az ismerkedésre... Hát, most már ismerkedjünk !... Hogy melyikőtök milyen névről ért ?... Gyertek elém sorban parolára... Hadd lássalak szemtől-szembe bennőtöket !... Hadd mustráljalak végig mindnyájatokat ! — Megkezdődött a felvonulás. Utoljára az a tenyeres, talpas, erős termetű maradt, aki a kis németkét felemelte... Merészen az orvos elé állott.

— Itt vagyok hát én is Matyi bácsi ! Jakab a nevem... Zsidógyerek vagyok !

— Isten hozott Ábrahámnak, Izsáknak, Jákób őseidnek az unokája... Ilyenek lehettek a híres Makkabeusok ! Csapj a tenyerembe, fiam !

— Szabad-e úgy, amint az Matyi bátyámat megilleti ?

— Szabad, fiam ! — Olyant csapott az óriás hortobágyi orvos szétterpesztett tenyerébe, hogy a kisnémetnek éppen elég lett volna lélekváltság-csengő hangjául... Az orvos nem szólt rá semmit, hanem úgy megszorította Jakabnak a kezefejét, hogy más legény „Jézus-Máriát" kiáltott volna. Jakab meg sem szisszent, inkább az orvos szeme közé mosolygott :

— Szabad nekem is ?

— Szabad, öcsém !... Sőt, nemcsak szabad, hanem az illendőség is úgy hozza magával ! — Jakab kellőképpen visszaszorította az orvos kézfogását... A többiek hallgatva nézték a csendes mérkőzést. Majd egymás kezét elbocsátva, megkérdezte az orvos : — Öcsém, mit gondolsz ? Melyikünk karja birná jobban ?

— Nem tudom, Matyi bácsi, de ha megengedi ? Próbáljuk meg... — Az asztalról felhajtották az abroszt. Jakab az asztalnak egyik, az orvos másik oldalára állott... Az asztal közepére tették az összeszorított kézfejüket és kezdődött a mérkőzés. A hatalmas orvosnak nem kis erejébe és ügyességébe került, míg a Jakab kezét le tudta tolni az asztalról... Nosza, lett erre nagy öröm és hujjongás a fiatalság körében. (Később az orvos azt is megtudta, hogy a rendkívüli nagyerejében elbizakodott Jakab sok borsot tört már a keresztyén társai orra alá.) A kitörő örömnek Berti adott szavakat :

— Matyi bátyánk!... Kedves Matyi bátyánk!... Mindnyájan nagyon örülünk, hogy megalázta ezt a kevély Jakabot... De, büszkélkedik ez még mással is...

— Ugyan már mire olyan büszke?

— Arra... Hogy, ha ezt egy igen nagy hordó tokaji borba fojtanák, a lelke akkor is józanon menne az Ábrahám kebelébe!... Matyi bácsi! Kedves Matyi bátyánk!... Hacsak lehet, nagyon szeretnénk, ha ebből is kipróbálná Jakabot?

Jakab nem szólt rá semmit. A hortobágyi orvos is gondolkozóba esett... Tartott a szégyentől, hogy végül majd jómaga bukik az asztal alá, ami pedig világraszóló csúfság lett volna... Ámde, mikor észrevette Jakab arcán a diadalmaskodást sejtető, némileg már kihívó mosolyt, megfogta a tenyeres-talpas fiatalember kezét:

— No, fiam, akarod-e te is? — Jakab büszkén rávágta:

— Mán hogyne akarnám!

— Erzsi! — Kiáltotta az orvos.

— Parancsoljon uram-atyám!

— Hozzatok ide tíz üveg visontai bort a legjavából... Te pedig, Jakab öcsém, telepedj mellém... Tik is foglaljatok helyet mindnyájan... Ne kíméljétek a kocsmárost... Igyatok ti is!... Azután pedig figyeljétek meg jól ezt a hortobágyi mérkőzést... Az egyiknek az asztal alá kell kerülni!... Neked, Jakab öcsém, annyit mondok, hogy a mi ivásunk futóbetyár módjára történik... A vastagnyakú üvegből egy egésszel fenékig egyhúzásra... — A tíz üveg piros bor megérkezett... — Itt van, Jakab! — Szólt az orvos. — Látod, egyforma színű, de magadban gondolhatod azt is, hogy nem egyforma erejű... Válasz ki hát öt üveget... A másik öt nekem marad... Mivel pedig a házigazda én vagyok, nekem illik elöljárni jópéldával... Amikor tehát rádköszöntöm az üveget, neked is kötelességed fenékig kiinni a magad porcióját.

— Úgy lészen! — felelte Jakab.

— Áldás, békesség! — Az orvos felvette s az áldomás mondás után behajtotta az első üveget. Mindjárt reá a másodikat emelte fel, három perc multán a harmadikat... Öt perc mulva a negyedikre került a sor. Ekkor már erősen látszott a Jakab arcán, hogy fejébe szökött a bor gőze. Akadozó nyelvvel megszólalt:

— Matyi bácsi... Így hamar elfogy?

— Ne gondolj vele, fiam... Van még ott, ahonnét

ezt hozták! — Dely Mátyás Jakabra ráköszöntötte és menten lehajtotta a negyedik üveg bort is... Jakab már csak harmadáig birkózott meg vele... Megborzongott... Az asztalra visszatette a boritaltól lötyögő üveget...

— Nem addig van az Jakab!... Az árgyéllussát a Krisztust-körmölő nációdnak! — A fiúk, mint a vaddarázs-raj körülkapták az elhomályosult tekintetű Jakabot. A szidalmak csak úgy hullottak reá... — Idd meg mindjárt kutya!... Mert különben kipeckeljük a szádat és úgy töltjük beléd ezt a meg nem érdemelt nemesitalt.

— Iszom mán!... Iszom mán, no! — Jakab megbicsaklott nyelvével, nagy keservesen kinyögte... Ám, hiába próbálta lenyelni... Szökőkút lett az öblös szájából...

— Haha, ha... Rókát fogott a Jakab! — Egetverő kacagással tombolták körül a tehetetlenné merevedett kevély Makkabeust. S mintha csak villám sújtotta volna, fejjel lefele az asztal alá zuhant Jakab.

— Hulla mán ez! — Kárörömmel hujjongatták, majd kezeinél-lábánál fogva felmarkolták a cimborák s a kisnémet pajtások után a hatalmas nagyzsidót is kicipelték valamelyik vendégszobába. A gazdász társaság fővezére, Berti — úgy lehet, hogy valamelyik Szunyoghféle úrfi volt? — meghatódottan lépett az orvoshoz. — Köszönjük, Matyi bácsi... Ez valóban nagy áldozat volt.

— Hm! — A hatvanéves pusztai főember csupán a torkán köszörült egyet, mert maga is olyasfélét érzett, hogy az ötödik üvegtől alighanem maga is a Jakab sorsára jutott volna. A szilárd tartású óriáson azonban nem lehetett észrevenni semmit... Tudta már Dely Mátyás az ilyenfajtájú betegségének biztos gyógyszerét. Az ajtófélfa felé a négy cigány után tekintett... A primhegedű, a kontra, a brácsa, a brügő mind ott hevertek, ki az asztalon, ki a sarokban a földön... Csupán nádudvari cigány nem volt látható sehol. — Hát a morék hol vannak?! — Dely Mátyás kérdésére az egyik Erzsi leányzó felelt meg:

— Azt csak az Isten tudja, kedves uram-atyám!... Az úrfiak annyira lerészegítették őket, azt sem tudták, hogy merre mennek...

— Hénnye! — Az orvos felförmedt. — Hogy a Dániel próféta oroszlánjai tépjék széjjel a mihaszna füstöseit, hát, hogy lesz most? Amikor én éppen most táncolni akarok!

— Minden jóllesz, kedves Matyi bátyám! — Berti felcsapott vígasztaló angyalnak. — Hiszen, vagyunk itt tizenketten is, akik a szárazfákat jól tudjuk kezelni... Az enyém a brügő, fiúk! — A banda iziben összeverődött. A szánalmas, szegény fahangszerekből olyan művészi hangok kezdettek áradozni, hogy a nádudvari szegény cigányok rideg „szerszámára" rá sem lehetett ismerni... Bűvös hegedűvé változott valamennyi. — Csuhaj! — Az orvos elkurjantotta magát. — A falhoz az asztalt, fiúk!... Azután körbe utánam... Én majd most előljárom a verbunkost, ti pedig, ahogy tudjátok, táncoljátok utánam... Talpra mindenki! Csuhaj!

A pusztai óriás tenyerét összecsapta s mintha csak valamelyik, pogány istennek a szárnyas csizmáját húzta volna fel, játékos kedvvel könnyedén, mégis a győzhetetlen magyar férfierő délcegségével döbörögni, tombolni kezdett a mindenkit elbájoló férfi-körtánc... A két Erzsi, meg a csárdásné-mama könnyekig elandalodtak. Ámultan, mosolyogva nézték a föld népének legvarázsosabb, gyönyörű férfitáncát... A pusztai óriás állatorvos birta vagy egy jó félóráig szusszal... Csuromvizesek lettek a kemény táncosok. Bár agyonizzadtak, a borgőz kirepült a Dely fejéből... Ám, most sem a pihenőn törte a nagy nyers fejét. Inkább hatalmasat kurjantott: — Héjh, cigányok!... A herkópáterét a vonótoknak!... Ropogósat is húzzatok mán!

— Csuhaj, Kálló! — Valamennyien egyszerre kurjantották, amikor az úrficigányok rárántották a friss-csárdást. Az orvos a szép csárdásné-mamát kaparintotta el, markolta derékon... Hat fiú is rohant az egyik-egyik lányért, de mivel csak kettőnek jutott belőlük, az üres kézzel maradt debreceni híres gazdászfiúk egymásba kapaszkodtak. — Csuhaj! Sohse halunk meg! — és veszekedett jókedvűn úgy járták a kállói kutya-kopogóst... A jólindult hortobágyi gazdásztanulmányút további lefolyását én meg a következő elbeszélésben mondom el.

Dely Mátyás bora

Megígértem, hogy még elmondom a debreceni híres gazdászok hortobágyi tanulmányutjának további folytatását... A Dely Mátyásféle verbunkos tánc és a kállói kutyakopogós szilaj, dübörgő elropta után, bizony, a rögtönzött gazdász úri-banda sem bánta, amikor a hortobágyi csárda úri ivójában, befejezésül elkiáltotta Dely Mátyás :

— Ácsi, fiúk ! — Az úri muzsikusok és táncosok Delyvel együtt fáradtan telepedtek a feketekávéhoz. Miután az asztal alá dőlt Jakabot még a tánc kezdete előtt kicipelték a kis némettől már előzőleg elfoglalt vendégszoba egy másik ágyába, pihenés közben az ördöngős Berti a hortobágyi állatorvos mellé húzódott s megtörte a jóleső csendet :

— Matyi bátyám !... Ezzel a büszke Jakabbal tenni kéne még valami csintalanságot ?... Hadd nevetnénk rajta !... De, mindenesetre úgy kéne elbánni vele, hogy az egészségének meg ne ártson... Mert, ha zsidó is, igen derék, jóérzésű fiú s minden szép, szent célra kérés nélkül megnyitja a zsebét.

— Az ebhordtát, fiam, hogy még ilyesmire is gondoltál ! — Hümmögte derüsen az öreg Dely. — Jól van, no !... Ajánlok nektek valamiféle huncutságot... A ti szekereseitek túlmentek a hidon a lovaik legeltetése miatt, az állásban csupán egy ernyős, hosszú tót-szekér maradt... Mivel ti, bolondosok, azt a jámbor tótot is berugattátok, úgy alszik, mint a juhászbunda... Amondó volnék, hogy a berészegedett Jakabot lopjátok ki s tegyétek a hosszú tótszekér farába... Az a tót korán hajnalban indul s ha nem veszi észre, hadd vigye magával Jakabot... Ha, majd azután felébred valahol... A Jakab gondja, hogy kerül vissza hozzánk... A pénzét azonban vegyétek magatokhoz, nehogy kárral végződjék a tréfa.

— Majd elintézzük mi ezt, Matyi bátyám! — Berti négy jókedvű cimborájával nevetve távozott.

Amikor időmultán visszatértek, a hortobágyi mulatság tovább zajlott kivilágos-virradtáig. Bár „a férgese" lassan elhullott, széjjel csellengett, Berti, a kemény gazdászvezér, ötödmagával szívósan kitartott Dely Mátyás mellett. Végül az ablakon kitekintve, az orvos asztalt bontott.

— Tyűh, fiúk!... Mindjárt feljön a nap!... Azért hazalépek... Mosdálkodjatok meg tik is... Félóra multán befognak a kocsisok s én is itt leszek a kiskocsimmal.

*

Dely Mátyás mihamar visszaérkezett a vendéglőbe. A tanár és tanácsnok uraimékat már talpon találta. A Dely „jó reggelt" kívánságára a gyönyörű magyar körszakállas fejű Szücs Mihály gazdászprofesszor „jó estét" kívánással felelt.

— Az orvos úrnak, bizonyosan, jobb is lenne így, úgy-e?...

— Nem biz' az! — Felelte vidoran a hortobágyi orvos. — Tekintetes uraim, avagy ki lát én rajtam álmosságot?... Node, most mengyek összeszedni a fiúkat... Azok közül nehányan alighanem a szalmakazal tövében fekszenek? — Az orvos szobáról szobára ment. Ahogy az egyik szobába benyitott, majdhogy sóbálvánnyá vált.

— Ni, ni, a Jakab! — A Jakab valójára csendesen ott szendergett az egyik ágyban. Az ámuldozó orvos felrázta Bertit: — Te Berti, te!... Mi az ördög csudája ez itt?!... Hiszen, ne te, ne!... Itt van a Jakab! — A Berti zavarodottan dörzsölni kezdte a szemét...

— Lehetetlen!... Ez lehetetlenség, Matyi bátyám!

— A fenét lehetetlenség, fiam!... Amikor itt van! Itt szendereg békességben a Jakab... Ám, a firuncváncigját neki, a kisnémetet meg sehol sem lelem... Talán csak nem a németet vittétek ki tévedésből?...

— Tyüh, Matyi bátyám! — Berti szörnyülködve kipattant az ágyból. Az egész „dögszállító" cimboraság összeszaladt, — magok között ilyen vaskos szóval nevezték el a műveletöket... Ám, hiába ámultak, bámultak, töprengtek, a Jakab csakugyan ott aludta az igazak álmát és pedig éppen még hozzá a kisnémet ágyában, akit viszont meg nem találtak sehol... Ahányan voltak, annyifelé szaladtak keresni a titokzatosan eltünt németkét.

— Tyüh!... Mi lesz most itt? Ha a tanár úr megtudja, hogy kedvenc diákjával milyen tréfát űztek?...

Amikor legnagyobb volt a fejvesztettség és ijedelem, egyszerre csak feltünt a kenetlenül nyikorgó hosszú tótszekér... Az a tót sem kapott még életében annyi ölelést és borravalót, mint midőn a szepegő kis németet visszahozta... Később Jakab bevallotta, hogy ökelme húzta keresztül a jólindult diáktréfát... Meg akarta mutatni, hogy vele még ilyen „boldog állapotban" sem lehet elbánni, azért bár engedte cepeltetni magát, a kocsi farában felneszelvén, a csárdából kihozta, a szekérbe dugta a tehetetlen kis németet s mint ki dolgát jól végezte, a kiérdemelt pihenőt és alvást élvezni, a német pajtás eképpen kiüresített ágyába feküdt... A mindenre gondoló Jakab előzőleg abban is megállapodott, hogy a tót fuvaros bizonyos idő multán, bizonyos messzeségből visszahozza majd a németkét...

— Veszőre úgyis ráfért egy kis hajnali friss levegőzés! — mondotta Jakab hunyorgó cimboráinak.

*

Ez a tanulmányút, a debreceni híres gazdászok hortobágyi tanulmányútja sem volt megszokott, rendes, németes dolog... Jó három óra hosszant úgy kocsikázgatni a nagy pusztán gulyáktól ménesekhez, sertésnyájakhoz, hogy a tanulmányutasok kétharmada csak a Faluvéghalmi gulyástanyánál ébredjen fel, éppenséggel nem volt utolsó látványosság... A Faluvéghalmi gulyástanyánál is az este a hortobágyi csárdában velök együtt vacsorált civisgazdák hangos, vidám kiáltozására riadt fel a legtöbbjök.

— Isten hozta az urakat! — Kiáltották a civisek. — Emberek, kifogni!... Fiatal urak, talpra!... Itt a szép-asszonyfőzte jó pálinka!... Fogyasszák! Jószívvel adjuk!... Lészen itt mindjárt az égő gyomornak egyébmás finom, gyógyító tápláléka is... Vagyon ám ittentég bőségesen fejérecetes is! — Hogy pedig miféle jóságos eledel ez kint a pusztán, különösen meleg nyári időben a „másnapos" embernek korhelyleves „gyenánt", — megörökítésül és kipróbálás végett mindjárt ideírom a „receptjét"... A szükséges bő lében a füstölt szalonnás sonka (sódar) darabokat kellő puhára főzik. Karikára vágott vereshagyma és ugyancsak karikára szeletelt téli ecetes ugorkát bőven adnak belé. Azután gyengepirosra pirított rántással felereszti, jó tejfellel felhabarják, igazi nemes borecettel gyengén megsavanyítják és — mint Podruzsik Béla főszakácsmester úrék szokták mondani —

kész a „fejérecetes", amit durvább készítésében a hortobágyi pásztorok „kanecetes"-nek megtiszteltek... A Faluvéghalmi nemzetes polgár uraimék mostan ilyen eledelre és puha búzakenyérre várták a fiatal gazdásztársaságot. Tányérok, igaz pusztai összokás szerint, nem valának. Pároskés és kanál, ám, volt kellő számban. Az öregebb urak és a fiatalság négylábú, alacsony kisszékekre és tuskókra kuporodtak. Iziben körülülték a nagy vasbográcsokból kellemetesen illatozó, meleg fejérecetest. A nemzetes urak gyönyörködve nézték a farkasétvágyú, dévaly fiúk szörnyűséges eledelpusztítását. A civis nagygazdák ekhós szekereinek ülése megől idejekorán előkerültek a sestakerti savanykás vinkótól, vagy kágyi nemesebb, erősebb érmelléki bortól kotyogó tíz-tizenkét literes csikóbőrös kulacsok is. Polgár Szentesi János, Polgári Bálint, Both-Nagy János, Kertész János, Kertész Mihály, Kéky Sándor, Zöld Mihály, Harangi Sándor és a többi jó nemzetes uramék először magok meghúzták a szörnyű terjedelmű kulacsot...

— Fiatal urak! —Igy szóltak buzdításul a különben szófukar, drága, kedves civisek. — Aki látta, nem vak az... Induljon hát kézről kézre a kulacs... Több is van még ott, ahol ez vala! — Bizony az éjszakai mulatozástól lankadt fiúk, mint a záportól megöntözött virág, felelevenedtek. Támadt olyan hangos, szép dana, hogy a pusztai pacsirták számlálhatatlan serege is kedvet kapott, gyönyörüséggel belesegített az Örök-Isten dicsőségét hirdető édes pacsirtahangok csattogtatásával...

— Héjh, fiúk!... Szekérre mindenki!... Megpuhul a leves, mikorra a fogadóhoz érünk! — Úgy tizenegy óratájt Delynek kellett nógatni a társaságot az indulásra. Tíz kocsi indult el egymás után... Mindeniken rózsás arcú, boldog fiatalság hujjahózott, de a hatvan esztendős, vén pusztai orvos — bizony mondom! — lelkileg és vidámságban nem volt közöttük éppen a legöregebb.

*

Az ebéd a hortobágyi csárdában muzsikaszó mellett telt el... Ekkorig a nádudvari cigányok is kialudták féligmeddig az éjszakai mámorukat s ha a vonó kicsinyég reszketett is a kezükben, minden hamis hangon nem ütődött meg ez a társaság. A cifraszűrös böszörményi Gál Miskával, Hadházról az egyik szálas Hadházyval együtt búsan, vontatottan, mintegy altatólag dudolni kezdték a szomorkás öreg hajdúnótát:

Hacsak egy lovad van,
Ne tarts annak szólgát!
Ha szíp szeretőd van,
Viseld annak gondját!
Viseld annak gondját!

— Fiúk!... Gondoljatok a délutáni útra! — Dely, mint valami vén atyamester, megszólalt. A csegei „Kismajort", hol a Forgách grófok mintagazdálkodását szándékoztak megtekinteni, kéretlenül szóba hozta. — Pár óráig deleljünk inkább!

— Bizony jó lesz az, Matyi bácsi! — Minekutána a tanár úr is helyeslőleg nyilatkozott, ki erre, ki arra, alvóra tért a társaság. A jóízű szunyókálás után pedig tanácsot ültek, hogy az indulásig mitévők legyenek? Egyik rész a fogadóstól hálókat kerített, a Hortobágy-folyón halászatra szánta magát. Volt, aki inkább fekve maradt, de Berti, Jakab és még vagy hatan a legnyughatatlanabb vérüek közül, Dely Mátyás mellé húzódtak.

— Matyi bátyám, fogjunk hozzá! — Berti és a többiek ezt az indítványt az italozásra értették.

— Nem lesz jó vége annak, fiúk!... Hiszen tudjátok, hogy estefelé a csegei gazdaságba indulunk.

— Tudjuk! Tudjuk mi azt, kedves Matyi bácsi... De, mit csináljunk?... Amikor olyan szomjas a banda! — Zümmögték egyértelmüleg Bertiék.

— No, fiúk, hát csakugyan inni akartok?

— Mit csinálhatnánk itt egyebet a pusztán?

— Jól van, gyerekek!... Akkor most legyetek az én vendégeim!... Mert, nékem olyan borom van, hogy az egész Hortobágyon nincsen olyan bicskás, aki abból megigyon egy litert!...

— Én sem, Matyi bácsi? — Szólt Jakab.

— Te se', fiam!... Nosza, induljunk! — A hortobágyi csárdához vagy hétszáz öl távolságra fekszik a mátai telek. A mátai biztos, a pusztai orvosok, ménesmester, pandurok lakása ott volt. Dely Mátyás is ott tartogatta az emlékezetes borát. Itt azt is elmondom, hogy tulajdonképpen milyen volt Delynek ez a hirhedt bora?... Mint dorogi szőlőbirtokos, az előző évben igen bőségesen szüretelt Dely. Hordószűkében, „téli", úgynevezett „kötni való" szőlőnek hazaszállítására nagy, nyitott káposztáshordót vitt el. Ám, igen érett, túlnedves volt az elrakni való szőlő, amikorra hazaötyögtették a szőlővel tele hordót, az mind összetört... Épséges fürt alig maradt közötte... Úgyhogy a káposztáshordóban hagyták az

immár hasznavehetetlen szőlőcsörmeléket... Csakhamar forrásnak indult a löttyös szőlő, a bő szüret miatt azonban nem lehetett hozzájutni rendes hordóhoz. Dely Mátyás végül is az Egyeken lakó unokabátyjától kapott kölcsön egy egészen különös fajtájú boroshordót... Az egyeki atyafi kijelentette ugyanis, hogy ez a hordó eredetileg petroleumos hordó volt... Ámde, már egyszer volt benne bor... Igaz, hogy ugyan némileg kissé kiérzett rajta a petroleum illatos zamata, azért mégis iható volt... Miután kilugozták a hordót, Deli a káposztáshordóból ebbe szűrte át a nemkevésbbé poshadtkáposzta illatú savanyica újbort... Bertit, Jakabot és a többi kedves gazdász vendégeit most éppen ennek a bornak a megtapasztalására hívta meg... Egy tízliteres tele edényt és félliteres csuprot állított a szoba asztalára.

— No, fiúk!... Itt a bor!... Ebből igyon meg egy litert, aki legény a talpán!... Különben amíg ezt az egy liter bort ki-ki meg nem issza, addig ugyan innét ki nem megy senki! — A másik pillanatban ráfordította a kulcsot, majd kidobta azt a nyitott ablakon.

— Hümm! Hömm! — A fiúk összenéztek, Dely folytatta:

— No, fiúk!... Ide nézzetek!... Nem csalok most sem! — Tele merítette, megitta. — Tyűh! Beg átkozott!

— Matyi bátyám, igaza van! — Ugyancsak krákogott Jakab, mert a második adag Jakabnak jutott. — Ez valóban olyan bor, hogy még félliter is sok belőle egy embernek.

— Tyüh! — Berti sem vélekedett másként. — Ilyent még nem ittatok! — Most még kíváncsibban várta mindenik, hogy a sor rákerüljön.

Az utolsónak egy vékonyabb dongájú zsidó maradt. Ez már csak félig tudta lenyelni... Ökrendezett, káromkodott, szidta a többit...

— Hát miért nem szóltatok, hogy milyen átkozott gyilkos ital ez?! — Jakab tenyerével az asztalra csapott:

— Ne szemtelenkedj, Samu!... Most pedig be vele! Amikor Samu düledt szemmel lenyelte az utolsó kortyot, Jakab tovább folytatta. — Hogy a többi semmit nem szólott?... Hát csak az én példámat követték... Mert, hogy is mondja a szentírás?... Samu!... Ezt néked is tudni kéne... Ugy-e, így vagyon ez megírva: „Ha az Úrtól elvettétek a jókat, miért nem vennétek el a rosszat is?..." Azonban mégis arra kérném kedves Matyi bátyánkat, hogy a második keserű pohártól mentsen fel ben-

nünket ; mert, ha meg kell inni, mi is mindnyájan véreset izzadunk tőle...

— Jól van, gyermekek... Hát, elengedem a második poharat ! — Bizony magában az orvos is örült, mikor most már a szolgáló leánynak kikiálthatott :

— Julis ! Add be a kulcsot ! ! — A leány láttán a betyár legények összevillogtak... A gólya nagyon közelében járhatott a Julis szolgálónak, mert a termetén a fészek rakása igen erősen meglátszott...

Mihelyst az ajtó kinyilt, a fiúk köszönetlenül kioldalogtak a szobából... Nem mentek messzire, a virágoskert előtt összebujtak. Vihogva settegtek, suttogtak.

— No, ezek csakis valami gonoszságban törhetik a fejöket ! — Vélekszette Dely, amikor odabent dolgát végezte s feléjök indult, csakugyan kipattant a turpisság... Egyszerre kórusban énekelni kezdték ama bizonyos terhes „szolgálóval" kapcsolatban az eléggé ismert „recepice pókháló" nótát... A kántor szerepét Berti vitte. A mély basszust meg Jakab fújta, bömbölte, akármintcsak a kivert hortobágyi bika... A kaján hajdúnóta refrénje pedig ez volt :

Hej, de kitől ? . . . Delitől ! . . .
Kitelik ökelmitől . . .

A debreceni híres gazdászoknak ezt a nótáját Delynek még nyolcvan éves korában is el-eldalolgatták a barátai.

— Pedig mán nem is illik rám ! — Mondogatta a holtig mosolygó bölcs pusztai magyar, öreg Dely Mátyás... Én meg, ha egyszer jókedvem támad, elmondom még, hogy Dely Mátyásnak milyen felköszöntőjével fejeződött be ez az emlékezetes hortobágyi diák kirándulás ?

A Dely Mátyás felköszöntője

Ott hagytam el a debreceni híres gazdászok hortobágyi tanulmányútjának a történetét, hogy a fiúk a poshadt káposztás hordóban erjedt, petroleumos hordóba átszűrt ecetízű szörnyűséges rabvallató borital muszájkóstolója után a krákogással, pökdöséssel nem győztek eltelni. Miután a fortélyos Delynek, a hortobágyi öreg állatorvosnak meg a kaján „recepice pókháló" nóta karénekével igyekeztek visszafizetni némileg a — kölcsönt, az orvos megértőn mosolygott a fiúkra :

— No, no, gyermekeim! Látom, az italnál, mint énekre kántornak beválnátok!... De, talán a csárdába is indulhatnánk már, mert immár lassacskán elérkezik a csegei elutazás ideje.

— Matyi bátyánk, lelkem! — A gazdász vezér Berti elnevette magát. — Előbb még ezután a szörnyű büdös, kesere-savanyú dorogi káposztalé után néhány korty visontaival is meg kell kurálni az émelygő gyomrunkat.

— Hogy a tőkéje száradt volna ki a Matyi bátyánk dorogi borának! — Ezt a teletüdőből jövő őszinte felsóhajtást Jakab hallatta... A perzselt fűből a hortobágyi szöcskék rémülten ugrándoztak széjjel a Jakab széles talpának nyomintásai elől... A kilenclábú híd túlsóvégére érve, ám, ismét általános lett a jókedv, mert közelebb, közelebb a csárdához, meglepően édes, nemes muzsikaszó fogadta az érkezőket.

— Ez a muzsika nem vall a nádudvari romákra...

— A gazdász pajtások vonójától sem hallottunk még ilyent! — Találgatódzva lépték át a csárdaház küszöbét, ahol a városi szenátor, a tanár urak és a halászat után összeverődött gazdászfiúk elmélázó társaságának egy barnaképű, délceg úrféle hegedülte varázsos művészettel a nádudvari cigány gyarló kisbőgőjén a gyönyörű „Havasi kürtöt", — a „Boka kesergőt", — „Bogár,

bogár, sárga cserebogár"-at, — „Repülj fecském"-et!... A szilaj hallgatóságnak a szeme lassan-lassan könnybelábadt... Az öreg Delyt már kint a tornácon megállította a még mindig mámoros nádudvari cigány kisbőgős. A szava akadozott, a szeme egészen felmeredt a szent áhítattól eltelt cigánynak.

— Uram-atyám! — Szólította Dely Mátyást a cigány. — Szíveskedjék mán megmondani, hogy hová való ez a úri cigány?... Debrecen felől érkezett ide városi hintón, de engem nem csap be... Bár olyan úriszaga is van!... A képiről látom, hogy a mi csontunk, vérünk... Hejh! Mégse' merem megszólítani!

— Csak bátran parolázz vele, Dávid fiam! — Buzdította a cigányt a mókás orvos. — Károly a neve!

— Táncsak nem valami Boka Károly-féle rokonság?!

— Lehetséges az!... De, hiszen tudhatod, hogy a cigány, ha úr is, nem utálja az atyafiát... A rongyost sem veti meg... Azért csak szólintsd bátran Károly öcsémnek... A többit már úgyis tudod.

— Tudom, hogyne tudnám! — Nagy borzas fejével rábólintott Dávid. A gyönyörűségtől a száját is eltátotta, amikor az úricigány háta megett megállott és szent áhítattal hallgatta a gyönyörűszép muzsikát... A nóták végeztével a kurázsija mégis felgerjedt Dávid cigánynak. Az ismeretlen úri muzsikus elé lépett. Egész természetesen, jóhiszemű hódolattal kezét nyujtotta:

— Isten áldjon, drága Károly öcsém!... Cigány nemzetünknek a büszkesége... Amíg élek, nem felejtem el, hogy megszentelted az én kopott szerszámomat!... Ha rossznéven nem veszed, mindjárt fel is kérlek valamire.

— Csak ki vele!... Hadd halljam, Dávid bácsi!

— A jányom talán mán a jövő héten megbabádzik... Arra kérlek tehát, kedves Károly öcsém, hogy jöjj el keresztapának!... De, nem a kolozsmáért (keresztelői ajándék!) ragaszkodom hozzád, hanem a dicsőségért, a büszkeségért hívlak, hogy legyél a komám!

— Itt a kezem, Dávid bácsi! — Az egész társaság meghatódottan nézte, amikor a barnaképű, délceg úr jóérzéssel, mosolyogva kezet nyujtott a kopott vén cigánynak. — Okvetlenül elmegyek hozzátok Nádudvarra! Hanem előre kikötöm, hogy az atyafiak közül mennél többen ott, együtt legyenek! — Az úri muzsikus valóban beváltotta szavát. Elment a nádudvari keresztelőre, mivel pedig fiú lett a gyerek, a keresztapjáról Károlynak

keresztelték. A gazdag „kolozsma" sem maradt el... Dávid cigánnyal nemhogy ürgét, hanem vadnyulat lehetett volna fogatni, amikor később tisztázódott, hogy a nagytekintélyű, híres Bészler Károly debreceni városi szenátort kérte fel — komául... Ezek a nemes Bészlerek valahonnét a német birodalomból származtak be debreceni polgároknak. Maga ez a kedves, jó Bészler Károly agglegény maradt. Hivatalán kívül a puszta volt mindene. Igazi természetimádó volt. A hortobágyi vadlud, a halápi, cserei őz-, vaddisznó-vadászatokat felé helyezte minden más élvezetnek s talán nem is volt olyan zenei hangszer, amelyen a művészlelkű és tehetségű ember mesterileg ne játszott volna...

*

A Forgách grófok Csege kismajori-gazdasága olyan szépen rendezett, tiszta minta-gazdálkodás volt, hogy ott valóban sok szépet láttak, tanultak a gazdászok. Reviczky Tamásnak, a nagyhírű uradalmi jószágigazgatónak ugyanitt volt a kastélyszerű lakása. Igen kiváló gazdaember volt Reviczky. Mindamellett hűvös, tartózkodó, büszke természete dacára a hiúságtól nem volt mentes. Ha ez az igazságnak megfelelt, a szembedícséretet sem vetette meg... Az úri vacsoránál Reviczky nagyságos úrnak feltűnt, hogy mindenki hallgatag volt. A pecsenyénél végre maga emelt szót:

— Dely uram, hát egy dikció nincsen a zsebbe ?!

— Vólna biz' itt!

— Akkor, miért nem közli velünk ?... Hisz' különben híres szós-ember az orvos uram!

— A nyelvemet, nagyságos uram, bizony eléggé jól felvágta az újvárosi bába...

— Akkor, miért pihenteti éppen most ?...

— Rekedt vagyok! — mondta kitérően a hortobágyi orvos.

— Nem addig van ám az! — Reviczky Tamás megrázta a szakállas hatalmas fejét, erre a gazdászok is vérszemet kaptak és kiáltozni kezdték:

— Halljuk! Halljuk Matyi bácsit!

— Jól van, no! — Delyt, hiszen a petroleumos bor kellemetlen íze még mindig a szájában volt, bosszantotta a sok erőszakolt unszolás. Mivel most még csodák-csodájára, a jóbor sem ízlett neki, pohárral a kezében némileg mérgesen állott fel... Nem kellett parancsolni, mindjárt csend lett. — Uraim! — kezdette a szós-ember Dely, a

gőgös Reviczky Tamás felé fordulva... Minden szót erősen megnyomott. Minden szó után hosszabb szünetet is tartott. — Önök mindnyájan... Marhák!... Lovak!... Szamarak!... Birkák!... Disznók!... — Ekkor már a házigazdának a mindinkább gyuladozó haragtól szikrázott a szeme, de Dely a zavartalanul betartott hosszabb szünetek után a szokott rendes hangján folytatta. — Önök is, éppenúgy, mint én régen, az általam felsorolt barmok orvoslását is tanulmányozzák... Ebből a tekintetből tehát, mindenekelőtt mint pályatársaimat van szerencsém üdvözölni Önöket! — Tovább nem folytathatta... A kitörő kacaj harsogva betöltötte az egész óriási ebédlőt. A fiatalság Bertivel, Jakabbal együtt felugrált. Mint a csirkék a kotlót, körülkapták Delyt.

— Éljen, Matyi bácsi!... Éljen, Matyi bácsi! — kiáltozással a levegőbe emelték, szünetlen éljenzés között a teremben háromszor körülhordozták a feszelgő állatorvost. Amikor pedig sok rimánkodásra földretették, a büszke Reviczky nevetve hozzálépett:

— No, Matyi bácsi! — Szólt kedvrederülten a nagyságos házigazda. — Nagy gazember kend!... Előbb gorombán felharagítja az embert... Azután meg a fene se' hallott ilyen bolondságot... No, hanem úgy tudja meg, hogy innét reggelig senki el nem mozdul... Hejh! Miska?!

— Parancsára, nagyságos uram! A felszolgáló huszárok közül a leghosszabb bajuszú Reviczky elé pattant.

— A vendégkocsik kerekeit szedesd ki mind!... Ugy-e, fiúk?... Most kimulatjuk magunkat? — Ezt meg a gazdászoknak mondotta. — A cigányokért már elküldtem a kocsikat! — Faraó fiai, lóvágtában, nemsokára elő is érkeztek. És kezdődött az az igazi sírvavígadó dana, muzsika, ivás, amellyel a vesztétérző letünt más magyarnemzedék engedte szélnek a rejtelmes fájdalmak, gondok, bizonytalan bús jövőbe révedezéseknek a magyar lelkekre telepedett fekete hollóit... Már tíz óratájt virágos volt a jókedv. Nem ügyelte senki, hogy Dely, a hortobágyi orvos a házi úr mellé telepedett.

— Nagyságos uram! — Kezdette a halk beszédet az orvos. — Nékem haza kell mennem!

— Hisz' tudja, Matyi bácsi, hogy kiszedettem a kocsi kerekeket!...

— Tudom!... Éppen azért mondom Nagyságodnak, hogy mulhatatlanul mennem kell!... Sok dolgaim miatt, hív a kötelesség...

— Ez már más, orvos uram! — Reviczky Tamás magához is a legszigorúbb, igen kötelességtudó ember volt. Feltűnés nélkül s menten elrendelte a hortobágyi orvos kocsijának rendbehozatalát és befogatását. A mulatozók észre sem vették, midőn a mulatozásokban oly' mókás, a munkában oly' komoly orvos kis bogár-lovacskáival elkocsizott... A hold a magasból rámosolygott a magános éjszakai utasra... A vadvirágok illata mézes áradatként hömpölygött széjjel a mezőségen... Itt, ott, a rejtőzködő tavakhoz szállingó vadludak, rucák — a bóbiskáló Delyre — lekiáltottak egy-egy torz melódiát... Az estszállati futó eső után jóízű, kövér, fehér gombák hasadoztak ki a legelők földjéből... Ó, de szép, de gazdag volt egykor az érintetlen szűzi Hortobágy!

József főherceg a hortobágyi pásztorok között

Az 1880-as évek elején még nem volt vasutja a Hortobágynak. Simonffy Imre polgármesterék a honvéd főparancsnok József főherceget, az egykori nádor népszerű fiát a város ötös-fogatán repítették ki a nagy pusztára. Dely Mátyás hortobágyi állatorvosnak a főherceg előtt „leadott" jelentése szerint a puszta akkori összes négy- és kétlábú népe húszezer darab szarvasmarhából, ötezerötszáz lóból, tizenkétezer darab sertésből, harmincötezer darab juhból, negyven szamárból, kétszázötven pásztorból, Farkas Berti komisszárussal együtt hét pandurból, két állatorvosból (a máig is élő derék Axmann bátyánk volt az egyik), Medgyaszay Sámuel mátai biztosból, Szabó gazda hortobágyi kocsmárosból és a kintlakozók házanépeiből állott ez a népség, a hortobágyi komondorok hozzászámítása nélkül. Valamennyien nagy érdeklődéssel, szeretettel várták, fogadták a főherceget. Az Árkus-folyó mellé, a török hódoltságban pusztult Zám falu helyén, ahol valamikor apátsági templom és kolostor állott és a föld népét ciszterci szerzetesek tanították gazdálkodni, három szép gulyát felhajtottak. A régi híres, becsületes hortobágyi számadó, Debreczeni Ferenc uramnak Gyuri nevű, már szintén gulyásszámadó igen derék, szép fia katonásan megállott a főherceg előtt. Annak rendje, módja szerint bemutatta magát. A főherceg nyájasan megkérdezte a gulyástól:

— Debreczeni gazda, hány darabból áll a gulyája?

— Az ezer darabnak a fele van itt együtt, fenséges uram!

— Sok baj lehet ezeknek az őrzésével.

— Fenséges uram, be vannak ezek riktolva!

— Nem értem?!

— Ha parancsolja fenséges uram, megmutathatom?

— Kérem a gazdát!

— Látja fenséges uram, hogy a gulyám eleje ott most ni, arra a nagyiványi templom irányába indul?...

— Látom!

— Most tehát tessék parancsolni... Azt akarja-e fenséged, hogy az eleje visszaforduljon, megálljon?... Vagy pedig inkább azt, hogy a megindult eleje, amit a kolompos tehén vezet, jobbra felénk, vagy balra induljon-e? — A főherceg elkomolyodottan hallgatta Gyuri gulyást, majd kis idő multán megszólalt:

— Erre mifelénk forduljon!

— Héj, te! — Amikor Gyuri gulyás hatalmas hangján egyet kurjantott, a mozgolódó csapat mindjárt megállott. A kolompos tehén, mintegy hallgatódzva, felemelte fejét. — Héj, te!... Héj, te! — Gyuri gulyás még kettőt kurjantott, mire a méltóságos szép hófehér, komoly gulya a kolompos tehén után csakugyan megindult a főhercegtől megjelölt irányba...

— Héjnye! — A főherceg ámultan megcsóválta fejét. Végig-végignézett Debreczeni György számadón. — Héjnye!... Ilyesmiről nékem mégcsak sejtelmem sem volt... De, hát hogy is lehet ezeket így betanítani?

— Értelmes, inkább szelíd, mint durva bánásmóddal... Nem pedig olyannal, amilyennel engemet a harminckilences bakáéknál riktoltak...

— Hm! — Simonffy polgármester halkan köhécselni kezdett, György számadó elértette a csendes figyelmeztetést, lángbaborult arccal felszegte fejét.

— Fenséges uram!... Bocsánatot kérek bátor beszédemért!

— Tudom én azt, úgyis, Gyuri! — A főherceg elmosolyodott. A város méneseinek, a bikagulya megtekintése után Kardos János számadó ökörgulyájához kocsiztak. A magyar és erdélyi fajta gyönyörű jószágok két gulyában legeltek... Midőn odaért a kocsisor, az egyenestermetű, vastagbajuszú magas, ősz számadó az első kocsihoz lépett széles karimájú, túzoktollas pásztorkalapját illendően megemelte. Tisztán, messzecsengően köszöntötte az első kocsin érkezőket:

— Adjon az Úristen jónapot... Isten hozta mihozzánk nagyságos főherceg uramat!

— Adjon Isten kelmeteknek is! — A „magas vendég" melegen viszonozta az őszinte magyar köszöntést, miközben a kocsiról lefelé iparkodott, Simonffy polgármester odasugta a marcona öreg számadónak:

— Nem nagyságos, hanem fenséges úr a főherceg! — Ám, János gazda sem hagyta szó nélkül, még hangosabban visszasugta a hatalmas debreceni polgármesternek:

— Hát, tán nagyobb úr ez, mint az erdélyi fejedelmek voltak?! — József főherceg jól hallhatta a mindkét részről való összesugdolódzást, mert környezete nagy megrökönyödésére egész váratlanul odafordult az öreg hortobágyi számadóhoz:

— Igaza van, számadó gazda!... Azok az erdélyi fejedelmek valóban hatalmas, derék emberek voltak s így csak maradjunk a nagyságosnál... Nem vagyok én olyan se', mint ezek voltak! — Kardos János meg rámondta:

— Úgy van, nagyságos uram!... Kigyelmed jól fogja fel a dolgot... Node, köszönöm is, hogy ide elfáradt... Itt uram, van mit látni... Ilyen kétezer darab szép ökör az egész világon nincsen több egytáborban.

— Ez már igaz! — A főherceg gyönyörködve szemlélte a szép, hófehér állatokat. János gazda pedig — a szépeknek párjokat keresve — sorban bemutogatta a szelid, barnaszemű remek jószágokat.

— Ugy-e, szépek nagyságos uram!

— Szépek bizony!

— Osztég vannak-e nagyságos uramnak ilyen ökrei?

— Vannak, János gazda... Csakhogy nem ilyen szépszarvúak...

— Szeretném a fajtáját látni!

— Meg fogja látni, János gazda... Küldök egy szép bikát Debrecen város gazdaságának.

— Köszönjük, uram... De, a legszebb pár ökröt megmutatom még... Amott áll a gazdája is... Nánási Ferenc nemzetes uram ükigyelme! — A főherceg annyira gyönyörködött a sok szép jószágban, hogy az idő múlásával együtt teljesen megfelejtkezett a további programmjáról... A szárnysegédje, gróf Csáky ezredes, végül is a nyitott órával a főherceghez lépett, a főherceg — a felmutatott órát látva — igenlőleg bólintott felé... Amikor János gazda ezt észrevette, odaszólt a főhercegnek:

— Nagyságos uram... Ennek a katona úrnak sincsen talán két ökre sem?... Azért unja itt magát! — A főherceg a tiszaújlaki Roykó-pedrővel szúrósra pederített bajusza alól elmosolyodott:

— János gazda, hiszen nem gazdálkodik a gróf úr!

— Nem-e?! — János gazdát még inkább elfutotta a méreg. — Talán mert nincsen is mibe?!

— Jó orra van az öregnek! — A többi aranyos köntösű főkatona hamiskásan összenevetett s halkan odasugtak a száját félrerándító ezredesnek.

*

József főherceg a harmadik nevezetes hortobágyi főpásztoremberrel a csárda nagy ebédlőjében akadt össze. A hófehérbe tisztán kiöltözött Hüse István, az őszbecsavarodott számadó kívül kormos, belől fényes vasbográcsban kínálta a pompásan pirított tepertős, tésztás (kétszeres) sárgakását... Valahogyan a bográcsa kormos oldalához ért a főherceg újja s talán akarattal őszes hajához törülte azt... Az öreg számadó ezt látva, felsóhajtott:

— Úgy, úgy, fenséges uram!... Nagy kár volt annak a hajnak megőszülni... Ismét feketének kellene annak lenni, de a test fiatalságával is... Hejh!... Mert, ha mi megvénülünk, elmegyünk... Az semmi!... De, ha fenséges uram meghal, mi magyarok árván maradunk! — Az öreg számadónak a szeméből a könnyű is kiperdült, még a főherceg vígasztalta:

— Ez a természet rendje, öregem... Node, éppen azért adott az Isten fijúkat... Azok majd követik az apák példáját!...

— Adja Isten, hogy úgy legyen, fenséges uram! — Az öreg Hüse István a szemét megtörölte a borjúszájjú inggel és most már felvidultabban kínálta tovább az étvágygerjesztő illatú bográcsot... A nádudvari magyar muzsikus, a tömpeorrú Rimóczy is az ajtóhoz somfordált ekkorra. Miután a főherceg megadta az engedélyt, Rimóczy cincogtatni kezdette a hegedüt és a hamiskás, szomorkás nótát a maga hamis hangján is énekelni kezdte:

Szegény Pelbárt Julcsa'
Nem tudja mi baja.
Nem tudja mi baja.
Hogy, az ő szoknyája
Elől, miért kurta?
Miért olyan kurta . . .

A hortobágyi pecsenye

Dely Mátyás, a hortobágyi állatorvos éppenhogy megtért a pusztáról. A hajnali kocsikázás a legjobb étvágycsináló. Érthető a Dely Mátyás bosszusága, hogy midőn a früstökhöz készülődött, kocsizörgés ütötte meg fülét. Bosszusan lépett az ablakhoz. A város kocsijával két katonatiszti sapkás, egyenruhás alak tünt a szemébe.

— Hát ezek meg mán miféle naplopók lehetnek? Vajjon miféle nemzet nyelvén dícsérik az Urat? — Magában így zsörtölődött az állatorvos. A debreceni polgármester annyi sok különféle rendű, rangú és hazájú kíváncsit kiküldözött a Hortobágyra, akik az orvost feltartották napi dolgaiban. Mindamellett kisietett a váratlan vendégek elé.

Aranygalléros, kardos két vitéz szállott le a kocsiról. Halálszínű, beteges, vékonypénzű úr volt az egyik.

— Adjon Isten jónapot! — köszöntéssel lépett a hortobágyi orvoshoz.

— Hm! — Dely Mátyást annyira meglepte a jó magyar köszöntés, hirtelenében szóhoz sem jutott.

— Ugy-e, Matyi bácsihoz van szerencsénk? ! — tudakolta az aranygalléros halaványy tiszt úr. Közbevágott a másik jövevény is. Ez a vastag, veres ember már nyakatört magyarsággal beszélt.

— En fan a toktor Sokor, esz petig a toktor Azári...

— Hm! — Dely Mátyás kimeresztette szemét. Magában töprengett, hogy talán csak nem a király őfelségének az orvosai ezek az aranygalléros doktorok?... Azért is szokása ellenére nagy főt hajtott előttök. — Méltóztassanak besétálni szerény hajlékomba.

— Kérem!

— Kerem! — Most meg a két doktor mereszkedett meglepődötten a hortobágyi orvosra. Midőn az nagy köntörfarolva kibökte: — Uraim, már megbocsássák az

én tudatlanságomat ?... Ám, én sohasem hordtam osztrák bornyubőrt s így az ilyen katonai méltóságok címét, rangját nem esmérem ? Nehogy tehát megsértsem kegyes színöket, méltóztassanak tudtul adni, hogy kegyelmes, méltóságos vagy nagyságosnak szólítsam-e az urakat ? — A két aranygalléros úr kacagásra fakadt. A halaványy, beteges tiszt mosolyogva fogta meg a Dely kezét.

— Matyi bácsi ! kedves Matyi bácsi ! Ne kegyelmes urazzon minket ! .

— Hát ? !

— Marhaorvosok vagyunk mi is !

— Ejnye !... Uraim ! Ez még sem járja !... Elértem én a jó tréfát, de hogy falhoz állítsanak, lóvá tegyenek, nem tűröm !

— Mink nem bolondítjuk Matyi bácsit ! — felelte szeliden a jó magyar beszédű tiszt úr.

— Nem-e ? — Ha megkötötte magát, nehézfejű ember volt Dely. — A kutyát tegyék bolonddá az urak. Az aranygalléros dolmány, az aranybojtos kard ugyan miről jó az állatorvosnak ? ! — A vastag német is közelebb lépett.

— Matyi pácsi ! Mink is fan állatorvos. Én a Pécs[1] vatyok asz ety professzor, az parátom fan a Butapest, ő is mekfan ety professzor asz Azári.[2]

— Azari ! — Dely Mátyás felhujantott. — Az a derék tanár ? Hát öcsém uram az ? ! — Megölelték, megcsókolták egymást. Majd Dely kissé távolabb tolta a professzort. Az egyenruhába sehogy sem tudott belenyugodni. — Kedves öcsém, mondd meg mán, hát ezt a stiglincköntöst hol a fenébe vettétek magatokra ? — Azari ismét nevetni kezdett :

— Matyi bátyám ! Még azt sem tudja, hogy ez az állatorvosi díszruhánk ? Ezután minden állatorvosnak ilyenbe kell járni...

— Úhm ! — Dely Mátyás köszörült a torkán. Azari nagy komoly képet vágott :

— Úgy lehet, a jövő hónapban megkapja már Matyi bácsi is a magas — minisztériumból...

[1] Bécs.

[2] Dr. Azary Ákos 1850-ben született a beregmegyei Verbiáson. Az orvosi tudományokat tanulta. 1875-ben gyógyszertani tanársegéd volt a budapesti egyetemen, majd a berlini, müncheni, párisi egyetemeken az állatorvostanra képezte ki magát és a budapesti állatgyógyintézet nyivános rendes tanárává nevezték ki. A külföldön is nagyrabecsülték e nagytehetségü magyar tudóst, aki koraifjan 1888-ban halt el.

— Tyüh, az árgyélusát!... Öcsém! — Dely Mátyásból kitört a kurucság. — Inkább tűzre vetem a kutyabőrt... Inkább felcsapok gulyásbojtárnak; de ilyen stiglincköntösbe mégsem búvok... Azért hagyjuk is ezt a maskarát. Inkább arra feleljetek... Éhesek, szomjasak vagytok-e? Mosdóvizet, lábvizet hozassak-e? Csatoljátok le mán azt a pőcsikkergető gyíklesőt...

— Matyi bácsi! — Azari fájó mosollyal szólt. — Én ugyan szomjas vagyok, csakhogy az én ásványvizem a kocsin maradt! — Annál lármásabban kerepelt Sokor úr:

— Matyi pácsi! Én fan éhes! Valami húsféle mekenném. Por fan a gocsin, kerem pehoszni aztat is.

* * *

Dely Mátyás özvegyi tanyaházánál Mária nevű öreg testvérénje vezette a háztartást. Főző, sütő tudományáról híres gazdasszony volt Mari néne. Ámde, mint a vén asszonyok szokták, szeretett zsörtölődni. Ha beborul, ha kiderül az ég, az ilyen vén asszonyok kedvét nehéz eltalálni. Most is, hogy Dely Mátyás a vendéglátás ügyében felkereste, egészen nekihevült Mari néni:

— Te Matyi!... Hát most meg mán miféle tüzes istennyilát hozott ide az ördög?... Ezek megintelen miféle csodabogarak?! — Dely hallgatag kivárta a szóőrletés végét, ekkor Mari néni magától rátért a dologra:

— Szólj hát már, no!... Mit akarnak ezek?!

— Ezek, kedves néném, állatorvosok.

— Állatorvosok?! — Mari néni most csattant fel igazán. A kezét csípőre csapta: — És te elhiszed nekik? Hiszen néked minden familiád állatorvos volt! Hát, láttál te valaha állatorvost gyenyerális ruhában?... Elbolondítottak tégedet ezek, ecsém.

— Ne mondjon mán olyant, néném; hiszen az egyik egy bécsi professzor, a másik meg a Gábor fiamnak az oktatója... A budapesti Azari tanár.[1]

— Hogy mondtad, ecsém?

— Azari professzor ez, kedves néném.

— Azari! — Mari néninek az örömtől megcsillant a szeme, a régibb kedves emlékektől ellágyult a hangja. — Talán csak nem annak a kedves orosz papnak[2] a fia?... Derék, becsületes papi ember volt az az Azari. Szép hat

[1] Az 1880-as években történt ez a hortobágyi látogatás.

[2] Az Alföldön a görögkatólikus magyarokat „orosznak" nevezik.

vagy hét gyereket felnevelt... Így már aztán magam is bemegyek... Megnézem, hogy mégis kinek a fia ?

— Jól teszi, kedves Mári néném ! — Dely mosolygott az öreg asszony felbuzdulásán. — Hanem ezek az urak éhesek is ám. Valami húsféle étel van-e készen ?

— Hogyne volna, kedves öcsém !... Van még abból a tegnapelőtt megdöglött kövér borjuból, amelynek a derekát őzderék módon szósszal készítettem el... Citromunk is van itthon. Hidegen delikatesz ez... Tudom, a szájukat megnyalják utána... Ha kérdezik, bizvást mondhatod, hogy őzderék ! — Mari néni a tányérokkal, kés, villával vidáman belépegetett öccse előtt.

— Azari úrhoz van szerencsém ? — Azari udvariasan meghajolt. — A beregi Azari tisztelendő úrnak a fia Nagyságod ?... Ilyen halaványy, gyengécske volt az édes anyja is.

— Kedves jó Mari néni ! — Azari szelid mosollyal csókolta meg a Mari néni kezét. — Én nem emlékezem az édes anyámra, de szívemből boldog vagyok, hogy éppen ezen a nagy pusztán találtam olyan jó lelket, aki az én boldogult édesemet ösmerte...

*

A terített asztalnál még inkább neki melegedtek a vendégek. A pompás őzderék kitünően ízlett a vastag németnek, sőt Azari is jó étvággyal falatozott belőle. Dely Mátyás bora mellé a doktor Sokor madárlátta bora is az asztalra került a kocsiderékból. Jó magyar szokás szerint kezdődött az ismerkedés. A vígkedélyű Sokor tanár kezdte a bizalmasabb bemutatkozást :

— Foltaképen én is félik fatyok német...

— Hogy értsem ezt, öcsém ? — tudakolta Dely.

— Nekem nehész fan asztat asz enyim ikaszi nevet kimontani, mert én is megfagyok ety Tsokor.

— Csokor ! — helyesbítette Dely.

— Ja, ja, Tschokor ! — A vastag német ekkor megmagyarázta, hogy az ő apja még színmagyar ember volt. Szeged vidékéről származott. Mint katonai orvos került ki az idegenbe. Német asszonyt vett feleségül s ő — a fia — is az idegenben született. Bécsben végezte az iskoláit. Ami keveset megtanult magyarul a szülei háznál, lassan elfelejtette az idegenek között s így lett belőle „Sokor". Majd az emberorvosi diploma megszerzése után hajlamai az állatgyógyászat tanulmányozására vitték s így lett tanár a bécsi állatorvosképző intézetben, — és mostan

az enyim kollega Azárival a miniszteriumok küldöttek ki minket, tanulmányozni az állati lépfenét.

— Erdélyben már jártunk! — szólt Azari. — Most itt vagyunk a Hortobágyon. A lépfenét itt akarjuk tanulmányozni, de hogy fesztelenebbül beszélgethessünk, ha megengeded, Matyi bátyánk, legyünk szervuszok.

— Szervusztok, fiúk! — Dely összekoccintotta poharát a két orvosprofesszor kollegával. — Tik tudjátok, mit akartok, hát most kérdezzetek.

— Hány százalék az állatdöglés a Hortobágyon? — kérdezte Azari.

— A szarvasmarhából három, lovakból kettő, sertésekből hol több, hol kevesebb százalék hull el nyaranta.

— És lépfenében mennyi?

— Az esett jószágoknak fele! — Csokor kollega, aki eddig hallgatott, miután poharát felhajtotta, jókedvüen megkérdezte:

— Fan-e deg kötör?

— Van.

— Messze fan? — Dely rásandított a tudós félmagyarra.

— Dehogy is van messze, bruderkám... Ha kíváncsi vagy rá, mutathatok tízet is.

— Na, esz szep megfan. — Csokor kézen fogta Delyt. — Jere! Mutassál mek asztat nekem.

— No, gyerünk cimborám. — Dely felállott. Azari gyanakvólag pislantott a hortobágyi orvosra, azután mégis csak követte a kollegákat. Nem kellett messzire menni, Dely Mátyás megállott mindjárt a tanyaház előtt. Hatalmas bariton hangján elkezdett kurjongatni: — Péter, Miska, Jancsi, Zsuzsi, Panni! — ezek voltak a cselédjei. — Tisza, Duna, Dráva, Száva, Fürge! — ezek voltak a kutyák. Négy óriási fehér komondor és a libakergető kis puli... Ahogy Csokor meglátta az össze-vissza rohanó vegyes társaságot, különösen a hatalmas fehér kutyákat, menten a Dely hátamegé ugrott, sőt Azari is közelebb húzódott a furfangos hortobágyi orvoshoz:

— Matyi bácsi, hát ezek meg mán micsodák?

— Wasz iszt dasz? — Csokor úr torkából nehezebben jött ki a szó.

— Ezek itt, öcséim, a hortobágyi döggödrök... A tizenegyedik magam vagyok, la!... Mehettek! — a hortobágyi orvos egy szavára elszéledtek a cselédek és a kutyák. Azari nem szólt semmit. Mosolygott, csupán a fejét csóválta. Csokor kollegát annál inkább furdalta a kíváncsiság:

— Mattyi pácsi!... A teghus tán mek nem enni?!
— Megesszük bizony mink azt, bruderkám. — Dely meggyőződéssel felelt a németnek.
— Asztat a teghust? — Csokor nem hitt a fülének.
— Csak a javát, barátom, a pásztorokkal... A többit a kutyák, a kopasznyakú keselyük, más húsevő madarak, meg a rókák szokják elpusztítani.
— Jesszás! — Csokor ámulatában felkiáltott, — na, mekfan is itten sog ertegfar.[1]
— Nincs itt, bruderkám. Az ördög sem meri a Hortobágyra hozni a farát. Node, ha nőstény volna, nem is ajánlanám neki! — mondotta Dely. Nemcsak Csokor fakadt kacagásra, midőn megértette, hogy miről van szó, hanem az Azari szomorú szemében is fellobbant a jókedv tüze és szívből nevetett.

Dely Mátyás később a hortobágyi dögteret is bemutatta a kiváló orvoskollegáknak. Kocsin olyan helyre vitte ki Azariékat, ahol a károgó varjaktól, komor keselyüktől megszállottan hevertek szanaszét a tíz nappal azelőtt megnyúzott dögtestek... A kutyák is résztszedtek azokból, azért voltak így széthúzgálva a csontos dögtest darabok...

— Borzasztó! — az orvostanárok megilletődtek ezen az óriási, ázsiai hanyagságon, csupán Csokor doktor vigasztalódott hamari nagy örömmel:
— Esz itt iken szep tanulmányoszni!
— Nem is reméltem, hogy ilyen szép helyre találunk! — tódította Azari,[2] akiben a fő állategészségügyi őr felett felülkerekedett a tudós kutató. Előszedték az apró üvegcséiket. A dögtestek alól port, füvet kapargattak, sőt a testek lágy részeiből is kivagdaltak részeket. Az orvostanárok három napig tanyáztak kint Delynél. A régi tudások, régi tapasztalatok kiváló tehetségű ismerője, az őstermészet és természeti erők páratlan megfigyelője, a hortobágyi babonáshírű orvosmester, az öreg Dely, a régiek eljárásairól beszélt az európai tudású, hírű orvostanár kollégáknak. Amennyire tréfáiért megszerették, nagy és eredeti tudásáért még inkább bámulták Delyt... Azután Azariék magyaráztak a modern orvosi tudomány legújabb felfedezéseiről. A hortobágyi állatorvos Azari tanár előadásai után így megismerkedett az eddig inkább

[1] Pokolvart akart mondani a bécsi kolléga.
[2] Valamikor az 1880-as években történt ez, amikor is végre a debreceni tanács, Azari doktorék közbelépésére, állandósította a hortobágyi döglött állatok elföldelési költségeit.

csak hírből hallott baktériumokkal. Harmadnap gyakorlatilag is felvilágosították Delyt, amikor előszedték a kisérleti műszereiket és az üvegekbe kapart porban, az állati dögtest lágy részeiben nagyító készülékkel fürkészték a Delytől nem ismert állatkákat. Ámultak-bámultak az orvostanárok... Egyedül a szomszédhatárból, a nagymajori dögsírról hozott porban, fűvön találtak — baktériumokat. Hosszas tárgyalás után, az öreg Dely hozzászólásával, megállapították, hogy a lépfene, az ilyen ázsiai kezelés mellett, azért nem terjedt el féktelenebbül és nagyobb mértékben a Hortobágyon, mert a hortobágyi száraz időjárás és a szikpor megölik a titokzatos vészférgecskéket...

* * *

Három nap elteltével ismét kocsira ültek az állatorvos tanárok. Elbúcsuztak a hortobágyi kollegától, tovább készültek Debrecen felé. Dely Mátyásból a búcsuzásnál is kitört a kutyálkodás, a kocsinál ráhunyorított a tanárokra :

— No, fiúk !... Hát, ti úgy-e lépfenét jártok tanulmányozni ? — Azari hallgatott, Csokor azonban rábólintotta :

— Iken !

— Úgy-e, azt is mondtátok, hogy a Hortobágyon tanultatok legtöbbet ?

— Iken, Matyi pácsi !

— Arról is meggyőződtetek, úgy-e, hogy a hortobágyi lakosoknak az esett hústól sem külső, sem belső betegségök nincsen ? — Még Csokor is elhallgatott, kiváncsian várta, hogy mire lyukad ki „Mattyi pácsi". — Nohát nektek sem ártott meg... Mert úgy tudjátok meg, hogy nálam is ettetek lépfenés marhahúst... Váljék egészségetekre ! — Azari tágult szemmel meredt Delyre :

— Matyi bácsi, igaz ez ?

— Igaz hát ! — Mondta Dely. — Az első ízletes pecsenye is, melyet nálam őzderék gyanánt fogyasztottatok, éppen olyan borjunak a húsából készült...

— Matyi bácsi ! — Azari szomorkás szemében pillanatig felragyogott az eredendő jókedv. — Ha fájdalom nélkül ölne meg, örömest szabadulnék szenvedéseimtől. Hanem ezért az egészséges, pocakos németért még kár volna !

— Mit folna gár ?... Én nem fél. — Csokor professzor derüsen tiltakozott és fogadkozott. — Ha Martsa néni

a Pétsbe tudja külteni mindennab olyan hortopagyi kosztot telegrammal, én fiszetek annyid, hogy Pétsben sem fiszetem több !...

— Csakugyan igaz ez, Matyi bácsi ? — A búcsuzkodó Azari ismételten megkérdezte.

— Igaz, ha mondom !... Hiszen a lépfenét tanulmányozni jöttetek a Hortobágyra, öcsém ! — A hortobágyi babonás hírű, nagy veterinarius keményen, szeretettel megszorította a jókedvre derült tanár kollégák kezét. A robogó kocsi darab ideig még látszott a sík, egyenes pusztán... Trilláztak a magasreptű pacsirták. A tudós doktor Azari napjai már meg voltak számlálva, nem sok idő multán halálhíre érkezett a pusztára. Trilláztak a magasreptű pacsirták... Örökre eltünt a távozó jóbarátok kocsija.

Az első miniszterjárás a Hortobágyon

Nemes Medgyaszay Sámuel úrra, a hortobágyi biztosra éjnek idején, már úgy lefekvéstájt kopogtatott rá a Debrecenből érkezett városi lovaskatona. Nagyságos Simonffy Imre polgármester úr sajátkezűleg írott levelét hozta a huszár. Az ilyenféle levél mindig az igazi sürgős levél volt, ezt meg még hozzá a szokottnál is nagyobb betűkkel írta a debreceni hatalmas polgármester, tehát nemcsak sürgős, hanem valóban fontos is volt ez a levél. A polgármester gróf Bethlen András kegyelmes úrnak, a földmívelésügyi miniszternek harmadnap reggelén való érkezését közölte azzal a bizodalmas megjegyzéssel, hogy minden rendben legyen majd... Azaz, amit kell, hogy mindent meglásson a miniszter... Ami pedig nem tartozik reá, hogy abból viszont semmi ne kerüljön a szeme elé... A többit meg már tudni fogja Medgyaszay Sámuel, hiszen másnap estére a finom, drága harapni és innivalókkal rakott társzekér is kiérkezik, annak a feltálalásához és elkészítéséhez meg Medgyaszay Sámuelné tekintetes asszonynak nem szükséges városi szakács segítsége...

— Mégcsak akéne! — Az első álmából felkeltett hortobágyi biztos, Medgyaszay Sámuel úr mérgesen megcsavarintotta tömött szép bajuszát, amikor a hatalmas polgármester sajátkezű leveléből a fenntieket mind sorra, szépen kiolvasta. A huszárt mindjárt, azon porosan a vele ugyanegy tanyán lakó Dely Mátyás öregebb és Axman Gyula fiatalabb pusztai állatorvosokért is átszalajtotta. A szemöket dörzsölgetve jöttek a puszta orvosai és „Samu bácsi" a polgármesteri levéllel kezében pattogósan rendelkezni kezdett:

— Matyi öcsém! — mondotta Delynek. — Holnapután reggel jön a földmívelésügyi miniszter, tehát glédába minden disztóval, lóval, meg a birkákkal is! — Majd a

másik, a fiatalabb állatorvoshoz fordult. — Axman úr, a szamarak magához tartoznak a birkaföldön... Tegyen ki magáért az ökrök között is... De, a város ménese mégis a legelső!... Fiúk! — Ekkor már egész nekimelegedett, az elemébe jött az öreg úr. — Az Istenfáját annak a miniszternek! Tegyünk ki magunkért, hogy emlegesse meg a Hortobágyot még kopaszfővel is!... Amint tudjuk: grófnak gróf, mégpedig a legjavából való magyar gróf őkegyelme, hát mink is mutassuk meg neki, hogy Debrecen sem a koldusok tanyája s a Hortobágyot már a régi nótában sem hiába nevezték el „áldott magyar Kánaánnak!"

*

A daliás, szép magyar főúri minisztert, gróf Bethlen András miniszteriumbeli három emberén kívül az akkor még fiatal Degenfeld-Schomberg József gróf főispán, Rázsó Gyula, a hajdúk alispánja, az elégültségtől jókedvű Simonffy Imre polgármester, a gazdasági szenátor, nehány jelesebb civis-nagygazda kísérték. Több kocsival jöttek. A Hortobágy három városi vezető tisztje, a szemre-főre ritka szép magyar ember Medgyaszay Sámuel úr (ki a „tekintetes asszonyt" kivéve a kivert bikával is szembeszállott és az Isten nevét igen gyakran szokta emlegetni), a nem magos, de különösen a gyomra körül igen széles, vastag és a házégésre emlékeztető bajuszú fiatalabb állatorvos Axman Gyula, no meg Dely Mátyás a csárda előtt sorakozva várták a magas vendéget, akitől az állattenyésztés ügyében is oly sokat vártak, reményeltek... Simonffy polgármester egyenként és fejenként mutatta be a miniszternek a Hortobágy vezető főembereit... A miniszter a remek debreceni magyar Medgyaszay Sámuel pusztai biztos előtt úrimódon megbillentette fejét, sőt a biztoson jól végig is nézett.

— Hm! — Samu bácsi megköszörülte a torkát (magyar embert nézel most, hékás, nem plundrás németet). A katonaviselt Axman állatorvos nem karcsú termetét tőle telhetőleg kihuzta, katonásan a miniszter szeme közé nézett... A miniszter Axmanra is rábiccentett. Most Dely Mátyás következett sorra. A nagy veresfejű embernek nehány szál bajusza, még ritkább szakálla össze-vissza kunkorodott. Nyúlfekvésnyi nagy tenyerét a terjedelmes füléhez emelte és katonásan „szalutált"... A miniszter itt már nem is biccentett, hanem mosolyogva megállott a szintén mosolygó Dely előtt. Kezet nyujtott neki s mint régi ismerőstől, kérdezte:

— Mi ujság a Hortobágyon ?

— Nagy ujság van itt, kegyelmes uram !... Ilyen még a Hortobágyon soha nem volt.

— No, mi az ?... Mi az, öregem ?

— Miniszterjárás van itt, amint méltóztatik is tudni... Akit kegyelmes uram becses személyében a Hortobágy összes lakosai, pásztorai részéről üdvözlök... Isten hozta közibünk !...

— Ezt az állatorvost én még fiatalabb koromból ismerem ! — Szólt később a miniszter a polgármesternek. — Olyan komikus a modora és az arca, ha egyszer látta az ember, soha el nem felejti ! — Reggelizés után a város ménesét, a birkanyájakat nézték meg s míg Dely Mátyás a puszta másik részén rendezkedett, a magas vendég, a kísérők, a városi urak a csárdában — a Medgyaszayné tekintetes asszony főzteiből — ebédhez ültek. Mire Dely fáradtan, bosszúsan a pusztáról hazaérkezett, már háromszor kerestette a polgármester. Sőt, negyedjére is jött a polgármester huszárja.

— Azonnal megyek ! — mondta a bosszús orvos. Az ebéd már ekkor megkezdődött. — Szerencsés jónapot, jóétvágyat ! — Szólt az orvos és a polgármesterhez lépett. — Mit parancsol Nagyságod ?

— Azt !... Hogy, ott az üres terítéke !... Üljön le !... Ebédeljünk együtt ! — Az orvos engedelmeskedett a parancsnak. A bosszúsága azonban nem igen akart lohadni, a levesből alig vett félmérő kanállal. Mikor pedig a harmatgyenge malactokányból is alig pár falatot emelt, a polgármester rászólt. — Úgy látom, hogy Dely uram haragos valamiért... Nem jól van ez így ! Jöjjön közelebb hozzám !

— Parancsolatjára, nagyságos uram ! — Az orvos a polgármesterhez lépett. A jólelkű, kedves öreg Simonffy Imre akkorra már teletöltötte az előtte lévő vizes poharat a szikrázó öreg érmelléki bakarborral, a maga kis pohárkájába is töltött, azután az orvosnak nyujtotta a tele poharat. — No, az én egészségemre ! — Koccintott is. Mikor az orvos felhajtotta a nagy poharat, mosolyogva megkérdezte : — Jól esett ?

— Jól bizony, Nagyságos uram !... De, ha skorpiótej lett volna, azt is megittam volna a nagyságos uram egészségére !

— No, hát, akkor még eggyel ? !

— Üsse kő !... Nem bánom !... Engem úgysem ver a földhöz ! — A polgármester ismét az orvos kezébe adta a tele pohárbort.

— No, már ezt, nagyságos uram, a miniszter úr Őkegyelmességének az egészségére ürítem ki... Ha szabad ?

— Hogyne volna szabad, orvos úr ... Örömmel ! — A miniszter felállott és szívélyesen poharát nyujtotta a koccintásra. Most már Delynek is megjött a jókedve, mivel a hajdú még egyszer visszahozta a harmatgyenge malactokányt, ebből emberségesen jóllakott... A többi ételt már csak foghegyelte, a polgármester kívánságára nehány eredeti, vaskos, jóízű hortobágyi esetet is elbeszélt a miniszternek... Elbeszélte azt az épületes esetet is, mikor a két állatorvos-professzort, a bécsi Csokor és a pesti Azary doktort lépfenés-borjú pecsenyéjével traktálta meg és az egész Hortobágyon nem volt dögtemető... Amikor azután általános derű, nevetés között befejezte az egyébként, különösen hivatalbéli embereknek tanulságos hortobágyi esetet, a miniszter váratlanul megszólalt :

— Orvos uram ! Most én is a néhai Azary professzorral kérdezem, hogy csakugyan így bánnak a Hortobágyon ma is az elhullott állattal ?

— Ma, már nem, kegyelmes uram !... Mert a professzorok odabent is szóvátették a hortobágyi nyilt dögtért, minélfogva a tekintetes tanács hozzájárult az elföldeltetési költségek kiadásába...

— És továbbá, csakugyan olyan sok állat hull el itt lépfenében ?

— No... Soknak éppen nem mondhatjuk, de azért minden hónapban egyre-másra elmegy vagy húsz darab.

— Hát a bejelentésekkel hogy vagyunk itt ?

— Sehogy ! Azzal nem töltjük az időt... Hazudni nem természetem... Ha pedig az igazat jelenteném... Megérdemelném, hogy a debreceni polgárok agyonverjenek, mert hiszen vagyonilag a gyilkosuk lennék...

— Hogy, hogy ? — kérdezte a miniszter.

— Úgy, kegyelmes uram, hogy egy örökségképpen ránkmaradt osztrák miniszteri rendelet értelmében, ha ezen a pusztán egy darab állat lépfenébe hullana el, harminc napig zár alá kellene helyezni a pusztát... Ami azt jelenti, hogy állandóan zár alatt lennénk és tönkre mennének a gazdák...

— Az orvos úrnak a maga látköréből, úgy az ország állattenyésztésére vonatkozólag is igaza van... De, higyje el az orvos úr, hogy nekünk is van ehhez eszünk... Az országos hivatalos kimutatásba mi is csak annyit veszünk fel, amennyit — akarunk !

— No, ezt igazán nem hittem volna, kegyelmes uram!

— Azt, ugy-e, hogy eszünk még nekünk is van?

— No, nem erre gondoltam... Hogy ilyen ügyet s annyi fórumon keresztül (tekintettel a külföldre s németosztrák jóakarókra) ellehessen hazudni...

— Tudja az orvos úr, hogy mi az a politika?

— Egy részeges fiskálistól azt hallottam, hogy nem másegyéb, mint úri huncutság...

— Annak a fiskálisnak már gyakorlatból bő tapasztalatai lehettek! — A miniszter elnevette magát. — Node, jól ebédeltünk, jól mulattunk... Köszönjük a jóebédet... Gyerünk a dolgunkra!

*

A befogott kocsik odakint, a csárda előtt már várták az indulást. A polgármester vezetőnek Delyt szemelte ki, a többitől távolabb, a négykerekű pici kocsiba befogva, a Dely két kis fekete Bogár-lova is ott állott... A polgármester már az ebédnél felemlítette ezt az eredeti kis hortobágyi fogatot s már előre figyelmeztette az orvost, nehogy sebesen nekieressze a „bogarakat", mert a nehezebb hintós, parádés lovak majd elmaradoznak... A miniszternek szintén szemébe tünt ez az eredeti hortobágyi fogat.

— Az orvos úré ez a kis kocsi? — Mindjárt meg is kérdezte.

— Az enyém, kegyelmes uram!

— S talán éppen szénaülés is van rajta?

— Igen, kegyelmes uram!

— Hallották ezt az urak? — A miniszter az urak felé fordult. — Mióta miniszter vagyok, szénaülésen úgysem ültem, hát most itt a Hortobágyon kipróbálom! — Már indult is a kiskocsi felé a miniszter. Dely az apró lovai fejétől, odaszólt a kegyelmesnek:

— Kegyelmes uram, a firhélcről van a feljáró.

— Látom! — A puha sarjúszéna ülésen már el is helyezkedett. Dely még mindig a két kis bogárka fejét vakargatta és beszélgetett hozzájuk, hogy a miniszter is hallotta.

— Kedves, jó állatkáim... Kenyérkereső társaim... Most, ám, jól, okosan forgassátok magatokat... Ilyen szerencse a ti szegény fűrágó őseiteket még soha nem érte... Most ti a király őfelsége személyének egyik helyettesét viszitek, aki éppen azért jött ide, hogy a sorsotok javítását elintézze!

— No, üljön fel már! Menjünk! — A miniszter nevetve odaszólt az orvosnak. — Hiszen, amiket a bogárkáinak beszélt, úgysem értették meg azok...

— Téved a kegyelmes úr! — Szólt az orvos a legkomolyabb képpel. — Megértették bizony azok... Ők is ismerik már a mai szokást... Vagy tán nem méltóztatott látni, hogy ők is micsoda ügyesen csóválták a farkukat...

— Ördöngős ember, az orvos úr! — A miniszter jóízű nevetésre fakadt, Dely is mellé ült a puha szénaülésre. — Gyihé! — A „bogárkák" elrepültek; de alig haladtak százölet, mosolyogva kérdezte az orvostól. — Öregem, megismert-e engemet?

— Meg bizony. Kegyelmes uram!

— Ugy-e régen volt Budán kutyavásár?

— De, én is csak egyszer voltam Óbudán táncmester.

— Hitte-e akkor, hogy valaha itt állatorvos lesz?

— Ezt még igen!... De, hogy kegyelmes uram magyar miniszter lesz?... Bizony nem!

— No, látja, ilyen a sors keze... Huszonöt év mulva ismét együtt ebédeltünk.

— Kegyelmes uram, ha azok a budai szép gróf (szobacica)-kisasszonyok itt lettek volna, meg az a cigánybanda ráhúzta volna?... Talán el is jártuk volna még?!...

— Orvos úr!... Még visszaemlékezni is boldogság a fiatalságunkra!... Node, kezdjük a hivatalosat... Tudja-e, öregem, hogy miért ültem én most éppen maga mellé?

— Tudom, kegyelmes uram, mert igaz beszédet akar hallani!...

— Eltalálta... Igenis azért!... Tehát most beszélje el nekem az itteni állattenyésztési állapotok előnyeit, hátrányait... Mondja meg, hogy nékem, mint földmívelésügyi miniszternek, mit kell itt tanácsolni, hivatalból elrendelni, apaállattal, vagy pénzzel segíteni?!

— Parancsa szerint... Mindenre megfelelek, kegyelmes uram! — Miközben az orvos a hortobágyi dolgokat beszélte, nekieredtek a „bogárkák"... A beszélgetés befejeztével, amikor hátratekintettek látták, hogy ugyancsak hátramaradt a sok parádés lovú „tábor"... Az orvos lassította a menetelt, a miniszter csak ekkor vette észre, hogy az orvos a csizmaszárba dugta az ostor nyelét....

— Ez az ostor tartója? — mosolyogva odamutatott.

— Még ez sem!... Ostort sem igen szoktam hozni

magammal... Az én bogárkáim tudják a kötelességüket... Ezeket nemhogy ütni, hanem még csendesíteni kell...

— A gazdájuktól tanultak, amint tudom... Node, a kenyérről is beszéljünk már... Mi a fizetése az orvos úrnak ?

— Hatszáz forint készpénzben, húsz katasztrális hold föld, meg, amit az Isten ád ! — A miniszter jobbkeze újjaival a zsebéhez irányuló fogást mutatott :

— Talán, így is ? !

— Úgy, nem, kegyelmes uram... Hanem így ! — Az orvos a miniszter felé nyujtotta kiterjesztett sima, üres tenyerét.

— Ezt, nem értem !

— Ez azt jelenti, hogy inkább még nékem kell adni sokszor... Mert, a pusztán is kerül ám elég sok szegény, megszorult ember.

— Annyi fáradozás után, amit az orvos úr végez, valóban kevés fizetés ez.

— Kegyelmes uram ! Én nem a meggazdagodásért dolgozom, hanem, hogy megmutassam, hogy mi az állatorvosi szakértelem haszna... A Hortobágyon is, önkéntes remetének felcsapva, ezért telepedtem meg.

— Tudja mit, az orvos úr ?... Én most rendezem a magyarországi állategészségügyet... Ezentúl minden vármegyében lesz egy állami állatorvos... Itt a kezem, csapjon fel, amelyik vármegyébe kívánkozik, oda kinevezem... Kevesebb dolog mellett jó fizetése, sok napidíjja lesz.

— Kegyelmes uram, azután majd parancsolnak-e ott nékem ?

— No, amint vesszük... Hát, bizony, a tisztviselővel mégis rendelkezni szoktak...

— Akkor köszönöm a kegyelmességed jóakaratát... Nékem eddig egyetlen parancsolóm volt... A saját lelkiismeretem... Meg ott talán még hivatalból hazudnom is kellene ?... A legjobb nékem itten a Délibábos rónán, hiszen, ha majd egyszer meghalok... Bárhol is halok meg... Azt szeretném, ha legalább a szívemet idetemetnék valamelyik öreg kun-halomba...

— Az orvos úr irígyelendő bölcs ember ! — Szólt a csárdához visszaérkezve a miniszter. — Örülök, hogy ismét találkoztunk... Ez a rövid együttlétünk is olyan kedves emlékeket hagy a lelkemben, hajh, mint az ezernyolcszázötvenhatodik évben az a boldog ifjúkori óbudai bál !... Isten áldja, orvos uram ! — Amikor jókedvűen lelépett a

szénaüléses hortobágyi kiskocsiról, még ismételten megszorongatta a hortobágyi orvos kezét... Az úritársaság pedig váltig nem győzött csodálkozni, hogy a kegyelmes miniszternek, a született ősrégi családbeli Bethlen András grófnak vajjon mi gyönyörűsége és szórakozása volt abban, hogy, a kolduló barátból lett szegény pusztai állatorvos mellé ülve, öt óra hosszáig kocsikázzon végig a pusztán ?

Jókai és a Hortobágy

Jókai Mór az ő bűbájos magyar írásaiban szüntelenül foglalkozott az ősi Debrecennel, az ősi Debrecennek eredeti kálvinista magyar népével. Jókainak már a törökvilágból írott regényeiben, elbeszéléseiben különös őserőktől, őserényektől, összépségektől kincsesen emelkedik elénk a délibábos debreceni pusztavidék, ez a szívós, kemény debreceni faj. Történetük viharos, setét századok hullámtörései között világítótoronyként ragyog és vezéreli a tévedezőket. Ezek a remek fajtájú debreceniek az országpusztító tűzveszedelmek pernyéje alól, a nemzeti életet századokon át fullasztó vérhullámokból mindig új erőre kapva keltek ki. Nem csodálom Jókait, hogy ez ősmagyar jellemerőnek, ennyi ősmagyar eredetiségnek a harmatozó friss, mély forrásából élete végéig folyton merítgetett. „Egetvívó asszony" regényében a kuruckorbeli Debrecen elevenedik meg. A kollégiumi diákság kiváltképpen kedves tárgya érdeklődésének. A „Mégis mozog a föld" lapjain aranyhimzeteket szó az öreg kollégium rajongóiról. „A kis királyok"-ban is szerepel Debrecen és a debreceni diákság. A református papok, a szinmagyar egyházuk iránt oly' áldozatosan lelkes világi urak — kurátor uraimék! —, a kupeckedő, gazdálkodó és ősi eredetű iparokat űző polgárság karakán magyar alakjai mesterileg megelevenednek a kétágú kupakos „Nagytemplom" és az öreg óriás-kollégium kálvinistásan szilárd határjelző képével. Avagy egyszer ki nem derengett a „debreceni lunátikus" csinyjein?... Az ördöngős Hatvani professzorról is írt Jókai. „A legvitézebb magyar huszár", Simonyi óbester élettörténetébe is belevette Debrecent. Azt a honvéddiák tűzérhadnagyot sem mellőzte el, aki ágyújával 1849-ben, az emlékezetes debreceni csata napján a nyeregből kilőtte az orosz tábornokot... A nagy íróművész páratlan szeretete, minden magyar

szépséget és eredetiséget meglátó érdeklődése a Hortobágy-puszta felett sem suhant keresztül közömbösen... Hiszen a Hortobágy a Jókai idejében még inkább olyan volt nehány halmával, nádas locsogó vizével, mint Keletről lde átvarázsolt utolsó áldozati-helye az ősmagyarok ragyogó napsugaras Egyistenének... Jókai aranybetűs debreceni írásaiért már rég' megérdemelte a külön ércszobort a debreceniektől... Nem feledkezett meg a Hortobágyról sem. Egyik bájolítóan üde, keletiesen fénylő könyvét: „Sárga rózsa" című regényét éppen, egyedül a hortobágyi oltáron trónoló magyaristennek áldozta.

Amikor Jókai az 1880-as években a Hortobágyon járt, még szívósan tartotta magát, szívósan küzdött a puszta érintetlen szűzességéért a jellemzetes debreceni civis felfogás... Az ötven, hatvan év előtti debreceni civis-gazdák azzal tartották: „Minek a Hortobágyra fát ültetni, hiszen az Isten adott éppen eleget a homoki erdőkbe. Van elég fa a tanyák körül is: varjúfészeknek, verébtanyáknak, ahonnét a tarkavarjú, meg a szarka a kiscsirkét, kisrucát lesekedve lopogatják..." Bár, egyébként értelmes, okos magyar emberekből állott az úgynevezett „gazdasági bizottmány", úgy kellett kierőszakolni hosszas rábeszéléssel, hogy a hortobágyi pusztán, a Mátatelken (a mai tiszti-lakások helyén) az 1857-ik esztendőben Laky Lajos gazdasági szenátor és Dely Mátyás hortobágyi állatorvos — mondhatni — saját kezeikkel kis ákácos erdőcskét ültethessenek... A másik ákácost az 1858-ik esztendőben az ősi tősgyökeres civis származású Harsányi Gábor erdőszeti szenátor ültette, de amikor megfakadtak a fák, az erdőszeti szenátornak János és István nevű öccsei minden ákácfácskát feljebb húzgáltak a földből.

— Talán majd így hamarébb megnőnek? — mondották kaján kedvvel a puszta síkját ősérzésükben határtalanul imádó debreceniek. Azon a negyvenkétezer katasztrális hold pusztai legelőn bizony a Jókai ottjártakor is még kevés ákácfa virágzott. A Hortobágy-folyó partján korhadoztak odvas füzek. A pusztult vízimalomnál dacolt néhány sok százados öreg tölgyfa. A kútgémek, kútágasok, nádkunyhók jelezték a pusztán széjjelszórt pásztortanyákat. Dely Mátyás hortobágyi állatorvos, a Jókai ifjabbkori ismerőse, 1857-től 1879-ig viaskodott civis-gazda komáival és a gazdasági bizottmánnyal, mire végül ráhajlottak kérésére és az orvosi lakás előtt körülkerítettek léccel egy kis területet. A hortobágyi orvos ennek a

„kiskertnek" a szűzföldjébe ültette a puszta első gyümölcsfáit. A virágágyak mellé nehány tő nemes rózsafát is beásott. Csodálatosképpen az egyik rózsafa éppen akkor bontotta az édes illatú legelső, egyetlen rózsáját, amikor Jókai a Hortobágyra érkezett.

Azidőben vasútja még nem volt a Hortobágynak. A lovas-hajdú nyeregben hozta az örömhír-levelet. Jókai: Róza leányával és vőjével: Feszty Árpád festőművésszel érkezett meg a városházi urak kíséretében. Az ebédnél Dely intézte a felszolgálást; majd kedves ötlete támadt. Kocsira pattant, hazulról elhozta pusztai házatájékának legkedvesebb kincsét, a gyengéden illatozó, halaványszép hortobágyi rózsabimbót. Fejér gyolcsba takargatta s egy virágos tányérról úgy kínálta fel a meglepődött Fesztynének. — Ha puszta, hát legyik puszta! — A rézszínarcú hortobágyi óriásnak ellágyult a hangja, könnyharmat szállott az eleven szemére, amikor a költő és családjának elbeszélte a hortobágyi ákácfák ültetésének és a hortobágyi kis első rózsabimbó eredésének viszontagságos történetét... Fesztyné meghatódottan tűzte szíve tájára a hortobágyi kisrózsát azzal, hogy: „habár a kisvirág el is hervad, szíve nem változik meg soha az orvos, a puszta és népe iránt". A meghatottságtól Jókainak is rózsapiros lett az arca. Valami kedves, kedves szavakat már akkor is mondott „a puszta első rózsájáról", de csodás képzeletében talán akkor pattant ki a csirája a későbbi híres hortobágyi regényében megörökített „Sárga rózsa"-nak?!...

Jókaiék Dely kalauzolásával széltében, hosszant végigkocsikázták a pusztát. A költő az ősmagyar puszta különleges természeti szépségein ekkor bájolódott el — talán — legelőször? A pásztorokkal is parolázott, beszélt gyönyörittasan. E pusztai nép életéről, szokásairól, történeteiről akkoris csak Dely Mátyás tudott a legtöbbet... És a tomboló ménesek aranyszőrű paripáinak felvonulásán, a bőgve-fohászkodó hófehér gulya mélabús, őskeleties hangulatú hajnali ébredésén, a birkanyájak éjszakai, kísérteties néma kullogásán a szent áhítattal szemlélődő költő királynak lelke megtelt, mint a lépesméz sejtjei, édes, drága hortobágyi képekkel, varázsos színekkel, az ősmagyar áldozások igéző szavaira emlékeztető csodálatos magyar pusztai hangokkal... Feszty Árpádot is annyira elbűvölte a Hortobágy, hogy napokon át rajzolgatta a királyi vérként komoly, méltóságos pásztor alakokat... A jászapáti nagy festőmester: Vágó Pállal együtt alkotott

világhíres Feszty — „A magyarok bejövetele" — körképén máig láthatók a tiszta szép hortobágyi magyar pásztoralakok hasonmásai...

Jókai még ezentúl is megfordult Debrecenben, a Hortobágyon is... Egyik ilyen debreceni látogatása alkalmával behívatta Dely Mátyást a pusztáról. A Hortobágy felől érdeklődött, beszélgetett vele, majd mikor elköszöntek, egy csomagot adott a kezébe.

— Ez a tied ! — Mondotta a költő. — De csak otthon bontsd fel ! — A nagy írónak „Lélekidomár" regénye volt a csomagban. A könyv belső, első üres lapjára ezt írta a költő : „Ez az egyik legsikerültebb munkám. Annak az életéhez illő, akinek emlékül adom... Dely Mátyás állatorvosnak Jókai Mór."

A Jászai Mariék csikósbojtárja

Az írók és különféle művészek serege, nők és férfiak elegyesen, egyszer ismét meglátogatták a híres Nagyhortobágyot. Hosszú kocsisoron Simonffy Imre polgármester és a szeretett fővajdájuk : Jókai Mór vezérletével Debrecenből rándultak ki. A gondatlan, bőséges 1880-as éveknek vídám író, művész, színész társasága volt ez. Mint a gerlice madarat, ezeknek is lárma, kacagás jelezte az érkezésüket. Jókai mindjárt karoncsípte a hortobágyi vendégfogadó előtt várakozó, hosszú magyar atillás Dely Mátyás pusztai orvos feltűnő alakját.

— Ácsi ! — kiáltotta jókedvűn az aranykoszorús fővajda. — Nők !... Urak !... Ez, az a kolduló barát, aki felől már az este olyan sokat beszéltünk néktek ! — Egy kedves, szép, nagy derék fiatal nő hamiskásan megrázta az orvos kezét :

— Hallja... Akár hiszi, akár nem, én meg apáca voltam ! — Tréfálkozva, nevetgélve eképpen betódultak az ebédlőbe, ahol pompás villásreggelivel várták őket. A nádudvari cigánybanda is rárántotta „a kék eres a szőlőlevél" régesrégi beköszöntő nótát, majd a frissebbek is sorrakerültek. Ezt már a jókedvtől kitörő Jókai sem hallgatta szó nélkül :

— Hej, te Matyi !... Hogyis volt az a táncmesterség Óbudán ?... Ezek a grófnők sem finnyásabbak...

— Majd meglátjuk ! — A nagyorrú pusztai orvos éppen ezelőtt a nagy derék, szép, jókedvű fiatal nő előtt vágott egy annakidején, állatorvos diákkorában az óbudai „tánc-kolon"-ban is jólbevált „komplementet".

— Ihaj ! — A derék, szép pesti nő még pattintott is az újjával. Azután állóhelyében megriszálta magát. Inderkedve szólt az orvosnak. — Nem így, hanem magyarosan komám !

— Csuhaj ! — Delynek sem kellett több... Derékon

kapta a szép asszonyt... Már járták is magyarosan. Jókai tapsolt örömében. A társaságnak apraja-nagyja, fiatalja-vénje mihamar mind táncba fogott.

— Hej, huj! — A komoly Simonffy polgármester, az egykori piros pántlikás honvédkapitány is mosolyogva nézte a táncot, de végül mégis félbeszakították. Még ebédig a ménest is meg akarták nézni, tehát amidőn befogtak, újból kocsira ült a vídám művésztársaság. Dely Mátyás ekkor tudta meg, hogy az ő szép, derék, szókimondó táncosnője éppen Jászai Mari, a Nemzeti Színház már akkoriban kiváló fiatal művésznője volt... A férfiak mégcsak nézték, nézegették a ménes gyönyörű lovait, hanem az asszonynépnek a szeme inkább Pecze Pistán, az öreg számadónak remek szép barna legényfián ragadt meg. A nagy darab gyerek lóhátról köszöntötte a hangos nőtársaságot:

— Isten hozta magukat minálunk! — A szép Jászai Mari Pecze Pistával is mindjárt szóba akart állani, hanem az megszorította lova oldalát s ha észrevette, hogy valamelyik nő feléje közeledik, mindjárt tovább ugratott...

— Ejnye, atyus! — Jászai Delyhez ment panaszra. — Miféle vadlegény ez?... Vagy talán fél tőlünk, mint a vadállatoktól szokás?!

— Szép művésznő! — Dely elnevette magát. A vadállatoktól nem félne ez... Inkább az itt a bibi, hogy tiszta észjárású, józanéletű szemérmetes emberek ezek itt mind. Született tulajdonságuk a nők iránti tiszteletérzés...

— Mi a csudát, atyus?!

— Ez bizony nemhogy az ilyen ruházatú úrifajta nővel, hanem talán még a parasztköntösű szolgálóval sem igen állana szóba... A csikós, gulyás, de más rendű hortobágyi pásztor is mind ilyen... Ennek meg még eddig, szép művésznőm, az Isten a nőket egyébre nem teremtette, mint sütni, főzni és hm... Gatyát mosni! — A pajkoskedvű Jászai Mari kacagni kezdett:

— Ezt a vad csikóslegényt mégis meg kellene szelídíteni...

— Nehezen hiszem, hogy sikeredik!... Node, majd méltóztassék megpróbálkozni vele... A nyeregnélküli ügyes lovaglására igen hiú... Hát, berendeljük a fogadóhoz, hogy a lovastudományát mutassa be... A többi azután a nagyságod dolga lesz! — Dely még kacsintott is hozzá... Pecze Pista csikós, miután a polgármester őnagysága még külön szólt neki, ebéd utánra belovagolt két másik nyalka csikós bojtár pajtásával. Bemutatták

a pusztai lófuttatást, pányvavetést és a lóhátról — még talpon is felállva! — különböző ügyes, merész mozdulatokat és fordulatokat. A művésznőknek csak a Pista tetszett. Talán még össze is beszéltek, mert egyszerre körülcsípték és Dely segítségével az úri vendéglőszobába is beterelték a húzódozó fiatal csikóst... De ekkor már sem élő, sem halott nem volt a megilletődött fiú, csak a szeretett polgármester ura szavára eszmélt fel, amikor az vállára tette kezét és így szólt:

— Pista, te!... No, mi ez?!... Kitül, mitül félsz?... Ülj le inkább!

— Hogy mitől félek, nagyságos uram? — Felelte a polgármester szavára Pista. — Hát, biz' ezektül a szép asszonyok, vagy talán jányoktul félek én! — Jókainak a könnye kicsordult a nagy nevetéstől, hanem nevetett, kacagott itt mindenki, de legkivált a férfiak.

— Pista pajtás! Hát, én jány vagyok-e, vagy asszony? — Ezt a csiklandós kérdést a nevetés csillapultával, a csikós elé állva, Jászai Mari tette fel. Pista csikós nekibátorodott már kissé.

— Biz' én nem tudom, hogy kell magát tisztelni?... Nagyságosnak-e, vagy tekintetesnek?

— Engem, Pista pajtás, csak magának szólíts... Ki iszom veled a te-poharat is! — Már felkínált két tele poharat, de biz' a Pista a magáét letette. A szép, fiatal nagyasszony meglepődve nézett reá. — No, Pista, hát nem isszuk ki?

— Nem!

— Aztán, miért nem?

— Mert azt mondják, hogy nem jó a szegénynek az úrral egytálból cseresznyét enni... Mert, a magjával meglövi a szegényt...

— Te, Pista, most nem arról van szó! — A művésznő még mindig nem nyughatott. — Azt mondd meg hát legalább, hogy jány vagyok-e én, vagy pedig asszony?!

— Azt lelkem, mán csak maga tudja legjobban! — A Pista ártatlan képpel mondott szavára újabb dörgedelmes kacagás harsant fel. Pistát itatni akarták váltig, az biz', ám, csak kóstolgatta a pohárt. Egyszerre csak azután mégis felállott és a polgármesterhez fordult: — Nagyságos uram!.... Szépen megkérném... Tessék kiszabadítani engemet mán innét... Nem való ez a hely nékem.

— Miért, te, Pista? — Szólt Simonffy polgármester.

— Hát, csak azért is nagyságos uram... Mert, ez a

szép asszony-e, vagy jány ?... Olyan közel ült hozzám, hogy melegszik a combom tülle...

— Ne félj, fiam, tőlök... Ha alkalmatlanok... Húzódj arrébb tőlök... Azután igyál is, talán inkább neki bátorodol ?

— Jól van, no !... Hát, nem félek !... Mégis arra kérem nagyságos uramat, hogy bocsássanak ki a borivóba... Ott az én helyem !

— Eredj, hát, Pista ! — Amikor Pista kiment, a szép pesti művésznők is utána segődtek, Dely velük ment, hogy ne maradjon a társaság felügyelet nélkül... Odakint már a Pista is bátrabban viselkedett. Még azt is megengedte, hogy a szép asszony (vagy jány) az ölébe üljön.

— Pista, te ? — Szólította a szép művésznő. Szoktál-e te könyvet olvasni ?

— Szoktam !

— Olvastad-e Tündérszép Ilonát ?

— Olvastam !

— Tudod-e, hogy Árgyirus királyfi, hogy lopta el őt ?

— Tudom !

— Hát, ha most mi is ketten eljátszanánk azt ?

— Hát, ilyesmit is lehet játszani ?... De, hogy ? !

— Úgy, te Pista... Hogy te felülsz a lovadra s engemet majd magad mellé felkapsz... Azután elvágtázol velem... Elrabolsz... És majd feleséged leszek !

— Hm ! — Pista nagyot gondolt. — Hallja !... Ha huszonnégy esztendős volnék, nem bánnám... De, akkor is úgy, hogyha ilyen szép volna, nomeg parasztjány vólna... És tudna : sütni, főzni, mosni is...

— Te, Pista, hát most hány esztendős vagy ?

— Vagy tizenkilenc lehetek.

— Tudnál-e mán vőlegény lenni ?

— Azt csak a lakodalom után tudnánk meg.

— No, Pista... Lóra ! — Buzdította a legényt a szép művészasszony. A csikós Delyre nézett.

— Menj, fiam !... Mutasd meg, hogy legény vagy ! — A csikósgyerek még mindig húzódozott.

— Hej, tekintetes uram, ha nem szégyenleném... Talán megis tudnám tenni ?... De, ha elébem venném a lovamra ?... Attól tartok, hogy szégyenletemben kiégne a szemem ?...

— Note, Pista !... Idehallgass ! — A hortobágyi orvos nevetve buzdította a fiút. — Hiszen csak játék ez... Hát, a kisöcsédet hányszor felvetted ?

— Nem bánom!... Jól van, no!... Ha, mán tekintetes uram is akarja, megteszem a kedvéért... De, azután, ugy-e, kijönnek majd a kisasszonyért?!

— A kocsikkal utánad megyünk, Pista! — A polgármester mondotta ezt, mert már ekkor Jókai, Simonffy polgármester és még sokan ott nézték és hallgatták a kedves jelenetet... A polgármester szavára: Pista felkelt. Kiment. Lóra pattant s odaszólt a művésznőhöz:

— Ha, mán csakugyan el akar szökni velem?... Akkor oda, ni!... Kiljebb álljon! — Sarkantyúba kapta lovát s a nőhöz ugratott. Ballábát oldalt nyujtotta. — Ide a kezét!... Lépjen a lábomfejére! — Szólt. S úgy felkapta a művésznőt, mint héjja a csirkét... Azután nyílsebességgel elvágtatott a csikóstanya felé... Mikorra a kocsisor a tanyába érkezett, a művésznő és a Pista egymás kezét fogva fogadták az érkezőket... Az indulás előtt Pistának ismét kezet nyujtott a művésznő. Pista gavallérosan megcsókolta a szép asszony kezét s az még visszaszólt a kocsiról:

— No, Pista!... Ellopnál-e még egyszer?

— Akár mindennap kedves rózsám! — A kipirult csikós nekibátorodottan felelte.

— Ugy-e, atyus, megszelídült a Pista? — Ezt meg, mikor ismét a csárdához értek, Delynek mondta Jászai Mari.

— Megszelidült biz' az... Jobban is, mint hittem! — Az orvos, ahányszor rágondolt, mindig megcsóválta a fejét. Az emberek, az állatok szelídítésének egyik főmestere volt maga Dely Mátyás is.

Amikor Bismarck herceg fia a Hortobágyon járt

A verőfény elővarázsolta a délibábot a hortobágyi pusztán. A hűsítő szél éppen Debrecen felől lengedezett. Ámde, csak maga a szellő volt ilyen sebes, lenge, a távolból feltünedező lovasalak már inkább baktatott... Dely Mátyás, a pusztai állatorvos, a hortobágyi vendégfogadó elől messziről szemrevette a magányos lovast. Közelebbről már fel is ismerte, hogy Debrecen város díszruháját viseli a szürke lovas hajdú... A nagy veresbajuszú küldönc szónélkül ereszkedett le a nyeregből. Afféle szürke fejű, ötvenes legény volt. Csörgött a sarkantyúja, mikor az orvos előtt megállott és a tarsolyból kihúzta a piros, nagypecsétű levelet.

— Adjon Isten jónapot! — Mondotta. — Ez meg kigyelmednek szól, orvos uram!... Jó, hogy itt tanálom... Mert, meghagyta a szénátor uram, hogy, ha a pokolba volna is, keressem fel ezzel a levéllel az orvos urat... A kupertára írja rá majd, hogy átvette a levelet...

— No, Gábor bácsi! — szólt az orvos, átvéve a levelet, — az Isten vezérelte most kendet ide... Bárlan, látom, az izzadtság nem verte ki a szürkéjét, kend talán mégis érez valami szomjuságot?

— Úgy vagyon biz az, noha nem éppen egészében... Fröstök előtt indultam, mivel pedig még most sem vagyok utána, annakokáért nem mondom, hogy nemcsak éppen porleöblítőnek, de másképpen is szokásom folytán... Biz' egy üveg Áron-lé jólesnék, továbbad utána egy kis némineműharapnivaló...

— Minden meglesz, Gábor bátyám... De, mindenekelőtt, mivel kend császárt szolgáló huszár volt, ne felejtkezzünk el a szürkéről sem!

— Igaz... Úgy van... És úgyis lészen, orvos uram! — Visszament tehát a csikófogát régesrég elhullajtott

szürkéhez, abrakolni az istállóba vezette az érdemes lovat. Dely, az orvos eközben felbontotta a levelet. A gazdasági szenátor ezt írta a pirospecsétes levélben: „Nagy kitüntetés érte a városunkat. Bismarck herceg úrnak a fia vendégünk. Holnap reggel nyolc órára körülbelől nyolc vendéget várjanak. Az ellátást pedig megemlegesse a herceg úr fia. Punktum!" — Rövid volt ez a levél, mégis Dely Mátyás orvosnak, valamint Medgyaszay Sámuel pusztai inspektor uramnak nem kevés bosszúságot okozott. Medgyaszay Sámuel, a tekintetes inspektor szólalt meg legelőbb:

— No, Matyi öcsém... Itt már nincs mit tovább tanakodni... Ha jön a német, hát úgy ellássuk, hogy vén korában is ráemlékezzen... Én különben úgy vélekszem, a német angyalát neki, hogy amióta kétágra hasadt, olyan ebédet még nem evett, amilyent most majd az én lelkem-párom főzend neki... Matyi ecsem, tehát kiki dolgára!

*

Másnap reggel kilenc órára megérkeztek a hivatlan vendégek. Az ekhós szekérről Géresi Kálmán uram, a hétnyelvű kollégiumi professzor szállott le legelébb. A város ötösfogatú hintójában Simonffy Imre polgármester úr mellett nagy kopaszfejű, ugyancsak súlyosra nevekedett német ült... A polgármester ily' szóval bemutatta:

— Urak!... Ime itt van Bismarck herceg úrnak az idősebbik fia: Vilmos Herbert úr! — Majd a hercegfinak magyarázta meg németül, hogy a hortobágyi fogadó urak közül, melyik kicsoda s micsoda. A nagy német főúr előbb a derék, vaskos termetű, szép piros arcú, őszbecsavarodott fekete hajú, bajuszú mátai biztos Samu bácsival fogott kezet. Samu bácsi jól a szeme közé nézett a németnek, majd őszinte magyar vendégszeretettel úgy megszorította a kezét, hogy a német csak úgy — sziszegett... Már Delynek szinte félve nyujtotta kezét, az orvost azonban nem hevítette annyira a vendéglátó szeretet, megelégedett egy tisztességesebb szelid kézfogással... Villásreggelihez a Máta-teleki biztosi lakban, Samu bácsiéknál terítettek nehéz ezüsttel... Mivel az ekhósszekeren pincetokot, a kocsi ládában mindenféle finom inyencséget hoztak a városból... Volt a reggelihez — a német kedvéért — pilzeni ser is, noha Medgyaszay Sámuel úr bosszusan sandított reá, mert azt tartotta: „magyar ember bajusz nélkül nem magyar. Magyar bajusz alá pedig a serital csufság!"

A társalgás németül folyt, amiből Samu bácsi, meg az állatorvos felét, harmadát, ha megértették... Volt az asztalon finom perkelt debreceni paprikás szalonna is. A magyarok példáját követte a hercegfi is, szinte a szalonnához nyúlt. Míg a magyarok ujjaik közül bicskázták a finom paprikásszalonnát, a herceg tányérra vette s késvillával igyekezett feldarabolni... Medgyaszay Sámuel egyideig csak nézte, nézte a magyar szalonnának ilyetén-képpen való méltatlan megcsúfoltatását, végül rászólt a hercegre :

— Herr herceg, nicht szo ! — Ócska bicskájával mindjárt megmutatta, hogy a Hortobágyon miként eszik a szalonnát ?... A herceg hajlott a szóra, de mikor beszélgetés közben másfelé nézett és szája helyett szemének irányította a késhegyre szúrt szalonnát, kacagva tette le a falatozó készséget...

— Ez csak magyar embernek való így ! — Mondotta a maga nyelvén. Majd előhajtottak a kocsik. Kezdődött a készülődés a Hortobágy megtekintésére. Dely Mátyás kínos meglepődésére a hercegfi hozzálépett s így szólt :

— Amint értesültem : ön kezdetben pap volt. Hallottam, hogy németül is tud... Önnél a Hortobágyot sem ismeri senki jobban, azért most majd kocsizzunk ki együtt ! — Az átkozott jókedvű Géresi professzor műve volt ez. Fogyatékos német-tudása miatt hiába szabódott a hortobágyi orvos, mivel a polgármester is úgy kívánta, bizony a város ötösfogatú hintójába a hercegfi mellé kellett ülnie... A polgármesteréknek valahol az ohati erdőben akadt dolguk...

— Az ebédnél majd ismét találkozunk ! — búcsuzott s a „magas vendéget" Dely Mátyás és Géresi professzornak hagyta a város gazdaságát mindig szem előtt tartó Simonffy polgármester. A 32,000 holdas legelő bemutatása Delyre maradt. Abban az időben 18,000 darab szarvasmarha, 8000 darab ló, 12,000 darab disznó, a Hortobágy-folyó kisebbik oldalán 2000 darab ökör, 150 darab városi ménes, 30,000 darab juh népesítette a Hortobágy-pusztát. A mindennemű állatcsapatot úgy sorakoztatták, hogy a háromórás pusztai kocsikázás alatt sok mindent láthatott belőlük a vendég. Némelyik falkánál néhány percig is elidőzhettek... Dely izzadt, gyötrődött váltig a sok német beszédtől, mert az ifjabb Bismarckot a puszta minden eredetisége érdekelte és német alapossággal mindenről bizonyost szeretett megtudni... A hármashalmi gulyajáráson várt reá a legnagyobb meglepődés... A

fekete ördögábrázatú bivalyok errefelé legeltek. Valaha az Árkos (Árkus)-folyó mély medrében errefelé folyt és dagadozott a Tisza kiöntött vize. Idővel, miután a Tiszát gátakkal elfogták, inkább már sáros pocsolyává sűrűsödött az Árkus vize... A meleg nyári időben a bivalyok annál inkább szerettek benne fürdőzni... A német éppen elámultan, szótlanul gyönyörködött egy aranysárga, nagyobb, legelésző túzokcsapatban, amikor egész váratlanul az Árkus-meder pocsolyájában fetrengő bivalycsapatokhoz érkeztek... Az anyabivalyoknak csupán az orruk, vagy a sáros, szörnyű nagy fejük látszott ki... A sáros borjak úgy mászkáltak a lomha fürdőző állati tömeg hátán... No, nem éppen volt ez valami gyönyörűséges látvány... Inkább titokzatos, borzadalmas volt a — bivalyfürdő... A hercegfi soha nem láthatott még ilyent, mert amikor meglátta az ördögök szarvas, fekete népére emlékeztető vad állati tömeget, a Dely Mátyás atillájába kapaszkodott :

— Jézus ! Hát, ez mi lehet ? !

— Biffli-bivalyok ! — Magyarázta balmazújvárosi hajdúsági németséggel Dely Mátyás, de bizony Bismarck Herbert úrnak éppenséggel nem volt kedve közelebb menni hozzájuk. Mindamellett, mikor a bivalyok az egyik bojtár karikás ostorának csergetésére kicammogtak a poshadt sárfürdőből, a hintóülésben mind beljebb, beljebb húzódva, megkérdezte :

— Magyarországon vannak-e még máshol ilyen fekete ördög állatok ?

— Bánffy-Hunyad és vidékén gulyástól találhatók — felelte Dely. A gulyástanyán a tisztára kivakart, borjas, fejős bivaly-tehenet már bátran megsimogatta a német hercegfi. Elámultan szólott :

— Valóságos pézsmaszaga van, mint akár egy kiöltözött úrnőnek ! — Eléggé találó megjegyzés volt ez. A frissen fejt bivalytejről elismerte a herceg, hogy még „ilyen jó tejet" soha nem ivott... A bivaly-ökrök óriási erejét, hogy két darab közülök négy más fehér legnagyobb ökörrel felér a jármos munkában, csodálattal hallgatta. Végül annyira megszerette az otromba, ijesztő kiállítású kedves állatokat, hogy legszívesebben magával vitt volna belőlük néhány darabot... Hanem akkor még nem gazdálkodott a magáéban Herbert herceg úr.

*

Az ebédnél azt is bemutatta Bismarck Herbert, hogy száztíz kilós súlyához illetőleg milyen — nagyevő. Node, a legkitünőbb magyar gazdasszony, Medgyaszay Sámuelné tekintetes asszony is remekelt a főzőtudományával. A tyúkhúslevestől a pirosra sült malacpecsenyéig, fánk és százrétű bélestésztákig mindenből annyit fogyasztott a hatalmas darab német, hogy a gyarló étvágyú Simonffy polgármesternek egész hónapra elegendő étel lett volna... Az ételek „fájintosságát" sem győzte eléggé dícsérni... A poharazásnál sem maradt el a többitől, amihez különben a hamiszúzájú Géresi professzor uram is értett. A hamiskás tréfák szerzésének főmestere volt ez a diákjaitól „mackó"-nak elnevezett széles, zömök, kövértestű, rekedtes hangú Géresi professzor... Most is odasugott valamit a debreceni polgármesternek. Tetszhetett ez a vén 48-as honvédkapitány Simonffynak, mert az ő kimért, száraz modorában Delyhez fordult:

— Orvos úr!... Hogy leszünk?!... Hát, a felköszöntő hova marad? Vegye csak, nosza, a poharát és köszöntse fel ezt a hercegfit! — Dely Mátyás világéletében soha nem fukarkodott az áldomásmondással, ezúttal mégis legszívesebben kitért volna a felköszöntő beszéd elől:

— Nagyságos uram! Mit s hogy beszéljek én ennek, hisz' egy szót sem konyít magyarul...

— Csakis németül beszélj, Matyi öcsém! — Vélekszette nevetve az öreg kemény huszár Medgyaszay Sámuel, — már úgy, ahogy mi tudunk! — A hercegfi is érdeklődni kezdett... A sok érthetetlen unszoló beszédet hallván, megkérdezte:

— Mit kívánnak az orvos úrtól?

— Azt, hogy köszöntse fel a gróf urat! — Géresi, a mókamester szolgált a német magyarázattal. — De, nagyon szabadkozik, hogy nem tudja jól kifejezni magát németül! — Amire Herbert gróf mosolyogva odaszólt Delynek:

— Kérem! Megértem én magát!

— Hát, Isten neki! — Dely a tele pohárral, kényszerülten felállott s valóban németül, nagy gyötrődéssel rákezdte: — Her Junior hercog Bismarck! Ungar fatter hat ein sone gevonhajt. Ven zeine bub komt zuhause fon sul. Bringt er eine gut Zeignisz. Zeine fatter den bub auf Kopf lignet zeinem hand. Zagt er: „Meine Zón du lerst gut. Ich vincse dir, zeiszt du grosszer man, alsz deine fatter!" Ich vüncse ihnen her Junior herceg Bismarck, zájen zi grossze und fernünftiger man, alz ihre fatter!

Éljen sokáig! (Azaz magyar értelemben véve: „Fiatal herceg Bismarck úr! A magyar apának az a szokása, hogy fija, ha hazajön az iskolából és jó bizonyítványt hoz, a kezét fijának fejére teszi, így szól: „Kedves fijam! Látom, iparkodol. Hát, légy különb ember apádnál! Ifjú herceg úr! Én is azt kívánom, hogy legyen különb ember, mint az apja! Éljen sokáig!"

— Ich wünsche, aber glaube nicht! (Én kívánom, de nem hiszem!) — felelte a kacagó herceg a koccintásra emelt pohárral. Dely Mátyás sem lett volna Dely Matyi, ha a szóval adós maradt volna, azért őszintén rámondta:

— Ich auch nicht glaube! (No, én sem hiszem!) — Az egész társaságot magával ragadta a szívből kitörő kacagás. A leghangosabban, a legjóízűbben Herbert gróf kacagott, majd Delyhez lépett és Géresi professzor tolmácsolásával, az orvos kezét melegen szorongatva, így szólt:

— Ilyen őszinteséget az önzetlen vendégszeretet mellett csak a magyaroknál lehet találni... Igazán köszönöm, orvos úr!... Odahaza majd elmondom apámnak is ezt a kedvesen jellemző megnyilatkozást!

Miután már az indulás ideje elkövetkezett, a gróf még látni kívánta a pompás hortobágyi ebéd főzőmesterét, a háziasszonyt. Alföldi menyecske volt Medgyaszayné tekintetes asszony, úgy lehet, hogy meg sem értette e német köszönő beszédet... De, azt meg már az egész társaság meghatódottan, örömmel nézte, amikor Bismarck Herbert Vilmos a még mindig igen szép asszonynak hódolatteljesen megcsókolta a kezét...

— Az életemben alig volt ennél örömteljesebb napom! — Mondotta végül a Szent János-pohárnál Bismarck Vilmos Herbert gróf. Most már bezzeg a Medgyaszay Sámuel úr kemény kézszorításától sem húzódozott.

— Matyi ecsém!... A Heródessét ennek a nimetnek! — Medgyaszay Sámuel tekintetes úr nekilelkesülten fohászkodott az elrobogó ötösfogat után. — Emberségtudó ember volt ez a német!... Kár, hogy az Isten nem teremtette — magyarnak!...

A hortobágyi csoda

Azon a tengersima, tengerszéles, tengerzöld pusztán, a Hortobágyon csodatevő szentek nem forgolódtak. Nyilt a hortobágyi láthatár, józanságra hajlik a puszta férfias pásztornépe. A hortobágyi pásztor az egy Igazistenen kívül erős karjába veti bizodalmát és ha lappanganak is babonák titokzatos tudományokról és szerekről, a nyugodt lelkű hortobágyi pásztornak nem rémséges az éjszaka. Daru krúgat a Hortobágyon. Baglyok és boszorkányok nem találnak búvóhelyet sem a pusztán, sem a férfias pusztalakók lelkében. A csillagos mécsekkel kirakott szelíd éjszaka pihenőidőszak a Hortobágyon állatnak, embernek... Az emberekre rá is fér ez a pihenés... Csupán az ökörcsorda pásztorait említem fel. Nyaranként kétezer darab vagy még több fő jármosökröt kivernek egy-egy felséges fehér mozgótömegbe ... A gyönyörű fehér ősi magyar jószágtömeg hullámzón terjedezik a tengerzöld mezőn. A gémeskútból napjában háromszor kell megitatni ezt a villás szarvú, vágyódón bús fekete szemű keleti vér jószágtömeget. A számadót nem számítva, tíz-tizenegy erős bojtárnak nagy dolgot ád egy-egy ilyen gulya, ilyen csordaitatás. A kezdetleges vízszípolyozás kútostoron az otromba cseberrel próbára teszi a legénynek karját, mellét, derekát, lábát. A bronzszínű legények a kút torkában, a káván belül fektetett szál deszkáról százszor és százszor lemerítik, felrántják a csebret. A hortobágyi nap ízzó fényes hévvel sugárzik felülről, lent a kút hűvös mélyében setéten csobognak a vizek, mégis sem szemök nem kápráztik, sem fejök nem szédül meg soha a kemény legényeknek...

Az 1883-ik esztendő nyarán éppen ilyen gulyaitatáshoz készülődtek Kardos János számadógazdáék. Ott tartott pihenőt Dely Mátyás hortobágyi állatorvos is. Miközben a bojtárok a vizet merengették a telhetetlen

nagy és hosszú vályukba, a távolból feltünt a gulya. Legelészgetve közelgett a méltóságos szép, fehér csorda. Ám, egyszerre rémletes ordítás támadt... Az ökrök bús fejüket az égnek felcsapták, bojtos farkukat magasra emelve : — bömbölni kezdtek... Ilyen bömböléssel, ilyen dühödt iramodással csupán csak a farkasra szoktak hajtani a marhák... Dely Mátyásék tenyerüket szemük felé ernyőzték. Nem farkas volt az. Inkább valami emberhez hasonlatos különös alak sinalt a pusztán, nyomában a bömbölő ökrökkel...

— Emeg mán kiféle, miféle szerzet lehet, orvos uram ? — Kardos János számadógazda zavartan tanakodott a csodagyorsan sinaló alak felől.

— Én bizony nem tudom, amíg közelről meg nem látom ! — felelte a hortobágyi orvos.

— A felső része embernek látszik...

— Az alsó része meg, mintha csak kereken mozogna ! — Mondta az orvos. — Node, János barátom, bármiféle szerzet is, gyerünk a védelmére, nehogy agyongázolják a megvadult ökrök ! — A pásztorok az orvossal együtt otthagyták a kútat, vályut. Ahányan fértek, az orvos kis szekerére kapaszkodtak. A többi bojtár gyalogosan szaladt a haragvó gulya elé. A csodajószág is észrevette a mentőcsapatot és Delyék irányába vágódott át. Vesztére fordított az útján ; mert nekifutott a Borsós-laposnak. Hepe-hupás, zsombékos, rétfenék volt ez a hely... Veszettül nekinyargalt a Borsós-laposnak, mert a dühös ökrök ugyancsak szorították a Hortobágyon eladdig soha nem látott csodát... Delynek ugyan közelebbről már nem volt csoda, hiszen ujságképről rajzolva látott már biciklit...— Annál inkább bámulták a pásztorok... Amikor egyszer csak „ripp-ropp", alig ötven öl távolságban a zsombékok közzé szaladt a bicikli... A földpúpocskán egyet fel, egyet le ugrott az érzékeny kerékpár... A vasparipa, meg a lovagja a zsombékok közé buktak. A váratlan zökkenéstől riasztó reccsenéssel derékban kettétört a csodálatos gép. Kardos János számadógazda rőkönyödötten sugta oda az orvosnak :

— Tekintetes uram, úgy-e, megdöglött az a csodaló ?

— Meg az... Kardos uram. — A veres Delynek hamiskásan villant fel a szeme. — De most azután hamarosan temessük is el, mert rontás lesz a vége...

— Hej, legények ! Ásót, kapát ide ! — a gyanakvó Kardos gazda iziben intézkedett. Egyik bojtár az orvos kocsijára pattant s a pásztor-tanyától elhozta a szerszámo-

kat. Dely már ekkor a letört biciklibajnokkal beszélgetett... Az még se' holt, se' eleven nem volt az ijedségtől. Kimerülten szuszogott. Német volt az Istenteremtette. Törve beszélte a magyar szót... Kardos gazda kérdőleg pillantott Delyre ?... Dely intett nekik. Kardos gazda mindjárt nekibuzdult : — Rajta, fiúk ! Ne lopjuk az időt. Két ember itt marad gödröt ásni !... Tik többiek menjetek a jószágot itatni. A vasparipás ember észrevette a pásztorok sürgölődését. Meredten nézte, hogy a bojtárok mint ássák a gödröt ?... Majd, hogy az ásónyéllel miként méresgették a derékbantört vasparipának és a gödörnek a hosszát, szélét ?... Elrémült a német, Ijedten fordult Delyhez :

— Mit akarnak kendtek ? — A hortobágyi orvos ravaszul Kardos gazdára mutatott :

— Ükelme tudja ! — A tiroli kalapos, térdig érő nadrágos idegen a mord arcú, vastag bajuszú Kardos gazdához lépett :

— Pácsi, mit mek akarnak maguk ?

— Mit akarunk ? — A mélyhangú Kardos bosszúsan mordult fel. — Hát, mit akarnánk ? Eltemetjük ezt az ördöngős masinát, nehogy megrontsa a jószágunkat...

— Pácsi, aztat nem szabad csinálni ?

— Ha sokat beszél az úr, magát is mellé temetjük. Érti ? ! — A tiroli kalapos ember ijedten vissza hőkölt Dely Mátyás kocsijáig, megragadta az orvos kezét :

— Szepen kerem, ne hagyjon el itt magamra ! — és magyarázni kezdette, mit mondott a nagybajuszú vén ember és kérlelte az orvost, ne hagyja eltemetni a biciklit, mert hiszen a hatóság úgyis csak kiásatná. — Kerem szepen. — Szepegett a német. — Én pecsületes emper vagyok.

— No, ne szotyogj, sógor ! — Dely kezet nyujtott a németnek. — Kardos uram ? — A gulyás napba néző szeme okos derűvel villant fel a sűrű szemöldök alól :

— Parancsol valamit az orvos úr ?

— Kardos uram, ne tovább !... Nem boszorkánymester ez az úr... Messze földről fáradt hozzánk, hogy a mi szép pusztánkon szétnézzen és hogy leírja, amiket itt tapasztalt.

— Értem uram, értem ! De, hát akkor ez az ördöngős masina miről való ?

— Ez az összeroppant vasparipa sem az ördög munkája...

— Hát ? — Dely Mátyás dévajul sunyított a roncsokra :

— Hát, tudja Kardos uram, ilyenen járnak már az urak, mikor sietős a dolguk! — Kardos gazda megcsóválta a fejét, feddőleg szólt a tiroli kalaposra:

— No, hallja az úr!... Megérdemelné, hogy lovastól együtt eltemessük, amiért ezt a sok jólovat nevelő pusztánkat megcsufolta az ördögszekér masinájával... Orvos uram, most már mit tegyünk ezzel az izével?

— Tudja mit, János gazda? Rakják fel a szekeremre, ezt az urat úgyis magammal viszem.

— Hm! — az öregebbik bojtár megszólalt a lehetős mély gödör mellől. — Igen ám, de tekintetes uramatyám, ez a gödörásás még sem mehet csak úgy az Isten, vagy az ördög rovására...

— No, sógor, érted-e a komát? — Dely végigmustrált a németen.

— Én érteni! — A német nevetve nyomott pár forintot a bojtár kezébe, majd Kardos gazdához fordult. Bár töredezett magyarsággal, de őszintén bevallotta: — Igazsága van az öreg barátomnak. Váltig restellem, hogy erre a gyönyörű pusztára, hol oly' sok büszke paripa nevelődik, nem lóháton jöttem... Noha előre megmondta Bészler szenátor úr, hogy baj nélkül nem kerülök vissza Debrecenbe. Ime, beteljesedett a szenátor úr szava...

— Ez a fránya csodamasina volt az oka mindennek! — Öreg Kardos János gazda csendes derűvel rázta meg a letört biciklibajnok kezét, aki valahonnét Sopron megyéből, az osztrák határszélről törekedett a Hortobágyra... Másnap délután azután szekérre került a német vasparipájával együtt. Dely Mátyás szekéren szállította vissza Debrecenbe a Borsós-laposnál megfeneklett hortobágyi csodát.

Dely Mátyásék lakodalmoznak

Az 1880-ik évben, az egyik szép napon, volt nagy sürgés-forgás a nemzetes Polgári András uram civis-nagygazda Nagycsapó-részi házánál. Lakodalomhoz készülődött a nemzetes Polgári-család, melynek a feje, András nemzetes úr, nemcsak a civisek között volt első tekintély, hanem a nemes városnak úgynevezett úri rendjei is általánosságban szerették, becsülték. Bár a gazdálkodás mellett marhával és lóval nagyban kereskedett polgár Polgári András, a buzgó kálvinista hitű debreceni ember minden léhaságtól, szabadszájúságtól irtózott. Annyira utálta az Istenkáromlókat, hogy ha netalán a legjobb cselédje a legszorgosabb nyárimunka idején véletlenül „Istennel" elkáromolta magát, menten képes volt kiverni a tanyájáról — vasvillával... Az ilyen puritán polgárt nemcsak a magisztrátus urai tüntették ki barátságukkal. a szentegyház különféle hivatalos vezetői is példaképül tisztelték. Az egyház nagytiszteletű papjai, tiszteletes kántorai, jelesebb tanító emberei (különösebben azok, akik a Nemzetes uram Ökegyelmének számos fi- és leánygyermekei nevelésében segítőtársai valának!) — mindnyájan hivatalosak voltak a lakodalomra. A ház orvos-doktorai: Szántay József és kis Pallay Miklós tekintetes uraimék sem felejtődtek ki. Néhány karmos fiskális, pár szintén csizmanadrágos kereskedő, a gubás Bisothka István nemzetes úrhoz hasonlatos céhbeli nagymesterek ugyancsak nem maradtak el. Nemzetes Polgári Andrásnak a legkedvesebb fő-főorvosa mégis a veresképű, rugott barát Dely Mátyás „komám-uram", a hortobágyi állatorvos volt. Ott volt tehát a tengernyi nagy civis-lakodalomban a győzhetlen borivó, szörnyű evő, remek táncú, gyönyörűséges nótájú, kiismerhetetlen mókájú, sok vídám és komoly beszédű tudományairól méltán híres pápista baromorvos is; mert, noha hozzátartozóinak egészségét sokra tartja a debreceni ember, annak a

tenger szarvas és szarvatlan jószágnak a megoltalmazása sem utolsóbb gond...

Ó, szép, kedves, drága magyar volt mindig az ilyen debreceni civis-lakodalom. A sok városházi és egyéb katufrékos úrivendég még mind össze sem érkezett, nemzetes Polgári András úr egész nagy, háromszobás háza már jórészt megtelt a rokon s koma civis-hadakból, a nemzetes Jóna, Jobbágy, Balogh, Jámbor, Őry, Kertész, Bányay, Ménes, Magyar, Vásáry, Némethy, Gyarmathy, Szentesi, Zöld, Ungváry, Vértessy, Nyilas, Kecskés, Kálmán és a többi nemzetescsaládok férfi és női hozzátartozandóságaival. Azt a tengersok tányért, tálat, kés-villát, kanalat, poharat, üveg-orrost, ami ennyi és ilyen vendégnépnek a zavartalan ellátásához szükséges, nem szokták boltból venni, hanem — kikölcsönözték... A Miklós-utcai részről az érdemes üveg- s porcellánkereskedő Blattner-család közel másfélszáz esztendőn folytatta a különösen kedves üzletet, hogy a kézfogók, lakodalmak nevezetes alkalmaiból egész-egész nagy kocsirakomány bérelt edénnyel és étkezőszerrel szolgált a lakodalmazó civiseknek. A hófehér abroszokkal terített asztalokon volt is mit nézni! Ezek voltak az igazi Úr-asztalai. A torták, a gyümölcsneműek tömegétől csak úgy lapultak az öreg diófa-asztalok. A piros rácürmös, a sárgáshamvú kágyi bakar orrosai, metszettüvegei hatalmas súllyal sorakoztak ugyanitt és a finom „szépasszony-főzte" félredütött palackjaiból a talpas apró poharakba kívánatosan löttyent a nemes szesz, amit „étvágygerjesztésül" fogyasztottak...

— Kucc! Kucc! — amikor rossz útra szaladt a mohón hörpintett barackszeszlé, a rezesorrú öreg Kerékjártó kántornak a széles hátát szeretettel megütögették, nehogy a kahogó embernek torkán akadjon a „magja".

— Nem kell a fúladástól tartani! — véleményezte Dely Mátyás, a hortobágyi állatorvos. — Rektorok, kántorok, valamennyi jó-torok! —Ám, a további évődésnek útját vágta a kapualjba vigyázóul kiállított családbeli kis oskolás-hírnök berohanása.

— Jönnek már az ötössel! — pihegte a fiú... A „város" gyönyörű ötös-fogatján valóban mihamar befordultak: nagyságos és főtiszteletű Révész Bálint püspök-uram, Degenfeld-Schomberg József gróf főispán és a volt 48-as honvédkapitány Simonffy Imre polgármester urak együtt. Nemzetes Polgári András, az örömapa, az éltesebb, komolyabb férfivendégekkel az érkezők elé sietett. Örömtől ragyogó arccal fogadták az egyház és a város vezéreit.

Még végére sem jutottak a sorban való kezelésnek, újabb díszes fogatok gördültek az udvarra. A debreceni honvédhuszárok érdemrendekkel díszített ezredese érkezett pár sudárbajuszú kapitányával és pengő sarkantyús sugár hadnagyával; hiszen a gyönyörű magyar vőlegény: Polgári Bálint, Polgári András nemzetes úrnak a délceg ivadéka nekik is kedves nevelt fiok volt, mint egykori honvédhuszárőrmester... Az édes kis menyasszony apját, a szemérmetes szerény Kálmán Lajos uramat, ki — özvegyi sorsra jutván — kicsi gyermekkorától szorgalomban és isteni félelemben nevelte fel egyetlen leányát, Révész Bálint, a püspök, kézenfogva vezette bemutatni az előkelőségek elé... Ez a puritán polgárember egyike volt az öreg püspök legvallásosabb, áldozatkész hívének, de még ilyen úritársaságban talán soha nem volt ?... Dolgos, csendes életének bizonyosan ez volt az egyik legnagyobb örömnapja, amikor most szíve drága magzatját Debrecen város legderekabb, józanéletű fiatal polgárához feleségül adhatta... Közben a házigazda megkezdte a „tessékelést". Kálvinista ősi magyar szokás szerint az eklézsia főembere, a püspök, indult előre. Hanem már a főispán és a huszárezredes összeakadzkodtak az ajtóküszöbön.

— Tessék, méltóságos gróf úr! — szólt sarkantyút pendítve az ezredes.

— Csakis az ezredes úr után! — felelte az akkoriban még fiatal Degenfeld József gróf főispán, végül Győrfi József uram, a debreceni vőfély-egyesület első mestere, vetette végét a főispán és az ezredes egymást udvariasan tessékelésének, jóízün a tárt ajtóra mutatott:

— Méltóságos uraim!... Olyan tágas itt ez az ajtó, hogy kigyelmetek egymás mellett ketten is befférnek rajta...

A szobákban maradt asszonynépség és a fiatalság felállott a magasrangú vendégek tiszteletére. Miközben Győrfi József vőfély mesterségéhez illőleg a felsőruhák elhelyezéséről gondoskodott, a kiadó-násznagy Kappan-Győrfi Péter úr, vékony, éles hangján sipítozta:

— Isten hozta... Hozta az Isten Főtiszteletű, Méltóságos, Nagyságos uraimékat! — Majd a szépasszony főztire is rátért. — Dehogyis sok a jóból!... Hiszen alig gyűszűnyi ez a pohár! — Halk, rövid beszélgetés következett, mígnem a vőfély ékesen cikornyázott szavakkal előadta az ünnepi összejövetelnek okait, majd a leánykérő-násznagy uram felhívására bevezette a vőlegényt és szende menyasszonyt. Egyenest a püspök elejébe állította a megilletődött szép magyar fiatalpárt, akit a násznagy alázatos

kérésére gyönyörű édes beszéd után összeesketett az aranyszájú, híres, nagy magyar főpap. Még egy rövid oktatás, meg egy rövidebb ima következett s palástját letette a püspök. Újból Győrfi vőfély lett a soros, a legkényesebb ügyet, a vendégeknek illendőség szerinti „leültetését" neki kellett elintézni. Hejh, mert sok dohogás, közelebbi lakodalomig sem múló sok bosszúság támadt abból, ha egyik-egyik Komádiné komámasszony felvetette, hogy bizony „nálánál feljebb" ugyan miért ültették azt a bizonyos Sárándiné komámasszonyt ?!... Ameddig Győrfi József vőfély a vendégeknek ilyeténképpen való elhelyezésén szorgoskodott, az úritársaságot és a főbb civiseket Kappan-Győrfi Péter úr tartotta szóval.

*

Eredeti, emlékezetes ember volt ez a Győrfi Péter. A „Kappan" melléknevét különös, vénlányos vékony hangjával és sok tekintetből asszonyi kofás természetével és beszédjeivel érdemelte ki... Mintahogy például a Péterfia-utcai nemzetes Nagy Bálint uramból, a világhíres nagy disznókereskedőből meg Lencsés-Nagy lett, mivel disznófüle- és farkával a lencsét felettébb szerette — a kártyászati tudományokban is igen jeles — Bálint bátyánk. Ami Kappan-Győrfi kiadó-násznagy uram eredetét illeti, az ősi, törzsökös debreceni családok rendjéből származott. Amúgy jómódú tanyabirtokos volt. Debrecen városnak számos évek óta a „közlevéltárnoki" tisztjét viselte ez a rektori pályát végzett fő-főember. Érdekes emellett, hogy bár jómaga a szent házasságtól mindennél inkább irtózott, díjazás nélküli házasságközvetítőjük volt a kiválóbb debreceni civis-családoknak. Ismerte minden polgárnak az anyagi helyzetét, fiú- és leánygyermekének számát és korát. Ennélfogva már előre kijelölte és az érdekelt szülőknek tudtul adta, hogy melyik családnak melyik lány lenne legalkalmasabb „menynek", vagy melyik fiú „vőnek" ?! Sőt, a fiataloknak is megsugta, hogy: hol és kit találnak hozzájuk illőt ?... Ilyen körülmények között Kappan-Győrfi Péter úr volt nemes Debrecen város legelső „pletyka-magazinja". Ha valamerre ment az utcán, mindig öt-hat asszony sündörkődött körülte. Valóban olyaténképpen kísérgették, mint a kappant a mellette felnőtt jércék még tyúkkorukban is... A mindentudó Kappan-Győrfi úr, természetesen, első kézből kapta s adta tovább a — híreket. Borzasztó erősnyelvű volt. Akit megdícsért, no, az szerencsés volt, hanem, akit meg-

gyalázott, annak mintha csak fejét vették volna... Mégis szerették. A városnak kedves embere lett, mert sok feketét is fehérre mosott Győrfi... Nagy-Debrecen felelakodalmában így lett vagy kérő- vagy kiadó-násznagy Péter úr. A szegényebb embereknek meg íródeákjuk volt a különfélébb folyamodások megszerkesztése körül. A vagyonosabbaknak igen értelmes tanácsokat adott... A másik Győrfi, a vőfély Győrfi József szavára mégis most szívesen felfigyelt mindenki, amikor a szokásos rigmusokkal — Kappan-Győrfi úr tereferéinek véget vetve! — jelentkezett a vőfély...

— Hozzuk a levest! — A csigatésztás tyúklevesre egymásután jöttek a dús debreceni konyha kövér remekei, mint: malactokány, bárántokány, hideghús tormamártással, töltöttkáposzta (főtt szalonnaszeletekkel cifrázottan), citromos, mazsolás kövér ruca- és tyúkhúsdarabokkal a „becsinált", túrós, almás és másneműekkel töltött százlevelű kerek béles, tolófánk... Eddig mindenki csendesen beszélgetett a szomszédjával, csak a kés, villa, tányér csörgése hallatszott... Ám, a szem, száj ingere igazán csak most következett, amikor asztalra kerültek a pirosra sült malac-, pulyka-, kappan-, liba-, rucapecsenyék... Az édesszájúak meg a tortaneműekre kezdettek kacsintgatni... Biz' Isten, az „ejtőzés" kedvéért is ideje volt, hogy elkövetkezzenek a — felköszöntők... A vőfélyt illette az első szó. A fiatal párra, azután a vőlegény szüleire, majd a menyasszony szüleire és a közösrokonságra mondott három felköszöntőt. Csak amikor a kérő-násznagy uram, majd kiadó-násznagy uram elmondták a magok mondókáját, szólottak a püspök, főispán és polgármester uraimék.. A kálvinista magyar mind szereti hallgatni s tudja élvezni a szép, komoly, okos, az ész és az érzelemre egyaránt ható beszédeket választott vezetőemberei ajkáról; de, közben, a vídítóbb lelki táplálékot is megkívánják, mint ahogy mostan egyszerre csak lármásan felharsogott széltéről s hosszából a közkívánság:

— Halljuk Dely Matyit! — Volt, aki bácsizta, volt, aki öcsémezte a vídám magyar bölcs hortobágyi állatorvost. A „Matyi" elnevezetében mindnyájan megegyeztek. Maga a jóságos öreg Révész Bálint püspök buzdította leghangosabban a hortobágyi pápát:

— Gyere beljebb mán, Matyi!... Hozz közénk jókedvet! — Dely Mátyás ennyi és ilyen buzdításokra mihamar bent termett az oldalszobából s messzecsengő hangján a jókedvtől, jó élettől derűsen rózsázott arcok seregében e kezdte mondókáját:

— Uram! Uram! Kiadó-násznagy uram, szállok az Úrhoz! — Kappan-Győrfi Péter urat hívta fel, aki sajátságos vékony vénleányhangján kiáltotta vissza:

— Állok elébe! — Node a szakadatlan, hangos, nagy derültséggel fogadott köszöntőt a vén legény Győrfi végül sem köszönte meg Delynek. A Szent Mihály arkangyal által vezetett nagykönyvre is rátért (tudvalevőleg: ennek a kezdetben, a születéskor még üres lapjaira írják be minden embernek a kívánságait!) és kifejtette az ármányos Dely:

— Szép sorrendben mindenek meg fognak adatni kigyelmednek... Talán még az is, amitől kigyelmed úgy irtózik, mint macska a hideg esőtől?!... Hogy tudniillik ráadásul: megházasodik kigyelmed! — Erre már Kappan-Győrfi úrból kitört az eddig visszafojtott indulat, közbesivította:

— Bolond vagy te, Matyi!... Hiszen, ha eddig el nem ment az eszem, ezután mán úgyse megy el! — Vesztére szólt Győrfi Péter, az asszonynép, mint a megriasztott, mérges libasereg, mind egyszerre lármázni kezdett és éles csatorázással rátámadt:

— Kopasz, vén huncut!... Istentagadó, vén pogány! — Az édes asszonyi ajkakról „csűstől" szállt az ilyen visszafelé értendő „áldás". A férfiak nevettek. Még hangosabb lett a kacagás, amikor az öreg Herczeg tanító a szépasszonyfőztitől, nomeg a piros ürmöstől felvágott vastag nyelvével elkiáltotta:

— Nemzetes asszonyaimék, úgy, úgy, csak mosdassák a vén kopaszt!... Ismerjük már kigyelmedet, Győrfi Péter úr!... Úgy-e, többet ér egy csorda, mint egy tehén?! — Kappan-Győrfi uram kiveresedetten hibegett, hábogott, kockás zsebkendőjével az izzadt homlokát törülgette s a viharzó nevetésben egyebet kinyögni nem tudott:

— Edd meg a tudományodat, Matyi! — A mókás hortobágyi állatorvos, Dely Mátyás, valóban friss kedvre villanyozta az egész lakodalmas népet. Még fokozódott ez a derültség, amikor az öreg püspök Kappan-Győrfi Péter sértődött szavai folytatásául megjegyezte:

— A tudományt nem szokás kanállal enni!... Hanem, te, Matyi, az én kedvemért és az én kérésemre meg tudnál-e enni még harminc töltöttkáposztát?

— A nagyságos uram kedvéért megeszek harminchatot! — felelte derűsen a hortobágyi állatorvos. A másik szempillantásban a töltöttkáposztával rakott tál már ott párolgott előtte.

— Nehogy azután a zsebedbe rakd, Matyi! — tréfálkozott a püspök. A közből ültetett állatorvos mély tányérjába a polgármester maga, személyesen kiolvasott harminchat tölteléket... S a királyi dúsgazdag, bőséges, kövér nagy debreceni lakodalmi estebéd végiglakmározása után a szörnyű gyomrú hortobágyi ember, az egykori minorita fráter, egy-egy villaöltéssel kezdte nyelegetni az elébe tett tömeg töltöttkáposztát. Minden darab töltelék egy falat volt neki, csak az utolsó, valamivel nagyobb töltelékkel tett kivételt, ezt a késsel gondosan kettévágta... A püspök nevetve kérdezte tőle:

— Matyi, te!... Hát, ezt miért vágtad ketté?!...

— Hogy mondja meg a többinek, hogy minddel így fogok elbánni, ha ott akarnak kijönni, ahol lementek! — A hortobágyi orvos vaskos szólására hangos nevetéssel kezdődött az asztalbontás... Az öreg Bokáék híres bandája kint a pitvarban, a tárt-nyitott ajtóknál, andalgós finoman mindjárt rázendítette a beköszöntő nótát:

Őszi harmat, hideg eső,
Ősszel érik meg a szőlő;
Ha megérik, bornak szűrik,
Barna kislányt férjhez viszik...

Majd a szaporázóbb, kopogós, ropogós nótákra elkövetkeztek a különféle gyönyörű magyar táncok... A nótázgatások s a szünni nem akaró tánc váltogatásai, a bőséges borital, feketekávé, hidegpecsenyék fogyasztgatásai közben ekként folyt, zengedezett a debreceni civislakodalom — kivirradtáig... Az öreg püspök és az öreg polgármester ugyan még éjfél előtt haza s nyugovóra tértek; hanem a hortobágyi orvos hosszú fekete attilájának a szárnya még hajnalban is úgy repdesett, mint valami csodálatos madárszárny, amikor a vastagszemöldökű menyecskéket, komaasszonyokat a ropogós, döbögős szilaj hajdútáncban körbe-körbe forgatta...

A madarak hortobágyi barátja

Abban az időben, amikor a Hortobágy-pusztával szomszédos újvárosi születésű Dely Mátyás állatorvos még az 1850-es években kikerült állandó lakosnak a nagyhírű, nagyterjedelmű magyar pusztaságra, a Nagy- és Kis-hortobágyi csárdákon kívül, a „híres Kanahán, Hortobágy melléke"-n megvoltak még a Medgyes-, Kettős-, Tolvajos,- Sarkad-, Tirimpó-, Hármas- és a többi más pusztai csárdák. Azokban jó búvó tanyát találtak mindig a szegénylegények. Az „istrázsa" onnét messze ellátott; sőt, ha a jófülű betyár a földrenyomta fülét, tisztán meg tudta hallani és határozni a félmértföld távolban jövő lovas közeledtét. Megkülönböztetést tudott tenni affelől is, hogy szarvasmarha, vagy ló közelget-e?... Szabadon jön-e a ló? Vagy pedig ülnek-e rajta? A jószemű betyár ugyanolyan messzeségből a szaladó kutyának a színét megállapította. A gyalogos emberről is meg tudta állapítani, hogy férfiember, vagy nő-e az érkező? A ruha színét is felismerték az ilyenek... Az éjszakában hacsak néhány csillagocska látszott, a végnélkülinek tetsző síkpusztán megtalálták az útirányt... A szomszédos helyek legeltető pusztáival együtt százötven, kétszázezer katasztrális hold földet kitett a Hortobágy s mellékének síkföldje. A nádasoktól, gyékényesektől, süppedékes tavaktól és erektől szaggatott és körülölelt sík gyepterületek mérföldekig terjengettek.

Ezeken a titokzatos földeken a gunyhót mihamarosan össze lehetett ütni. Hegyes, kerek szénaboglya alakú nádépítmények voltak ezek. A nagyszámú gulyások, juhászok, kanászok szabad birodalma volt ez a föld. Az igazi szegénylegények legkedvesebb komái mégis a méneseket őrző csikósok voltak. Ezeken a pásztortanyákon pénz nélkül is talált élelmet a földönfutó; ha mindjárt a számadóék nem is voltak a tanyán, a talyigásbojtár magától a láda tetejére tette a kenyeret, szalonnát...

— No, egyék kend! — Senkitől nem kérdezték honnét jött, vagy hová megy? Ha azután jóaratása volt a szegénylegénynek, pénzzel, borral hálásan szolgált a vendéglátó pásztornak. S olyan viszony támadt az ismertebb szegénylegények és a puszta szabad pásztorai között, hogy kevéskivétellel majdnem minden számadóra illett „a betyárok apja" nevezet. Orgazdáivá, vagyonkezelőivé váltak a betyároknak. A bojtárokból meg sok híres betyár támadt. A kényszerűség s az alkalom szülte sokszor az ilyeneket.

Abban az időben itt a rend hivatalos őreire sem lehetett számítani. Aki a farkasok közé került, annak a farkasok módjára kellett élni. Legalább is együtt kellett vonyítani a farkasokkal... Az elnyomatás alatt a császári „beámterek", a cseh zsandárok ellen még bizonyos hazafias jelleget és népszerűséget is kiérdemeltek, magokra öltöttek a regényességnek, mintegy varázsos palástjául a puszták szilaj fiai. A földhöz, néphez, szokásokhoz vadidegen zsandár tehetetlen játékszerük volt a legtöbbször. Csúfságosan megtréfálták, az életét bizonytalanná tették a rejtelmes pusztai birodalmakban, ahol később a pandurkomiszáros is tehetetlenül hajszolta lovát a maga hat, hét, nyolc pandur-legényével, akiknek egy-egy járás, vagy város határának vagyon- és közbiztonságát kellett volna megőrízni... Ám, ezek a betyárkergető pandúrok magok gyakran komái, sógorai, közelebbi, vagy távoli igaz-, vagy képzelt-atyafiai voltak annak a futóbetyárnak vagy gyanús pásztornépnek ... A csendbiztos sok esetben alig volt különb, alig volt megbízhatóbb a legényeinél. Afféle „végzett" földbirtokosokból, hencegő sem úr, sem parasztokból kerültek ki igen gyakran. Lovagolni, mulatozni, magashangon nagyokat lódítani, kitalált vitézkedésekkel dicsekedni jól tudtak a betyáros viseletű „tekintetes urak". Egyszer-egyszer marcona, nyers, könyörtelen hentes, mészáros-féle iparosember is keveredett közéjük, míg a jellemesebb, kifogástalan, vagyonos úri csendbiztosok, sokszor, vagyonuk jó részét feláldozták erre a táborozó, harcias életre. Ebben az időben Debrecen százhetvenezer ka asztrális holdas óriási határát is ilyen hét-főnyi pandur társaság „őrízte", talán annyival mégis különbek voltak a megyei és járási panduroknál, mivelhogy a debreceni választópolgárok a magok városa népét jobban ismerték és számontartották? S nem abból indultak ki, hogy betyárból válik a jó pandur, azért a komiszárost, a pandurt nem is a rovott multúak közül válasz-

tották! Ám, a hét lovas ember, mit tehetett az olyan óriási határon, melyből negyvenezer hold egymaga a Hortobágy-puszta volt, másik negyvenezer hold meg olyan cserjés és tölgyes erdő, amely apró tanyasággal volt rakva. Késő ősz, télben és kora tavaszig itt „telelt" a jószág a Hortobágyról „beszorult" pásztorokkal... Az úgynevezett tanyaföldeken is talált búvóhelyet bőségesen a „komenciós betyár", akikkel, bizony, a nemes város becsületes, józanéletű pandurjai — mégha nem kímélték volna is annyira az életüket! — komoly, sikeres üldöző harcot nem vehettek fel. Azért inkább „besugók útján az érett gyümölcsöt" keresték. A nyomorult fizetés mellett szőrmentében szívesen „elsímítgattak" egy-egy dolgot, hogy az orgazda és károsult között valóságosan „egyezségekkel" intézték el, oldották meg a különfélébb tolvajságokból eredő „kárt"... Ebből, ha nem csurrant, cseppent a rend szerény őrének is... A „reguláris", rendes betyárokon kívül kerültek számosan afféle elrugaszkodott „kapcabetyárok". Ezek nem igen tartották be a „pusztai becsületet". A legkomiszabb zsiványságokra, orvgyilkosságokra, a judáskodásokra képesek voltak. Az ilyenek ellen azután a puszták pásztor népe, a tanyák lakói, sőt a rendes betyárok, amilyen volt a Hajdúságon, Heves, Borsod, Szabolcsban a gavallér Sós Pista, a magok erejéből és eszközeivel védekeztek... Akadt bizony ott a Hortobágyon is sok olyan a láb elől eltett véres halott, amely felett egyedül a pásztorok kutyái vonyították el a búcsúztatót a rézszínű holdas, hideg éjszakákon... A sárgaarcú hitvány halottat engesztelésül még megcsókolta a búsképű holdvilág, azután a szikes föld, emésztő lúgjaival örökre magába zárta a kárhozatnak dobott csontokat... Bizony annál inkább csodát mondhatunk, hogy e titkokkal teljes, e nappali és éjjeli rejtelmességekben kitapasztalhatatlan csoda-földön, a regéshírű Hortobágyon mégis élt egy olyan bölcs, gyermeklelkű férfi, aki a vaderkölcsű emberektől és fenekedő vadállatoktól kerülgetett pusztai magános tanyaházában nem türte meg a — lövőfegyvert. A vadászokkal hadilábon állott. Országosan elismert vendégszeretetét és barátságát képes volt megvonni az oktalanul kegyetlenebbektől...

Bár, az éjszakákon is végig-végigcsatangolta hivatalos útjain a rejtelmes arányú, rejtelmes életű hortobágyi pusztát, a két erős karján kívül más egyéb fegyvere sohasem volt. A kóbor állatok ellen legfeljebb a lóhajtó ostort, vagy a görbenyelű botját vitte magával ez a városiak-

tól inkább csak mókás nagy tréfálkozónak, szikrázóan ötletes pusztai különcnek vélt és látott eredeti ember. Pedig nevető és nevettető álarcával, gyakori nyerseségével, sokaknak visszatetsző, mindenkivel szemben igazságos szókimondásával az emberszeretet legmélyebb érzéseit rejtegette és palástolta Dely Mátyás, a hortobágyi állatorvos. Sőt a nagylelkeket jellemző gyengédségét a védtelenebb teremtményekre, az úgynevezett „oktalan állatokra" kiterjesztette ez a sokaktól meg nem értett, inkább félreértett és „bolondos"-nak elhiresztelt pusztai „barom orvos" . . . A tehetsége, tanultsága és tudásai pedig nem mindennapiak voltak. A ritka, természetes nagyeszű és akaraterős férfilelket — bizonyára — a védtelenek, a gyengék, az elhagyottak iránti bensőséges tiszta vonzalmak vitték a sokaktól sokáig lekicsinyelt állatorvosi pályára is. A Hortobágyra sem a különcködés telepítette ki; hanem kiment, mert ez a maga sorsára és vadságára hagyott kis ősmagyar világ az ősi eredetű magyar pásztori népével és hasznos állat-lakóival teret nyitott neki a teremtő munkára és működésre. Amit Masznyik Endre doktor, a tudós luteránus teológiai professzor Tolsztojról írt, Dely Mátyásra szintén ráillik: „Élt parasztjai között, mint testvér testvérei között, odaadva nekik mind, amilye csak volt. Élt a közjóért dolgozgatva, fáradozva s szenvedve..." A megnemértés, a mellőzés, a csalódások tüskéiből a hortobágyi orvosnak is kijutott... Egyszer a néhai való érdemes polgár Őry Mihály nemzetes úr, az éleseszű, megközelíthetetlen puritánságú, a maga részéről is őszintén szókimondó, igazságos nagy civis-gazda a Hortobágyon, a csárdai esti tanyázgatás közben, szemtőlszembe ilyen éles vonalakkal jellemezte az akkor és ott magábamélyedetten hallgató Dely Mátyást:

— Az orvos úrnak a mai társadalmi életben szokatlan modora, szokatlan beszédei, szokatlan cselekedetei vannak. Az orvos úr éppen olyan hangon beszél a főispán úrhoz, mint akármelyik közönséges gazdaemberhez . . . A magatartása beszélgetés közben semmi tekintélytiszteletet nem mutat. A felsőbbek előtt éppenúgy nem válogatja meg a szavait, mint a pásztorok előtt. Az igazságát az udvariatlanságig megvédi. A helytelenről a felettesek előtt is úgy nyilatkozik, mintha csak a pásztoroknak beszélne. Az ilyen modorával szerzi az ellenségeit, akik vannak is... A sokszor hallatott eredeti felköszöntőiben sem válogatja meg a szavait, ha azok mindjárt a jelenlévő felsőbbek érzékenységét sértik is... Akárhány-

szor éppen a pohárköszöntőben leckézteti meg a felköszöntöttet — személyválogatás nélkül... Ezek ugyan természetes szokásai és megnyilatkozásai az orvos úr egyenes lelkének, de a mai illik-szokásokkal aligha egyez tethetők ? A közönségesebbek azért azt hiszik hogy, ha az orvos úr tökéletesen tiszta gondolkodású volna, akkor a felettesek iránt, akiktől függ a jobb anyagi helyzete, másképpen viselkednék ?... Minekünk egyszerű civiskomáknak, persze, kedves az orvos úr viselkedése, mert olyan helyekre odamondogat, ahová másnak szava sincs... Azok a nagyfejűek pedig azt tartják, hogy: „úrtól, bolondtól mindent fel kell venni", mivel azonban az orvos úr nem gazdag ember, a közfelfogás inkább az utóbbit tartja az orvos úr felől... Pedig sok ilyen emberre szükségünk volna. Ám, az ilyen ember ne tisztviselősködjön, — akinek ártani tudnak... Szabad, senkitől nem függő, vagyonos embernek kell lenni az ilyennek !... Pedig az orvos úrról azt is el kell ismerni, hogy igen okos ember... Csakhogy az eszét — a mai világi szokások szerint — használni nem tudja... Meglátszik, hogy annakidején kolduló barátnak született, neveltetett és általok Krisztus igazságaira oktattatott... Az igazságért — mán pedig eléggé számos példából tudjuk ! — leginkább beverik az ember fejét... Az igazságért meghalni is lehet, sőt kell is, kedves jó orvos uram, de, higyje el ezt nekem, magából az igazságból nehezen élünk meg...

— Öry komából is kiérzik a kálvinista... Szeret s tud jól prédikálni ! — Felelte a hortobágyi pápista orvos, noha maga is átérezte és elfogadta az őszintén kimondott igazságokat. A tudománya, a szorgalma, a becsületessége volt néki mégis olyan vértje, amelyen nem fogott az emberi gyarlóságnak semmiféle rozsdája. A Hortobágy és melléke nagy vidékének parasztjai között más neve nem volt, mint: „Dely apánk !" A csodálatos dolgok iránt oly' érzékeny parasztok adták az „öreg" Delyre a „madarak barátja" nevezetet is. A télidőn a faluba „beszorult" pásztorok beszélték a csegei patikusnak : — Bizony, Dely Mátyás orvos urat annyira szeretik a vadmadarak is, hogy kint a Hortobágyon a kocsijával úgy kocsikázik a túzok-falkák között, mint a tanyai gazda a pulykái között...

Beszéltek azok Delyről, a madarak hortobágyi barátjáról még sok egyébmást is... A bíbic a puszta leglármásabb, legóvatosabb madara... Mihelyst ember tűnik fel a láthatáron, éktelenül sikonganak, jajveszékelve el-

szállinganak a pusztán... A hortobágyi pásztorok tanúsága szerint, ám, ezek a bíbicek is meglepően ragaszkodtak Delyhez. Az óriásnövésű orvos bátran mehetett a fészkükhöz, sem nem sivalkodtak, még csak fel sem repültek. A pacsirta is tovább ült tojásán, vagy bizalommal melengette fiókáit a Dely szeme előtt... Midőn ragadozó madarak üldözték a nagy puszta apró szárnyasait, a pcsirták és az egyéb apró szárnyas-szentek a pusztaságban arrafelé kocsizó Delynek a vállára, kalapjára, ölébe szállottak... Pihegve, csipogva úgy kérték az oltalmát... Nem is csalódtak, soha az oltalmazóban, Dely zsebbeli üvegjében borosvizet hordott magával, a fáradt madárkákat így aztán a tenyerébe töltött borosvízzel megitatgatta... Kenyérmorzsa, búzaszem is mindig került elő abból az Istenáldotta zsebből... A szárnyas apró szentek, mikor azután így felüdültek, magukat kipihenték, édesdeden, vidáman, hálásan énekelve az égnek felreppentek...

*

Kardos Géza, a csegei patikus már annyi sok különös esetet hallott a Dely Mátyás és a hortobágyi madaraknak csodaszerű barátsága felől, hogy — legalább a túzokokat illetőleg — ki akarták tapasztalni, meddig terjed ez a hihetetlen különös vonzalom és bizalom... A csegei patikus a csegei orvos cimborájával együtt tehát vadásztarisznyásan, vadászpuskával kigyalogoltak a hortobágyi orvoshoz. Dely megörült a kedves vendégeknek, hanem a vadászpuskák látására összeráncolta homlokát és rájuk szólott:

— Tudom én azt, hogy a Teremtő a madarakat az emberek élelméül is teremtette, ámde, tudjátok meg most ti is azt, hogy én a madarak gyilkolásának ellensége vagyok... Azért, ha szerettek, a bíbicet, meg a többi rovarpusztító madarat valamiképpen meg ne lőjjétek... Máskülönben vége a barátságnak s a lakásomba soha többé be nem teszitek a lábatokat...

— Jól van, jól! Matyi barátunk! — A két vadász oldalbalökte egymást. — Ime, kezet adunk rá, hogy nemcsak a hortobágyi pusztán, hanem máshol sem bántjuk a te szárnyas pártfogoltjaidat... Inkább még becsületünkre meg is fogadjuk, hogy egyetlen tollaszálát sem érintjük a madaraidnak, ha megigéred, hogy te is teljesíted a mi mostani kérésünket! — Dely szokása szerint

végigsímította a homlokát, rövid gondolkozás után rámondta:

— Teljesítem a kérést... De, hadd halljam, hogy mi az?

— Látod, kedves öregem, — kezdette a furfangos csegei patikus —, mi gyalog jöttünk ki ide, hát, add ide most nékünk a kis kocsidat... Hadd kocsizzunk s hadd nézzünk széjjel egy kicsinyég a nagy pusztán; mert, ha már ilyen fáradság árán kigyalogoltunk, túzokot is szeretnénk még lőni?! — Az öreg orvos keserveset sóhajtott. Hegyes állán megvakarta a verhenyeges ritka szálú szakállát.

— Megígértem!... Jól van!... Szavamat tartom... Ám, mán most előre szánom, bánom, hogy vaktába lekötöttem magamat... Hej, azok a szerencsétlenek ismerik a fogatomát s bizonyosan bevárnak bennőtöket is... Akkor vége lesz a velök való barátságomnak is? — Az öreg orvos mindamellett befogatta a Bogárkáit, hanem a küszöbről féltréfásan utánok kiáltotta: — Átkom reátok!...

A csegei vadászokat az indításnál nem igen fogta meg az átok. Alig kocsiztak két kilométert, már rábukkantak az aranytollú napkeleti madarak táborára... Volt legalább ötven fönyi túzok a gyönyörű falkában. A hortobágyi orvos ismert fogatját valóban közelre bevárták... Ám, mielőtt puskához kapott volna a két meglepődött vadász, alig húsz lépésnyi távolságról szárnyrakapott, nekiiramodott és felrepült a lomha túzokcsapat.

— Na, most lesz túzokpecsenye! — A vadászok még így is örvendezve fogták célba a puskát. „Dir! Dúrr!" és puffogás volt is bőven, hanem mikor eloszlott a puskaporfüst és az izgalom — a legnagyobb csodálkozásukra — nemhogy túzokot, még túzoktallut sem találtak az emlékezetes helyen... Az orvos törte meg a lenyűgöző ámulatot, nevetve fordult a kimeredező szemű patikushoz:

— Héj, cimborám!... Annak a vén betyárnak, a madarak barátjának az átka, úgylátszik, mégis csak megfogott bennünket! — A felsült vadászok meghunnyászkodva kocsiztak a hortobágyi orvosi tanyához, Dely Mátyás már a ház előtt várta őket:

— No, pajtás uraimék, hát, hol a túzok?

— Túzok az nincsen!... Még tollát sem hoztunk! — A csegei patikus igen mérgesen pislantott a hortobágyi állatorvosra. Az öreg pusztai ember nevetésre fakadt.

— Pedig, hiszen eléggé szörnyű szaporán durrogtattatok... Node, ha túzok nincsen is, de legalább készen

az ebéd! — A jó ebédnél, a jó bor mellett azután még tovább faggatta a vadászokat: — Hát, bevárták-e a túzokok a kocsimat?

— Húsz lépésig rendben ment minden! — magyarázta a jó ebédnél már megvígasztalódottan a csegei emberorvos. — De, ekkor olyan veszekedettül a levegőbe dobták magukat, mintha már közibük lődöztünk volna... Azután meg mán hiába lőttünk, mint a zúgó vihar elmenekültek...

— Hála Istennek! — Elkomolyult a hortobágyi orvos arca. — Mégis idejekorán észrevették, hogy nem én ülök a kocsin... Így legalább továbbra is megmarad közöttünk a jó barátság... Szerencse, hogy szegénykék nem csalódtak és ezentúl is bízhatnak abban az egy, nadrágos úri emberben, aki szereti őket... Mert, hogy a pásztorokat szeretik, a pásztorok iránt bizalommal viseltetnek, — az természetes, az magától értetődik... Hiszen, ezek a jólelkű pusztai lakostársaik mégcsak botot sem hajintanak közibük... Inkább örvendeznek és boldogok, hogy kerülnek olyan kedves, drága madarak, amelyekkel megoszthatják a pusztai magányt és együtt tűrik, szenvedik az időjárás viszontagságait... Óh, de itt a pusztán a csodás tüneményekben is megnyilatkozik a végnélküli isteni erő felséges jelenléte. A Naplemente, az éjszaka, a hajnalodás, a harmatos reggel, a déli nap tüze mind más és más csodákat délibáboznak elénk... Óh, ezeket a gyönyörűségeket nem lehet a szegény emberi nyelven elbeszélni, sem a gyarló emberi tollal leírni... Olyik napfelkelte előtt az egész síkságon valamiféle meghatározhatatlan ködlésszerű világosság terjeng el és azok a tanyák, vagy egyébb építmények, melyek tíz-tizenöt kilométer távolban feküsznek a Mátától, oly' közelre varázsolódnak, hogy az akolnál tisztán meglátni a nyájat és a nyáj mellett heverésző embert a kutyáival... A közelebb eső pásztorkunyhók meg minthacsak távolabb feküdnének, a messzeségbe elúsznak e varázsos ködlésben... Az elámult ember pillanatokig elveszíti tájékozódó képességét... Óh, szent föld ez a puszta!... A Hortobágyon megtanulunk csukott szájjal, a pacsirták útjaira emelkedő lélekkel, kerekre nyilt édes ragyogású szemmel hangtalanul imádkozni...Óh, boldogok, akik itt, ezen a szent pusztán a maguk egyszerűségében élhetnek... Ámen!

KÖNYV-TÁRA

TARTALOM

	Oldal
Fohászkodás	5
A hortobágyi híres fogadós	8
A Hortobágy puszta remetéje	14
A hortobágyi kondások	17
A Rab László úr hízói	24
Hortobágyi betyárhála	29
A hortobágyi csárda éjszakai vendégei	33
Betyár Sós Pista	39
Az elnémult hortobágyi csengők	46
Hortobágyi pásztor-ítélkezés	53
Amikor Dely Mátyást nem ismerte meg a felesége	57
Hűse János gulyás, meg a Pista fia	64
Hortobágyi betyárhajtás	72
A hortobágyi szent juhász	76
A hortobágyi puszta becsülete	84
Bojtárfogadás a Hortobágyon	89
A hortobágyi kúra	93
A hortobágyi betyár-vásár	96
Samassa érsek a Hortobágyon	99
A Dely Mátyás tánca	107
Dely Mátyás bora	114
A Dely Mátyás felköszöntője	121
József főherceg a hortobágyi pásztorok között	126
A hortobágyi pecsenye	130
Az első miniszterjárás a Hortobágyon	138
Jókai és a Hortobágy	146
A Jászai Mariék csikósbojtárja	150
Amikor Bismarck herceg fia a Hortobágyon járt	155
A hortobágyi csoda	161
Dely Mátyásék lakodalmaznak	165
A madarak hortobágyi barátja	172

OSZK
Országos Széchenyi Könyvtár

MÓRICZ PÁL

EDDIG MEGJELENT MUNKÁI:

Prágai Ghettó-képek. (Kohn S. után jogosított fordítás, Debrecen, 1897.)

A magyar föld urai. (Regény, Szeged, 1898.)

Szabad hajdúk. (Elbeszélések, Szeged, 1900.)

1848/49. évi szabadságharci csatatörténetek. (Szeged, 1900.)

II. Rákóczi Ferenc fejedelem története. (Két kiadás. Szeged, 1909. Budapest, 1926.)

Nagy Napoleon császár története. (Budapest, 1900.)

A kurtanemesek földjén. (Regény. Debrecen, 1901.)

Ocskay brigadéros története. (Budapest, 1902.)

A boglyakemence mellől. (Hajdúsági történetek. Debrecen, 1903.)

Az oláhveszedelem. (Tanulmány. Debrecen, 1903.)

A Kárász uraság kocái és más elbeszélések. (Budapest, 1904.)

Barangolások. (Alföldi és erdélyi útiképek. Debrecen, 1904.)

Falusi zsidók. (Elbeszélések, rajzok. Debrecen, 1906.)

Pusztuló világ. (Elbeszélések a hajdúföldről. Budapest, 1912.)

A régi magyar élet. (Feljegyzések, történetek. Budapest, 1913.)

A fergetegből. (Világháborús magyar rajzok. Budapest, 1917.)

Magyar Sirató. (Feljegyzések, történetek. Tahitótfalu, 1925.)

A rejtelmes Alföld. (Elbeszélések, rajzok. Két kiadás. Tahitótfalu, 1926, 1927.)

Hortobágyi Legendák. (Elbeszélések, rajzok, történetek. Debrecen, 1927.)

OSZK

MÓRICZ PÁL

EDDIG MEGJELENT MUNKÁI: